

SOU

1985:4

Ref

RÄTTS HJÄLP

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013



National Library
of Sweden

DELBETÄNKANDE
AV
RÄTTSHJÄLPSKOMMITTÉN

SOU

1985:4

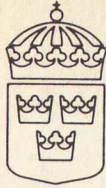
Ref

RÄTTS HJÄLP

OFFENTLIGA BITRÄDEN,
ORGANISATIONSFRÅGOR
MM

DELBETÄNKANDE
AV
RÄTTSHJÄLPSKOMMITTÉN





Statens offentliga utredningar
1985:4
Justitiedepartementet

Rättshjälp

Offentliga biträden,
organisationsfrågor m. m.

Delbetänkande av rättshjälskommittén
Stockholm 1985

Omslag Jan Bohman

ISBN 91-38-08678-6

ISSN 0375-250X

Graphic Systems AB, Göteborg 1985

Till statsrådet och chefen för
justitiedepartementet

Genom beslut den 22 december 1981 bemyndigade regeringen dåvarande chefen för justitiedepartementet, statsrådet Petri, att tillkalla en kommitté med uppdrag att se över rättshjälpsystemet. Med stöd av detta bemyndigande tillsattes rättshjälpskommittén i februari 1982.

Kommittén har tidigare avgett delbetänkandena (Ds Ju 1983:2) Rätten till offentlig försvarare, (Ds Ju 1983:9) ADB-hantering av rättshjälpsärenden och huvudbetänkandet (SOU 1984:66) Den allmänna rättshjälpen.

Kommitténs sekretariat har sammanställt häftet (Ds Ju 1984:8) Rättshjälpsstatistik.

Vi får härmed överlämna betänkandet (SOU 1985:4) Rättshjälp. Offentliga biträden, organisationsfrågor m.m.

I arbetet med detta betänkande har såsom ledamöter deltagit lagmannen Jan Johnsson, ordförande, riksdagsledamöterna Arne Andersson i Gamleby, Gunhild Bolander och Allan Ekström, ombudsmannen Karl-Gustaf Mathsson, lagmannen Josef Styruð och ersättaren för ledamot av riksdagen Ulla-Britt Åbark.

Som sakkunniga har deltagit advokaten Lars Bentelius, hovrättsassessorn Gunnel Wennberg och rådmannen Jonas Ågren. Kanslichefen Poul Christoff, hovrättsassessorn Gertrud Holmqvist, chefsåklagaren Solveig Riberdahl

och departementsrådet Gerhard Wikrén har deltagit i arbetet som experter.

Hovrättsrådet Ann-Christine Persson är förordnad som sekreterare åt kommittén.

Vi är ense om förslagen.

Vårt arbete enligt de ursprungliga direktiven är slutfört i och med detta betänkande. För kommittén har emellertid i november 1984 utfärdats tilläggsdirektiv (Dir 1984:43) angående formerna för utvidgad rätts-hjälp åt i första hand kvinnor som har utsatts för sexualbrott eller vissa andra våldsbrott. Vårt arbete fortsätter i enlighet med dessa tilläggsdirektiv.

Stockholm i januari 1985

Jan Johnsson

Arne Andersson

Gunhild Bolander Allan Ekström

Karl-Gustaf Mathsson Josef Styrud

Ulla-Britt Åbark

/Ann-Christine Persson

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	11
FÖRKORTNINGAR	17
FÖRFATTNINGSFÖRSLAG	19
 I	
INLEDNING	
 1	
BETÄNKANDETS INNEHÅLL	55
 2	
DIREKTIVEN M.M.	57
2.1	
Direktiven	57
2.1.1	
Allmänt	57
2.1.2	
Rättshjälp åt misstänkt i brottmål	57
2.1.3	
Rättshjälp genom offentligt biträde	58
2.1.4	
Övrigt	59
2.2	
Till kommittén överlämnade frågor m.m.	59
2.3	
Utredningsarbetet	60
 II	
RÄTTSHJÄLP ÅT MISSTÄNKT I BROTTMÅL	
 3	
INLEDNING	63
 4	
ERSÄTTNING TILL OFFENTLIG FÖRSVARARE	65
4.1	
Gällande rätt	65
4.2	
Överväganden och förslag	66
 5	
FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR EKONOMISK RÄTTSHJÄLP ..	69
5.1	
Gällande rätt	69
5.2	
Överväganden och förslag	70
 6	
FÖRMÅNERNA VID EKONOMISK RÄTTSHJÄLP	73

7	DEN TILLTALADES ANSVAR FÖR RÄTTEGÅNGSKOST- NADER	75
7.1	Gällande rätt	75
7.2	Överväganden och förslag	77
7.2.1	Inledning	77
7.2.2	Rättegångskostnadsansvarets kon- struktion	78
7.2.3	Återbetalningsskyldigheten i under- rätt	79
7.2.4	Återbetalningsskyldigheten i över- rätt	83

III RÄTTSHJÄLP GENOM OFFENTLIGT BITRÄDE

8	GÄLLANDE RÄTT ENLIGT RHL	85
8.1	Inledning	85
8.2	Ärendekategorierna	85
8.3	Personkretsen	89
8.4	Presumtionsregeln	90
8.5	Förmånerna vid rättshjälp genom offentligt biträde	93
8.6	Förfarandet	95
9	GÄLLANDE RÄTT PÅ DE OLIKA VÅRDOMRÅDEN M.M.	97
9.1	Ärenden inom den psykiatriska vårdlagstift- ningen	97
9.1.1	Ärenden enligt 41 § 1 RHL (LSPV- ärenden)	97
9.1.2	Ärenden enligt 41 § 2 RHL (ärenden enligt omsorgslagen)	100
9.1.3	Pågående utredningsarbete	103
9.2	Ärenden inom den sociala vårdlagstiftningen	106
9.2.1	Ärenden enligt 41 § 3 RHL (LVU-ären- den)	106
9.2.2	Ärenden enligt 41 § 4 RHL (LVM-ären- den)	108
9.3	Ärenden inom utlänningslagstiftningen	110
9.3.1	Ärenden enligt 41 § 5 RHL (utvis- ningsärenden)	110

9.3.2	Ärenden enligt 41 § 6 RHL (avvisningsärenden)	112
9.3.3	Ärenden enligt 41 § 7 RHL (verkstäl- lighetsärenden)	115
9.3.4	Ärenden enligt 41 § 8 RHL (ärenden angående föreskrifter)	117
9.3.5	Ärenden enligt 41 § 9 RHL (hemsän- dandeärenden)	118
9.3.6	Ärenden enligt 41 § 14 RHL (ärenden angående tvångsätgärder)	119
9.3.7	Överprövning	120
9.4	Övriga ärenden	121
9.4.1	Ärenden enligt 41 § 10 RHL (ärenden angående förverkande)	121
9.4.2	Ärenden enligt 41 § 11 RHL (ärenden angående verkställighet utomlands)	121
9.4.3	Ärenden enligt 41 § 12 RHL (ärenden angående utlämning för vård)	124
9.4.4	Ärenden enligt 41 § 13 RHL (ärenden angående kastrering)	124
10	ÖVERVÄGANDEN OCH FÖRSLAG	127
10.1	Allmänt	127
10.2	Ärendekategorierna	129
10.2.1	Den psykiatriska vårdlagstiftningen	129
10.2.2	Den sociala vårdlagstiftningen	130
10.2.3	Utlänningslagstiftningen	131
10.2.4	Övrigt	137
10.3	Personkretsen	137
10.4	Presumtionsregeln	142
10.5	Förmåner vid rättshjälp genom offentligt biträde	147
10.6	Den enskildes kostnadsansvar	150
10.7	Övriga frågor	153
10.7.1	Rättshjälpens upphörande	153
10.7.2	Utredningsförläggningar för asyl- sökande utlämningar	155

IV ORGANISATIONSFRÅGOR

11	RÄTTSHJÄLPSNÄMNDERNA	157
12	ANTALET RÄTTSHJÄLPSNÄMNDER	163
12.1	Inledning	163
12.2	Ärendeutvecklingen vid rättshjälpsnämnderna	164
12.3	Personalplaner och dimensioneringstal	169
12.4	Överväganden och förslag	170
13	BESVÄRSNÄMNDEN FÖR RÄTTSHJÄLPEN	173
13.1	Nuvarande ordning	173
13.2	Överväganden och förslag	175
	13.2.1 Skall besvärsnämnden behållas?	175
	13.2.2 Val av överinstans vid besvär över rättshjälpsnämndens beslut	177
14	DOMSTOLSVERKET	183
15	FÖRDELNINGEN AV BESLUTSBEFOGENHETER	187
15.1	Allmän rättshjälp	187
	15.1.1 Nuvarande ordning	187
	15.1.2 Vissa domstolars behörighet m.m. ..	188
	15.1.3 Kompetenskonflikter	191
15.2	Rättshjälp åt misstänkt i brottmål	204
15.3	Rättshjälp genom offentligt biträde	207
	15.3.1 Gällande rätt	207
	15.3.2 Överväganden och förslag	208

V SPECIALMOTIVERING

16	FÖRSLAG TILL LAG OM ÄNDRING I RÄTTEGÅNGS- BALKEN	213
17	FÖRSLAG TILL LAG OM ÄNDRING I FÖRSLAGET TILL LAGEN (1900:000) OM RÄTTSHJÄLP	215
17.1	Inledning	215
17.2	1 kap.	216
17.3	2 kap.	217
17.4	3 kap.	219

17.5	4 kap.	221
17.6	6 kap.	223
17.7	Övergångsbestämmelser	225

Bilagor

Bilaga 1	Kommittédirektiv	227
Bilaga 2	Utdrag ur SOU 1984:66	241

SAMMANFATTNING

Utgångspunkten för vårt arbete hittills har varit de direktiv som utfärdades i december 1981 (Dir 1981:75). I dessa direktiv tas upp en rad frågor som skall behandlas i utredningsarbetet. Vi har bedrivit vårt arbete i etapper och har tidigare lagt fram flera delbetänkanden. Här lämnar vi förslag i fråga om de delar av samhällets rättshjälp som vi inte har behandlat tidigare. I och med detta är utredningsarbetet i enlighet med de ursprungliga direktiven slutfört. Vårt arbete fortsätter emellertid med frågan om utvidgad rättshjälp åt i första hand kvinnor som utsatts för sexualbrott eller vissa andra våldsbrott, en fråga som vi genom tilläggsdirektiv, utfärdade i november 1984, fått i uppdrag att utreda (Dir 1984:43).

Ett genomgående tema i de ursprungliga direktiven för vårt arbete är kraven på att vi skall lägga fram förslag som leder till besparingar för rättshjälpen och till förenklingar. Det betonas dock att det grundläggande målet för rättshjälpssystemet inte får förloras ur sikte vid översynen.

I avdelning II av betänkandet tar vi upp rättshjälpsformen rättshjälp åt misstänkt i brottmål, dock inte frågan om rätten till offentlig försvarare, vilken vi tidigare behandlat i ett delbetänkande. Här berör vi i stället frågan om ersättning till offentlig försvarare (kap. 4), där vi föreslår en reglering som i stort överensstämmer med våra tidigare förslag om biträdes-

ersättning vid allmän rättshjälp. Förslagen innebär utvidgade möjligheter att erhålla både en mer nyanse-rad bedömning av ersättningsfrågorna och ett bättre underlag för besluten om ersättning.

I kap. 5 behandlar vi förutsättningarna för vad vi kallar ekonomisk rättshjälp, dvs. annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än bistånd av en offentlig försvarare. I sak innebär inte våra förslag några förändringar i förhållande till gällande rätt. Inte heller i fråga om förmånerna vid ekonomisk rättshjälp, som behandlas i kap. 6, lägger vi fram förslag till ändrade regler.

Den tilltalades ansvar för rättegångskostnader behandlas i kap. 7.

Vi föreslår att reglerna om den tilltalades betalningsskyldighet även i fortsättningen skall vara utformade som ett system med återbetalning i efterhand och inte, som vid allmän rättshjälp, som ett system med förskottsbetalning. Vi har utarbetat en särskild tabell för återbetalningsskyldighetens storlek i olika inkomstlägen.

Återbetalningsskyldighetens storlek påverkas i dag inte av om rättegången förs i en eller flera instanser. Så bör enligt vår uppfattning inte heller i fortsättningen vara fallet.

I avdelning III av betänkandet behandlar vi rätts-hjälpsformen rättshjälp genom offentligt biträde, där kap. 8 och 9 upptar en redogörelse för gällande rätt såväl enligt RHL som enligt lagstiftningen på de olika vårdområden m.m. där sådan rättshjälp kan beviljas. Våra överväganden och förslag i fråga om denna rätts-hjälpsform finns i kap. 10. Vi konstaterar där att de totala kostnaderna för denna rättshjälpsform är små i förhållande till kostnaderna för den allmänna rätts-

hjälp och rättshjälp åt misstänkt i brottmål och att det därför är omöjligt att här åstadkomma utgiftsminskningar för det allmänna som i absoluta tal kan jämföras med besparingarna på de andra rättshjälpsområdena.

När det till en början gäller frågan om i vilka ärendekategorier det skall finnas möjligheter till rättshjälp genom offentligt biträde har vi inte funnit skäl att föreslå förändringar i förhållande till gällande rätt mer än i ett avseende. I fråga om utlännningar som har tagits i förvar i ett ärende hos polismyndighet angående avvisning eller verkställighet av avvisning eller utvisning föreslår vi att den tid om minst en veckas förvarstagande som i dag sätts som gräns för när rättshjälp skall kunna beviljas sänks till mer än tre dagars förvarstagande.

De resonemang vi för om bl.a. syftet med ett offentligt biträde i LVU-målen leder till förslag som innebär att det oftare än i dag bör kunna förordnas ett gemensamt biträde för barnet och vårdnadshavaren i sådana mål och ärenden.

Dagens regel att rättshjälp skall beviljas om det inte måste antas att behov av biträde saknas, den s.k. presumptionsregeln, föreslår vi skall behållas för utlänningsärendena och för mål och ärenden enligt LVU och LVM. I övriga ärendekategorier förordnas i dag offentligt biträde sällan eller mycket sällan trots att det i lagtexten finns en presumtion för att så skall ske. Vi föreslår att lagtexten skall ändras så att rättshjälp i dessa ärenden skall beviljas när det finns behov av biträde. Avsikten härmed är dock inte att åstadkomma en minskning av antalet förordnanden av offentligt biträde jämfört med förhållandena i dag.

Införandet av någon form av kostnadsansvar för den enskilde diskuteras också men tanken härpå avfärdas av flera skäl.

I avdelning IV av betänkandet tar vi upp olika organisationsfrågor. Vi föreslår i kap. 11 att den nuvarande fördelningen av beslutsbefogenheter mellan rätts-hjälpsnämnd å ena sidan och allmän domstol och allmän förvaltningsdomstol å andra sidan alltjämt skall gälla. I kap. 12 tar vi - mot bakgrund av bl.a. den minskning av antalet ärenden vid rättshjälpsnämnd som blir följden av våra förslag i huvudbetänkandet (SOU 1984:66) - upp frågan hur många rättshjälpsnämnder som bör finnas i framtiden. Slutsatserna blir här att endast en nämnd bör finnas och att det vid denna nämnd bör finnas sex handläggartjänster och kanske nio - tio övriga tjänster. Var denna nämnd skall vara lokaliserad bör däremot utredas i annan ordning.

Besvärsnämnden för rättshjälpen behandlas i kap. 13. Vi föreslår att denna nämnd skall avskaffas. Skälen härtill är dels att man därigenom kan komma ifrån de olägenheter som har visat sig vara förbundna med det nuvarande systemet med dubbla besvärssystem, dels att behovet av en särskild överinstans minskar påtagligt i en organisation med bara en rättshjälpsnämnd som underinstans i stället för som tidigare sex resp. fyra rättshjälpsnämnder. I frågan om val av överinstans vid besvär över rättshjälpsnämndens beslut i ärenden angående allmän rättshjälp har vi stannat för att den rättsliga angelägenhetens karaktär skall vara avgörande. Rättshjälpsnämnden skall med utgångspunkt i angelägenhetens art avgöra vilken domstol som skall handlägga tvisten om en domstolsprövning blir aktuell. Rättshjälpsnämndens val av överinstans bör vara bindande.

Domstolsverkets befattning med rättshjälpsfrågor berörs i kap. 14.

I kap. 15 diskuteras fördelningen av beslutsbefogenheter. Vi föreslår här att marknadsdomstolen, patentbesvärsrätten och statens va-nämnd inte längre bör ha beslutanderätt i frågor om allmän rättshjälp. Här bör i stället rättshjälpsnämnden vara behörig myndighet.

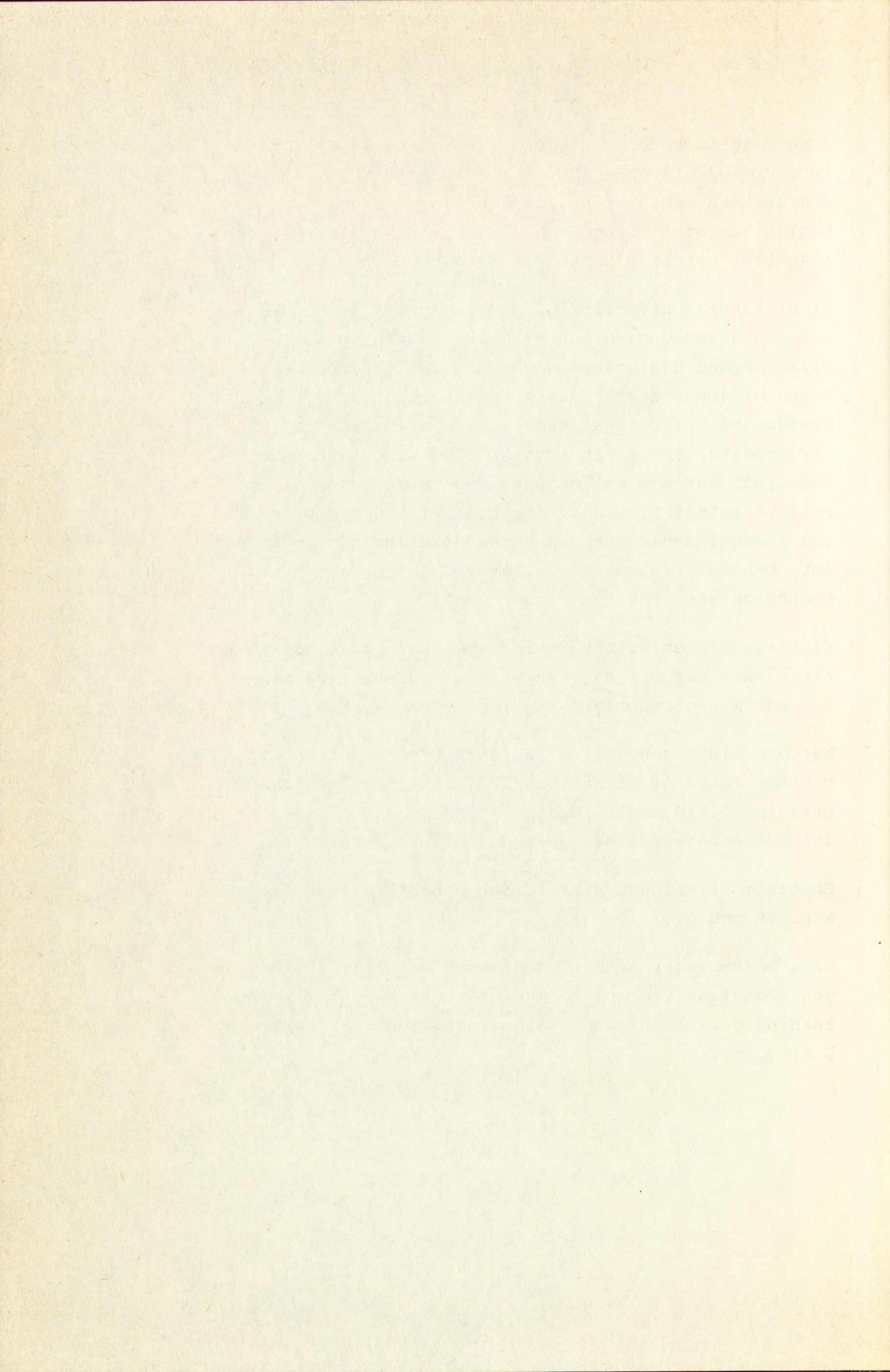
Vi diskuterar utförligt de problem och svårigheter som i vissa avseenden vållas av gränsdragningen mellan olika organs beslutsbefogenheter. För att reducera dessa olägenheter för den enskilde föreslår vi med ett avsteg från eljest gällande regler att vissa beslut får behålla sin verkan trots att de inte fattats av den myndighet som enligt huvudregeln är behörig att besluta i frågan. Vidare föreslår vi i samma syfte en regel som innebär att den enskilde eller hans biträde inte behöver riskera att alla myndigheter anser sig obehöriga att pröva en viss fråga.

Slutligen föreslås här regler som skall förhindra att biträden - såsom i dag händer - vid ursäktliga miss- tag går miste om ersättning för utfört arbete.

När det slutligen gäller rättshjälp genom offentligt biträde föreslår vi att besvär i rättshjälpsfrågan i princip alltid skall föras hos den myndighet som har att pröva besvär i huvudsaken.

Specialmotiveringen till författningsförslagen finns i kap. 16 och 17.

Våra bedömningar av det ekonomiska utfallet av förslagen redovisas i de olika kapitlen. En översiktlig beräkning ger vid handen årliga besparingar om totalt ca 5 milj. kr.



FÖRKORTNINGAR

BrB	Brottsbalken
Ds	Departementsserie
JO	Justitieombudsmannen
JuU	Justitieutskottet
LR	Lagen (1900:000) om rättshjälp
LSPV	Lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall
LVM	Lagen (1981:1243) om vård av missbrukare i vissa fall
LVU	Lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga
prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RHF	Rättshjälpsförordningen (1979:938)
RHL	Rättshjälpslagen (1972:429)
rskr	Riksdagens skrivelse
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SIV	Statens invandrarverk
SoU	Socialutskottet
SOU	Statens offentliga utredningar
UtlL	Utlänningslagen (1980:376)

FÖRFATTNINGSFÖRSLAG

1. Förslag tillLag om ändring i rättegångsbalken

Enligt riksdagens beslut föreskrivs att 21 kap. 10 § samt 31 kap. 1, 2 och 11 §§ rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

21 KAP.

10 §¹

Offentlig försvarare har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tids-
spillan och utlägg som uppdraget har krävt. Vid bedömningen av vad som är skäligt arvode skall uppdragets art och omfattning beaktas. Hänsyn skall också tas till andra omständigheter av betydelse, såsom den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med samt den tid som har lagts ned på uppdraget. Har försvararen lämnat den misstänkte rådgivning i saken enligt rätts-

Offentlig försvarare har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tids-
spillan och utlägg som uppdraget har krävt. Till grund för bedömningen av vad som är skäligt arvode skall läggas uppdragets art och omfattning. Den norm som skall användas är det arbete som en erfaren försvarare skulle ha behövt lägga ned på uppgiften. Av betydelse för ersättningens storlek är också den skicklighet och omsorg som har vi-
sats. Har försvararen lämnat den misstänkte

¹ Senaste lydelse 1983:920.

Nuvarande lydelse

hjälpslagen (1972:429),
skall avdrag göras för
den rådgivningsavgift som
försvararen uppburit.

Föreslagen lydelse

rådgivning i saken enligt
lagen (1900:000) om
rättshjälp, skall avdrag
göras för den rådgiv-
ningsavgift som försva-
raren uppburit.

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer
fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande
av ersättningen.

Offentlig försvarare får inte förbehålla sig ytter-
ligare ersättning av den misstänkte. Om så ändå har
skett, är förbehållet utan verkan.

31 KAP.

1 §²

Dömes i mål, vari åkla-
gare för talan, den till-
talade för brottet, skall
han till statsverket åter-
gälda vad enligt rättens
beslut av allmänna medel
utgått för hans inställel-
se vid rätten under förun-
dersökningen, till vittne
eller sakkunnig eller el-
jest för bevisning under
förundersökningen eller i
rättegången samt i ersätt-
ning till försvarare så
ock statsverkets kostnad
för hans hämtande till
rätten. Den tilltalade
vare dock ej ersättnings-
skyldig för kostnad, som
icke skäligen varit påkal-

2 Senaste lydelse 1983:920.

Dömes i mål, vari åkla-
gare för talan, den till-
talade för brottet, skall
han till statsverket åter-
gälda vad enligt rättens
beslut av allmänna medel
utgått för hans inställel-
se vid rätten under förun-
dersökningen, till vittne
eller sakkunnig eller el-
jest för bevisning under
förundersökningen eller i
rättegången samt i ersätt-
ning till försvarare så
ock statsverkets kostnad
för hans hämtande till
rätten. Den tilltalade
vare dock ej ersättnings-
skyldig för kostnad, som
icke skäligen varit påkal-

Nuvarande lydelse

lad för utredningen, eller för kostnad, som våldats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Han vare ej heller i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för rättshjälpsavgift vid allmän rätts hjälp enligt rättshjälpslagen (1972:429).

Om den tilltalade har haft offentlig försvarare i målet, skall vid tillämpning av första stycket sista meningen hans maximibelopp för rätts hjälpsavgiften minskas med vad han har betalat i rådgivningsavgift till försvararen.

Vad den tilltalade enligt första stycket skall återbetala får jämkas eller efterges, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Föreslagen lydelse

lad för utredningen, eller för kostnad, som våldats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare.

Att den tilltalades betalningsskyldighet kan vara begränsad på grund av hans ekonomiska förhållanden framgår av 3 kap. 11 § lagen (1900:000) om rättshjälp.

Vad den tilltalade skall återbetala får jämkas eller efterges, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Nuvarande lydelse

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss av regeringen fastställd gräns, skall ersättningsskyldighet inte åläggas.

Frikänns tilltalad i mål, vari åklagare för talan, eller avvisas eller avskrivs av åklagare väckt åtal, kan rätten av allmänna medel tillerkänna den tilltalade ersättning för hans kostnad för försvarare, för rådgivning enligt rättshjälpslagen (1972:429), för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten.

Ersättning för tilltalads inställelse utgår i enlighet med vad som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp.

Föreslagen lydelse2 §³

Frikänns tilltalad i mål, vari åklagare för talan, eller avvisas eller avskrivs av åklagare väckt åtal, kan rätten av allmänna medel tillerkänna den tilltalade ersättning för hans kostnad för försvarare, för rådgivning enligt lagen (1900:000) om rättshjälp, för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten.

3 Senaste lydelse 1983:920.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse11 §⁴

Om rättegångskostnad i mål, vari allenast målsägande för talan, gälle i tillämpliga delar vad i 18 kap. är stadgat.

I fråga om den tilltalades skyldighet att ersätta staten kostnad för offentlig försvarare och för annan rättshjälp åt honom själv tillämpas dock 1 § första stycket sista meningen samt andra och tredje styckena detta kapitel.

I fråga om den tilltalades skyldighet att ersätta staten kostnad för offentlig försvarare och för annan rättshjälp åt honom själv tillämpas dock 1 § andra och tredje styckena detta kapitel.

I fråga om skyldighet för målsägande att i mål, vari han biträtt allmänt åtal eller eljest fört talan jämte åklagaren eller denne fört talan för målsäganden, ersätta rättegångskostnad och om hans rätt till ersättning för sådan kostnad gälle, utöver bestämmelserna i 3 och 4 §§, vad i 18 kap. 12 § är stadgat.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986.

4 Senaste lydelse 1983:920.

2. Förslag tillLag om ändring i förslaget till lagen (1900:000) om
rättshjälp

Enligt riksdagens beslut föreskrivs i fråga om lagen (1900:000) om rättshjälp

dels att 1 kap. 6 § samt 6 kap. 7, 10 och 11 §§ skall upphöra att gälla,

dels att rubriken närmast före 6 kap. 10 § skall utgå,

dels att 1 kap. 3 och 5 §§, 2 kap. 51, 52 och 55 §§, 3 kap. 6 och 11 §§, 4 kap. 1 - 8 §§ samt 6 kap. 1, 3 och 6 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att 2 kap. 56 - 58 §§ skall betecknas 2 kap. 57 - 59 §§ och att en ny paragraf, 2 kap. 56 §, skall införas och ha nedan angivna lydelse,

dels att 4 kap. 6 och 7 §§ skall betecknas 4 kap. 12 och 13 §§ samt att 4 kap. 3 - 5 och 8 - 11 §§ skall betecknas 4 kap. 9 - 11 och 14 - 17 §§ och ha nedan angivna lydelse,

dels att 6 kap. 8 och 9 §§ skall betecknas 6 kap. 7 och 8 §§ och ha nedan angivna lydelse,

dels att rubrikerna närmast före 2 kap. 57 resp. 58 § i stället skall införas närmast före 2 kap. 58 resp. 59 §,

dels att rubrikerna närmast före 2 kap. 56 § och 6 kap. 6 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att före 4 kap. 1, 2, 3, 4, 6, 9 och 10 §§ skall införas sju nya rubriker av nedan angivna lydelse.

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

1 KAP.

3 §

Med domstol avses i den-
na lag allmän domstol,
allmän förvaltningsdom-
stol, arbetsdomstolen,
bostadsdomstolen, för-
säkringsrätt, försäk-
ringsöverdomstolen, kon-
kursdomare, krigsrätt,
marknadsdomstolen och pa-
tentbesvärsrätten. Vad som
sägs om domstol gäller
även arrendenämnd, hyres-
nämnd och statens va-
nämnd.

Med domstol avses i den-
na lag allmän domstol,
allmän förvaltningsdom-
stol, arbetsdomstolen,
bostadsdomstolen, för-
säkringsrätt, försäk-
ringsöverdomstolen, kon-
kursdomare och krigsrätt.
Vad som sägs om domstol
gäller även arrendenämnd,
hyresnämnd, beslutsnämnd,
psykiatriska nämnden, ut-
skrivningsnämnd, krimi-
nalvårdsnämnden, övervak-
ningsnämnd och kriminal-
vårdsstyrelsen.

5 §

För handläggningen av
vissa ärenden om rätts-
hjälp finns rättshjälps-
nämnder. Regeringen be-
stämmer verksamhetsområ-
den för dessa nämnder.

För handläggning av
vissa ärenden om rätts-
hjälp finns rättshjälps-
nämnden.

6 §

För prövning av besvär
i vissa fall enligt denna
lag finns besvärsnämnden
för rättshjälpen.

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

2 KAP.

51 §

I rättsliga angelägenheter som handläggs vid domstol prövar domstolen frågor om allmän rätts hjälp. I annat fall ankommer prövningen på rättshjälpsnämnd.

I rättsliga angelägenheter som handläggs vid domstol prövar domstolen frågor om allmän rätts hjälp. I annat fall ankommer prövningen på rättshjälpsnämnden.

Har rättshjälpsnämnden beviljat rättshjälp i en rättslig angelägenhet som, utan att nämnden ägde kännedom om det, var anhängig vid domstol, är beslutet dock giltigt.

Har domstolen på grund av första stycket funnit sig obehörig att pröva en fråga om allmän rätts hjälp ankommer prövningen på rättshjälpsnämnden.

Om undantag från 51 § finns bestämmelser i 52 - 58 §§.

Om ytterligare undantag från 51 § finns bestämmelser i 52 - 59 §§.

52 §

Är den rättsliga angelägenheten inte anhängig vid domstol kan frågan om beviljande av rättshjälp med biträde och i samband därmed fastställande av underlagssumma prövas av advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå om angelägenheten avser

- äktenskapsskillnad
- boskillnad, dock inte enligt 9 kap. 2 § giftermålsbalken

Tidigare föreslagen
lydelse

- underhållsbidrag till make eller barn
- faderskap
- vårdnad eller
- umgänge.

Nu föreslagen
lydelse

Har advokat eller bi-
trädande jurist på advo-
katbyrå beviljat rätts-
hjälp i en sådan angelä-
genhet som anges i första
stycket trots att angelä-
genheten, utan att han
ägde kännedom om det, var
anhängig vid domstol är
beslutet ändå giltigt.

Bestämmelserna i första
stycket gäller inte om

- angelägenheten rör
verkställighet av avgö-
rande om underhållsbi-
drag, vårdnad eller um-
gänge
- den rättssökande är ett
dödsbo eller är bosatt
utom riket eller
- angelägenheten skall
prövas eller på annat
sätt behandlas utom ri-
ket.

Bestämmelserna i första
och andra styckena gäller
inte om

- angelägenheten rör
verkställighet av avgö-
rande om underhållsbi-
drag, vårdnad eller um-
gänge
- den rättssökande är ett
dödsbo eller är bosatt
utom riket eller
- angelägenheten skall
prövas eller på annat
sätt behandlas utom ri-
ket.

55 §

Frågan om tillstånd
till utredning enligt
16 § 3 prövas av rätts-
hjälpnämnd.

Frågan om tillstånd
till utredning enligt
16 § 3 prövas av rätts-
hjälpnämnden.

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

Den som har förordnats till biträde äger besluta om att anlita utredare enligt 16 § 2 eller 3 om den sammanlagda kostnaden för utredare och sådan sakkunnig enligt rättegångsbalken som inte har förordnats av rätten uppgår till högst tvåtusen kronor.

Inställelse

Fastställande av ersätt-
ning-----

56 §

Frågan om ersättning
för inställelse enligt
19 § 1 prövas av den
myndighet inför vilken
inställelsen sker.

Har ett biträde under-
låtit att begära ersätt-
ning vid den behöriga
domstolen därför att han
saknade kännedom om att
angelägenheten varit an-
hängig där eller på
grund av ett annat ur-
säktligt misstag, prövar
rättshjälpsnämnden er-
sättningsfrågan.

Kostnaderna för er-
sättning som utgår på
grund av ett beslut en-
ligt första stycket skall
betalas av staten. Vad
som i detta kapitel sägs
om rättshjälpsavgift gäl-
ler inte sådan ersätt-
ning.

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

Ersättningsskyldighet för
rättshjälpskostnader vid
förvaltningsmyndighet och
skiljenämnd-----

57 §

I rättsliga angelägen-
heter som handläggs vid
förvaltningsmyndighet el-
ler skiljenämnd prövar
myndigheten eller nämnden
frågan om åläggande av
ersättningsskyldighet för
rättshjälpskostnader en-
ligt 40 §.

Frågan om ersättning
för inställelse enligt
19 § 1 prövas av den myn-
dighet inför vilken in-
ställelsen sker.

Upphörande av rättshjälp

Ersättningsskyldighet
för rättshjälpskostnader
vid förvaltningsmyndighet
och skiljenämnd-----

58 §

Beslut om rättshjälpens
upphörande enligt 49 §
får meddelas även i sam-
band med prövning av be-
svär enligt 6 kap. 1 §.

I rättsliga angelägen-
heter som handläggs vid
förvaltningsmyndighet
eller skiljenämnd prövar
myndigheten eller nämnden
frågan om åläggande av
ersättningsskyldighet för
rättshjälpskostnader en-
ligt 40 §.

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

Upphörande av rättshjälp

59 §

Beslut om rättshjälpens
upphörande enligt 49 §
får meddelas även i sam-
band med prövning av be-
svär enligt 6 kap. 1 §.

3 KAP.

6 §

Ekonomisk rättshjälp får beviljas en tilltalad om hans underlagssumma inte överstiger femtiotusen kronor. Vid beräkning av underlagssumman skall 2 kap. 28 § första och fjärde styckena tillämpas.

Är det uppenbart att
den tilltalade själv kan
svara för de kostnader
som ersätts genom ekono-
misk rättshjälp får sådan
rättshjälp inte beviljas.

Ekonomisk rättshjälp
får dock inte beviljas
för ersättande av endast
obetydliga kostnader.

11 §

Bestämmelserna i rättegångsbalken om skyldighet för tilltalad eller annan att till staten återbetala kostnader som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel gäller också i fråga om kostnaderna för ekonomisk rättshjälp.

I andra fall än som av-
ses i 31 kap. 4 § första
stycket rättegångsbalken
är den tilltalades åter-
betalningsskyldighet,
oavsett om han har bevil-
jats ekonomisk rättshjälp

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

eller ej, begränsad med
hänsyn till hans under-
lagssumma. Vid beräkning-
en av underlagssumman
skall 2 kap. 28 § första
och fjärde styckena till-
lämpas. För nedan angiv-
na underlagssummor gäller
följande.

Underlags- summa, kr	Högsta belopp för återbe- talnings- skyldig- het, kr
- 35 000	350
35 001- 40 000	450
40 001- 45 000	650
45 001- 50 000	850
50 001- 55 000	1 050
55 001- 60 000	1 250
60 001- 65 000	1 500
65 001- 70 000	1 800
70 001- 75 000	2 100
75 001- 80 000	2 500
80 001- 85 000	3 000
85 001- 90 000	3 500
90 001- 95 000	4 100
95 001-100 000	4 900
100 001-105 000	5 700
105 001-110 000	6 500
110 001-115 000	7 500
115 001-120 000	8 500
120 001-125 000	9 500
125 001-130 000	10 500
130 001-135 000	11 500

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

Underlags- summa, kr	Högsta belopp för återbe- talnings- skyldig- het, kr
135 001-140 000	13 000
140 001-145 000	14 500
145 001-150 000	16 000

För underlagssummor
över etthundrafemtiotusen
kronor ökas det högsta
beloppet för återbetal-
ningsskyldighet med ett-
tusenfemhundra kronor för
varje ökning av under-
lagssumman om femtusen
kronor.

Om den tilltalade har
haft offentlig försvarare
i målet skall det högsta
beloppet för återbetal-
ningsskyldighet minskas
med vad han har betalat i
rådgivningsavgift till
försvararen.

I fall som avses i 19 §
andra stycket lagen
(1946:804) om införande
av nya rättegångsbalken,
18 § lagen (1957:668) om
utlämning för brott, 14 §
lagen (1959:254) om ut-
lämning för brott till
Danmark, Finland, Island
och Norge, 7 och 13 §§

I fall som avses i 19 §
andra stycket lagen
(1946:804) om införande
av nya rättegångsbalken,
18 § lagen (1957:668) om
utlämning för brott, 14 §
lagen (1959:254) om ut-
lämning för brott till
Danmark, Finland, Island
och Norge, 39 § lagen

Tidigare föreslagen
lydelse

lagen (1964:450) om åtgärder vid samhällsfarlig asocialitet, 39 §
lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom samt 29 §
lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet gäller vad där är föreskrivet.

Nu föreslagen
lydelse

(1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom samt 29 §
lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet gäller vad där är föreskrivet.

4 KAP.

Rättshjälp genom offentligt biträde

Förmåner vid rättshjälp
genom offentligt biträde

1 §

Rättshjälp genom offentligt biträde lämnas i mål eller ärenden enligt 2 §.
Rättshjälpen innebär att staten betalar
- ersättningen till det offentliga biträdet enligt 7 - 9 §§ och
- kostnaden för utredning enligt 10 och 11 §§.

Rättshjälp genom offentligt biträde lämnas i mål eller ärenden enligt 2 - 8 §§ och innebär att staten betalar
- ersättningen till det offentliga biträdet enligt 15 § och
- kostnaden för utredning enligt 17 §.

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

Psykiatrisk vårdlagstift-
ning-----

2 §

Rättshjälp beviljas i
mål eller ärende

1. hos utskrivningsnämnd
eller psykiatriska nämnden
angående intagning enligt
8 eller 9 § eller utskriv-
ning enligt 16 eller 19 §
lagen (1966:293) om bere-
dande av sluten psykiat-
risk vård i vissa fall,

2. hos beslutsnämnd el-
ler psykiatriska nämnden
angående inskrivning i el-
ler utskrivning från vård-
hem eller specialsjukhus
enligt lagen (1967:940)
angående omsorger om vis-
sa psykiskt utvecklings-
störda eller placering av
särskolelev enligt 28 §
samma lag,

3. angående beredande
av vård enligt lagen
(1980:621) med särskilda
bestämmelser om vård av
unga eller omedelbart
omhändertagande enligt
6 § samma lag eller an-
gående upphörande av så-
dan vård enligt 5 § sam-
ma lag eller hos förvalt-

Rättshjälp beviljas i
ärende

1. hos utskrivningsnämnd
eller psykiatriska nämnden
angående intagning enligt
8 eller 9 § eller utskriv-
ning enligt 16 eller 19 §
lagen (1966:293) om bere-
dande av sluten psykiat-
risk vård i vissa fall,

2. hos beslutsnämnd el-
ler psykiatriska nämnden
angående inskrivning i el-
ler utskrivning från vård-
hem eller specialsjukhus
enligt lagen (1967:940)
angående omsorger om vis-
sa psykiskt utvecklings-
störda eller placering av
särskolelev enligt 28 §
samma lag.

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

ningsdomstol vid överkla-
gande enligt 20 § första
stycket 1 samma lag,

4. hos förvaltningsdom-
stol angående beredande
av vård enligt lagen
(1981:1243) om vård av
missbrukare i vissa fall,
angående omedelbart omhän-
dertagande enligt 8 § el-
ler vid överklagande av
beslut om förlängning en-
ligt 16 § samma lag,

5. angående utvisning
enligt 38, 43, 47 eller
48 § utlänningslagen
(1980:376) samt vid utred-
ning hos polismyndighet
när fråga har uppkommit om
utvisning enligt angivna
lagrum,

6. angående avvisning
enligt utlänningslagen,
dock ej hos polismyndighet,
såvida inte anledning före-
ligger att överlämna ären-
det till statens invandrar-
verk eller utlännings en-
ligt 50 eller 52 § samma
lag hållits i förvar längre
än en vecka,

7. angående verkställig-
het enligt utlänningslagen,
om anledning föreligger
att överlämna ärendet till

Tidigare föreslagen
lydelse _____

Nu föreslagen
lydelse _____

statens invandrarverk med
stöd av 85 eller 86 §
samma lag eller hänskjuta
ärendet dit med stöd av
87 § samma lag eller om
utlännningen enligt 50 el-
ler 52 § samma lag hål-
lits i förvar längre än
en vecka,

8. angående föreskrif-
ter som meddelats enligt
13 §, 48 § eller 74 §
andra stycket utlännings-
lagen,

9. angående hemsändande
av utlännning med stöd av
104 § första stycket ut-
länningslagen,

10. angående förverkande
av villkorligt medgiven
frihet enligt 26 kap.
brottsbalken,

11. angående verkstäl-
lighet utomlands av
frihetsberövande påföljd
enligt lagen (1963:193)
om samarbete med Danmark,
Finland, Island och Norge
angående verkställighet
av straff m.m. eller lagen
(1972:260) om internatio-
nell samarbete rörande
verkställighet av brott-
målsdom,

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

12. angående utlämning
enligt lagen (1970:375)
om utlämning till Danmark,
Finland, Island eller
Norge för verkställighet
av beslut om vård eller
behandling,

13. angående kastrering
enligt lagen (1944:133) om
kastrering, om giltigt sam-
tycke till åtgärden ej har
lämnats, och

14. hos regeringen en-
ligt 1 § andra stycket la-
gen (1975:1360) om tvångs-
åtgärder i spaningssyfte i
vissa fall.

Social vårdlagstiftning

3 §

Rättshjälp skall bevil-
jas den som åtgärden avser
och i mål eller ärende
som avses i 2 § 3 även
vårdnadshavare, om det ej
måste antas att behov av
biträde saknas.

Rättshjälp beviljas i
mål eller ärende

1. angående beredande
av vård enligt lagen
(1980:621) med särskilda
bestämmelser om vård av
unga, angående omedel-
bart omhändertagande en-
ligt 6 § samma lag, an-
gående upphörande av vård
enligt 5 § samma lag el-
ler hos förvaltningsdom-
stol vid överklagande en-
ligt 20 § första stycket
1 samma lag,

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

2. hos förvaltningsdom-
stol angående beredande
av vård enligt lagen
(1981:1243) om vård av
missbrukare i vissa fall,
angående omedelbart om-
händertagande enligt 8 §
eller vid överklagande av
beslut om förlängning en-
ligt 16 § samma lag.

Utlänningslagstiftning

4 §

Rättshjälp beviljas ef-
ter ansökan eller då an-
nars anledning förelig-
ger. Ansökan får göras
av den som kan beviljas
rättshjälp och i mål el-
ler ärende som anges i
2 § 1 även av annan som
får föra talan i målet
eller ärendet.

Ansökan om rättshjälp
ges in till den myndig-
het som handlägger målet
eller ärendet. Gäller
ansökan ärende som avses
i 2 § 5 - 9 eller 14 ges
dock ansökan in till
rättshjälpsnämnden.

Rättshjälp beviljas i
ärende

1. angående utvisning
enligt 38, 47 eller 48 §
utlänningslagen (1980:376)
samt vid utredning hos
polismyndighet när fråga
har uppkommit om utvis-
ning enligt angivna lag-
rum,

2. angående avvisning
enligt utlänningslagen,
vid ett ärendes behand-
ling hos polismyndighet
dock endast om det finns
skäl att överlämna ären-
det till statens invand-
rarverk eller utlännigen
enligt 50 eller 52 § sam-
ma lag hållits i förvar
längre tid än tre dagar,

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

3. angående verkstäl-
lighet enligt utlännings-
lagen, om anledning fö-
rekommer att överlämna
ärendet till statens in-
vandrarverk med stöd av
85 eller 86 § samma lag
eller hänskjuta ärendet
dit med stöd av 87 §
samma lag eller om ut-
länningsen enligt 50 eller
52 § samma lag hållits i
förvar längre tid än tre
dagar,

4. angående föreskrif-
ter som meddelats enligt
13 §, 48 § eller 74 §
andra stycket utlännings-
lagen,

5. angående hemsändande
av utlänningsmed stöd av
104 § första stycket ut-
länningslagen,

6. hos regeringen en-
ligt 1 § andra stycket
lagen (1975:1360) om
tvångsåtgärder i spa-
ningssyfte i vissa fall.

5 §

Rättshjälp beviljas och
biträde förordnas av den
myndighet som handlägger
målet eller ärendet. Dock
ankommer prövningen

Rättshjälp beviljas
också i mål eller ärende
angående utvisning enligt
43 § utlänningslagen
(1980:376) samt vid ut-

Tidigare föreslagen
lydelse

- i ärende hos social-
nämnd eller social di-
striktsnämnd enligt 2 §
3 på länsrätten,
- i ärende som avses i
2 § 5 - 9 eller 14 på
rättshjälpsnämnden,
- i ärende hos polismyn-
dighet enligt 2 § 12 på
länsrätten samt
- i annat ärende hos re-
geringen än som avses i
2 § 5 - 9 eller 14 på
departementstjänsteman
som regeringen bestämmer.

Har myndighet skilt må-
let eller ärendet från
sig gäller bestämmelserna
i första stycket även för
tiden till dess talan har
fullföljts eller tiden för
fullföljd har gått ut.

Nu föreslagen
lydelse

redning hos polismyndig-
het när fråga har upp-
kommit om utvisning en-
ligt detta lagrum.

Annan lagstiftning

6 §

Myndighet som inte
själv får bevilja rätts-
hjälp skall till den be-
höriga myndigheten med
eget yttrande överlämna
ansökningen med därvid
fogade handlingar eller
anmäla behovet av rätts-
hjälp.

Rättshjälp beviljas i
mål eller ärende

1. angående förverkande
av villkorligt medgiven
frihet enligt 26 kap.
brottsbalken,
2. angående verkstäl-
lighet utomlands av fri-
hetsberövande påföljd

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

enligt lagen (1963:193)
om samarbete med Danmark,
Finland, Island och
Norge angående verkstäl-
lighet av straff m.m. el-
ler lagen (1972:260) om
internationellt samarbe-
te rörande verkställighet
av brottmålsdom.

Har rättshjälp bevil-
jats utgår den även när
talans fullföljs, när med-
delat beslut underställs
annan myndighets pröv-
ning eller när saken
överlämnas till annan
myndighets avgörande.

7 §

Rättshjälp beviljas
också i mål eller ärende
angående utlämning en-
ligt lagen (1970:375)
om utlämning till
Danmark, Finland, Island
eller Norge för verk-
ställighet av beslut om
vård eller behandling.

8 §

Har rättshjälpshavaren
till offentligt biträde
själv föreslagit någon
som är lämplig, skall
denne förordnas, om inte
hans anlitande skulle
medföra avsevärt ökade
kostnader eller i övrigt
särskilda skäl föranleder
annat. Har både den unge
och vårdnadshavaren be-
viljats rättshjälp i mål
eller ärende som avses i
2 § 3, förordnas gemen-

Rättshjälp beviljas vi-
dare i ärende angående
kastrering enligt lagen
(1944:133) om kastrering,
om giltigt samtycke till
åtgärden inte har läm-
nats.

Tidigare föreslagen
lydelse

samt biträde, om det ej
finns motstridiga intres-
sen mellan dem.

Nu föreslagen
lydelse

Förutsättning för rätts-
hjälp-----

9 §

I fråga om offentligt
biträde gäller bestäm-
melserna om entledigande
och byte i 2 kap. 13 §,
om substitution i 2 kap.
14 § och om ersättning i
2 kap. 34 § första och
tredje styckena, 35 §
första stycket och 36 §
andra stycket.

I fråga om behörighe-
ten att fatta beslut en-
ligt första stycket gäl-
ler 5 §.

Rättshjälp får beviljas
den som åtgärden avser. I
mål eller ärende som an-
ges i 3 § 1 får även
vårdnadshavaren beviljas
rättshjälp.

Rättshjälp skall be-
viljas i ärende enligt
social vårdlagstiftning
eller utlänningslagstift-
ning (3 - 5 §§) om det
inte måste antas att be-
hov av biträde saknas. I
övriga fall beviljas
rättshjälp då behov av
biträde föreligger.

Vid bedömningen av be-
hovet av biträde skall
särskilt beaktas sökan-
dens personliga förhål-
landen och ärendets art
och omfattning.

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

Förfarandet m.m.

10 §

Det offentliga biträdet får föranstalta om sådan utredning som är skäligen påkallad för att tillvarata rättshjälpshavarens rätt och som ej kan erhållas genom den myndighet som handlägger målet eller ärendet.

Har offentligt biträde ej utsetts, får rätts-hjälpsnämnden på ansökan av rättshjälpshavaren besluta om utredning.

Rättshjälp beviljas efter ansökan eller då annars anledning föreligger. Ansökan får göras av den som kan beviljas rättshjälp och i ärende som anges i 2 § 1 även av annan som får föra talan i ärendet.

Ansökan om rättshjälp ges in till den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Gäller ansökan ett ärende som avses i 4 § ges dock ansökan in till rättshjälpsnämnden.

11 §

Den som efter beslut av offentligt biträde eller rättshjälpsnämnd medverkat vid utredning har rätt till ersättning av allmänna medel enligt bestämmelser som regeringen meddelar. I fråga om fastställande av ersättning gäller 5 §.

Frågan om beviljande av rättshjälp eller förordnande av biträde prövas av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Dock ankommer prövningen
- i ärende hos socialnämnd eller social distriktsnämnd enligt 3 § 1 på länsrätten,
- i ärende enligt 4 eller 8 § på rättshjälpsnämnden,

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

- i ärende hos polismyn-
dighet enligt 5 eller 7 §
på länsrätten samt
- i annat ärende hos re-
geringen än som avses i 4
eller 5 § på departe-
mentstjänsteman som rege-
ringen bestämmer.

Har myndighet skilt må-
let eller ärendet från
sig gäller bestämmelserna
i första stycket även för
tiden till dess talan har
fullföljts eller tiden
för fullföljd har gått
ut.

12 §

Myndighet som inte
själv får bevilja rätts-
hjälp skall till den be-
höriga myndigheten med
eget yttrande överlämna
ansökningen med därvid
fogade handlingar eller
anmäla behovet av rätts-
hjälp.

13 §

Har rättshjälp bevil-
jats utgår den även när
talan fullföljs, när med-
delat beslut underställs
annan myndighets prövning
eller när saken överläm-

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

nas till annan myndighets
avgörande.

14 §

Till biträde förordnas
advokat, biträdande ju-
rist på advokatbyrå eller
annan. Den som förordnas
skall vara lämplig för
uppdraget. Har sökanden
föreslagit någon som är
lämplig, skall denne för-
ordnas, om inte hans an-
litande skulle medföra
avsevärt ökade kostnader
eller i övrigt särskilda
skäl föranleder annat.
Har i mål eller ärende
som avses i 3 § 1 både
den unge och vårdnadsha-
varen beviljats rätts-
hjälp, förordnas gemen-
samt biträde, om inte
särskilda skäl talar där-
emot.

15 §

I fråga om offentligt
biträde gäller bestäm-
melserna om entledigande
och byte i 2 kap. 13 §,
om substitution i 2 kap.
14 § och om ersättning i
2 kap. 34 § första styck-
et och tredje stycket
första meningen, 35 §

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

första stycket och 36 §
första och andra styck-
ena. Ersättningen utgår
av allmänna medel.

I fråga om behörigheten
att fatta beslut enligt
första stycket gäller
11 §.

16 §

Det offentliga biträdet
får föranstalta om sådan
utredning som är skäligen
påkallad för att tillva-
rata rättshjälpshavarens
rätt och som inte kan er-
hållas genom den myndig-
het som handlägger målet
eller ärendet.

Har offentligt biträde
inte utsetts, får rätts-
hjälpnsnämnden på ansökan
av rättshjälpshavaren be-
sluta om utredning.

17 §

Den som efter beslut av
ett offentligt biträde
eller rättshjälpnsnämnden
medverkat vid utredning
har rätt till ersättning
av staten enligt bestäm-
melser som regeringen
meddelar. I fråga om
fastställande av ersätt-
ning gäller 11 §.

Tidigare föreslagen
lydelse _____

Nu föreslagen
lydelse _____

6 KAP.

1 §

I fråga om talan mot domstols beslut enligt denna lag tillämpas vad som i allmänhet gäller om talan mot beslut av domstolen.

Mot beslut enligt denna lag av rättshjälpsnämnd eller annan förvaltningsmyndighet som inte omfattas av första stycket förs talan hos besvärsnämnden genom besvär. Mot beslut av advokat eller biträdande jurist på allmän advokatbyrå får talan dock inte föras.

Talan får inte föras mot besvärsnämndens beslut enligt denna lag.

Mot beslut av rätts-
hjälpnsnämnden i ärenden som anges i 2 kap. eller 4 kap. 8 § denna lag förs talan hos hovrätt, kammarrätt, arbetsdomstolen, bostadsdomstolen och försäkringsöverdomstolen. Rättshjälpsnämnden bestämmer med hänsyn till angelägenhetens art vilken av dessa domstolar som är behörig. Regeringen får föreskriva att bara en hovrätt och en kammarrätt är behörig. Mot rättshjälpsnämndens beslut i ärenden som anges i 4 kap. 4 § förs talan hos kammarrätten i Jönköping.

Mot beslut av advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får talan inte föras.

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

3 §

Undanröjs ett beslut om rättshjälp efter fullföljd skall den som har haft rättshjälpen själv bära kostnaderna för denna. Om det föreligger särskilda skäl kan det dock beslutas att kostnaderna eller delar därav skall betalas av staten.

Undanröjs ett beslut om rättshjälp efter fullföljd skall utom i fall som avses i 4 kap. den som har haft rättshjälpen själv bära kostnaderna för denna. Om det föreligger särskilda skäl kan det dock beslutas att kostnaderna eller delar därav skall betalas av staten.

Rättshjälpsnämnderna

Rättshjälpsnämnden

6 §

Rättshjälpsnämnderna står under tillsyn av domstolsverket.

Regeringen får förordna att en rättshjälpsnämnd skall vara delad i avdelningar. Vad som föreskrivs om nämnd gäller också sådan avdelning.

Regeringen får förordna att rättshjälpsnämnden skall vara delad i avdelningar. Vad som föreskrivs om nämnden gäller också sådan avdelning.

7 §

Skall rättshjälpsnämnd handlägga ett ärende om allmän rättshjälp tas ärendet upp av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den rättssökande är bosatt eller, om den rättssökan-

Rättshjälpsnämnden består av fem ledamöter, varav en skall vara ordförande. Ledamöterna skall vara svenska medborgare och myndiga. Ordföranden skall vara lagfaren och erfaren i domar-

Tidigare föreslagen
lydelse

de är ett dödsbo, den av-
lidne var bosatt. I fråga
om den som inte är bosatt
i landet eller dödsboet
efter den som inte var
bosatt här, tas ärendet
upp av den rättshjälps-
nämnd som regeringen be-
stämmer.

Skall rättshjälpsnämnd
handlägga ett ärende om
rättshjälp genom offent-
ligt biträde, tas ärendet
upp av den rättshjälps-
nämnd inom vars verksam-
hetsområde den som åtgär-
den avser är bosatt eller,
i fråga om den som inte
är bosatt i landet, av
den rättshjälpsnämnd som
regeringen bestämmer.

Om ersättning för ut-
lägg vid rådgivning skall
fastställas handläggs
ärendet av den rätts-
hjälpnämnd inom vars
verksamhetsområde advo-
katbyrån är belägen.

Nu föreslagen
lydelse

värv. Av övriga ledamöter
skall två vara advokater,
en anställd på allmän ad-
vokatbyrå och en enskilt
verksam.

Regeringen utser ord-
föranden och de övriga
ledamöterna för viss tid.
För ordföranden skall
finnas en eller flera er-
sättare. Bestämmelserna
om ordförande gäller ock-
så ersättare. I övrigt
får regeringen utse det
antal ersättare som be-
hövs.

8 §

Varje rättshjälpsnämnd
består av fem ledamöter,
varav en skall vara ord-
förande. Ledamöterna
skall vara svenska med-

Rättshjälpsnämnden är
beslutför med ordföranden
och minst två andra leda-
möter, av vilka en inte
är advokat. Vid avgöran-

Tidigare föreslagen
lydelse

borgare och myndiga. Ordföranden skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv. Av övriga ledamöter skall två vara advokater, en anställd på allmän advokatbyrå och en enskilt verksam.

Regeringen utser ordföranden och de övriga ledamöterna för viss tid. För ordföranden skall finnas en eller flera ersättare. Bestämmelserna om ordförande gäller också ersättare. I övrigt får regeringen utse det antal ersättare som behövs.

Rättshjälpsnämnderna är beslutföra med ordföranden och minst två andra ledamöter, av vilka en inte är advokat. Vid avgörandet av ett ärende, som är av principiell betydelse eller annars av särskild vikt, skall dock samtliga ledamöter delta.

Rättegångsbalkens regler om omröstning i tvistemål skall tillämpas i

Nu föreslagen
lydelse

det av ett ärende, som är av principiell betydelse eller annars av särskild vikt, skall dock samtliga ledamöter delta.

Rättegångsbalkens regler om omröstning i tvistemål skall tillämpas i rättshjälpsnämnden. Ordföranden skall dock säga sin mening först.

I den utsträckning regeringen bestämmer får tjänstemän vid rättshjälpsnämnden avgöra rättshjälpsärenden på nämndens vägnar.

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

rättshjälpsnämnden. Ord-
föranden skall dock säga
sin mening först.

I den utsträckning re-
geringen bestämmer får
tjänsteman vid rätts-
hjälpnsämnd avgöra rätts-
hjälpssärenden på nämndens
vagnar.

Besvärnsnämnden för rätts-
hjälp-----

10 §

Regeringen får förordna
att besvärnsnämnden för
rättshjälpen skall vara
delad i avdelningar. Vad
som föreskrivs om nämnden
gäller då sådan avdel-
ning.

11 §

Besvärnsnämnden för
rättshjälpen består av
sju ledamöter, varav en
skall vara ordförande.
Ledamöterna skall vara
svenska medborgare och
myndiga. Ordföranden
och ytterligare en leda-
mot skall vara lagfarna
och erfarna i domarvärv.
Av övriga ledamöter skall
två vara advokater, en
anställd på allmän advo-

Tidigare föreslagen
lydelse

Nu föreslagen
lydelse

katbyrå och en enskilt
verksam.

Regeringen utser ordfö-
randen och de övriga le-
damöterna för viss tid.

För de ledamöter som
skall vara lagfarna och
erfarna i domarvärv skall
finnas en eller flera er-
sättare. Bestämmelserna
om sådan ledamot gäller
också ersättare. I övrigt
får regeringen utse det
antal ersättare som be-
hövs.

Besvärsnämnden är be-
slutför med ordföranden
och minst fem andra leda-
möter.

Rättegångsbalkens reg-
ler om omröstning i tvis-
temål skall tillämpas i
besvärsnämnden. Ordföran-
den skall dock säga sin
mening först.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986.

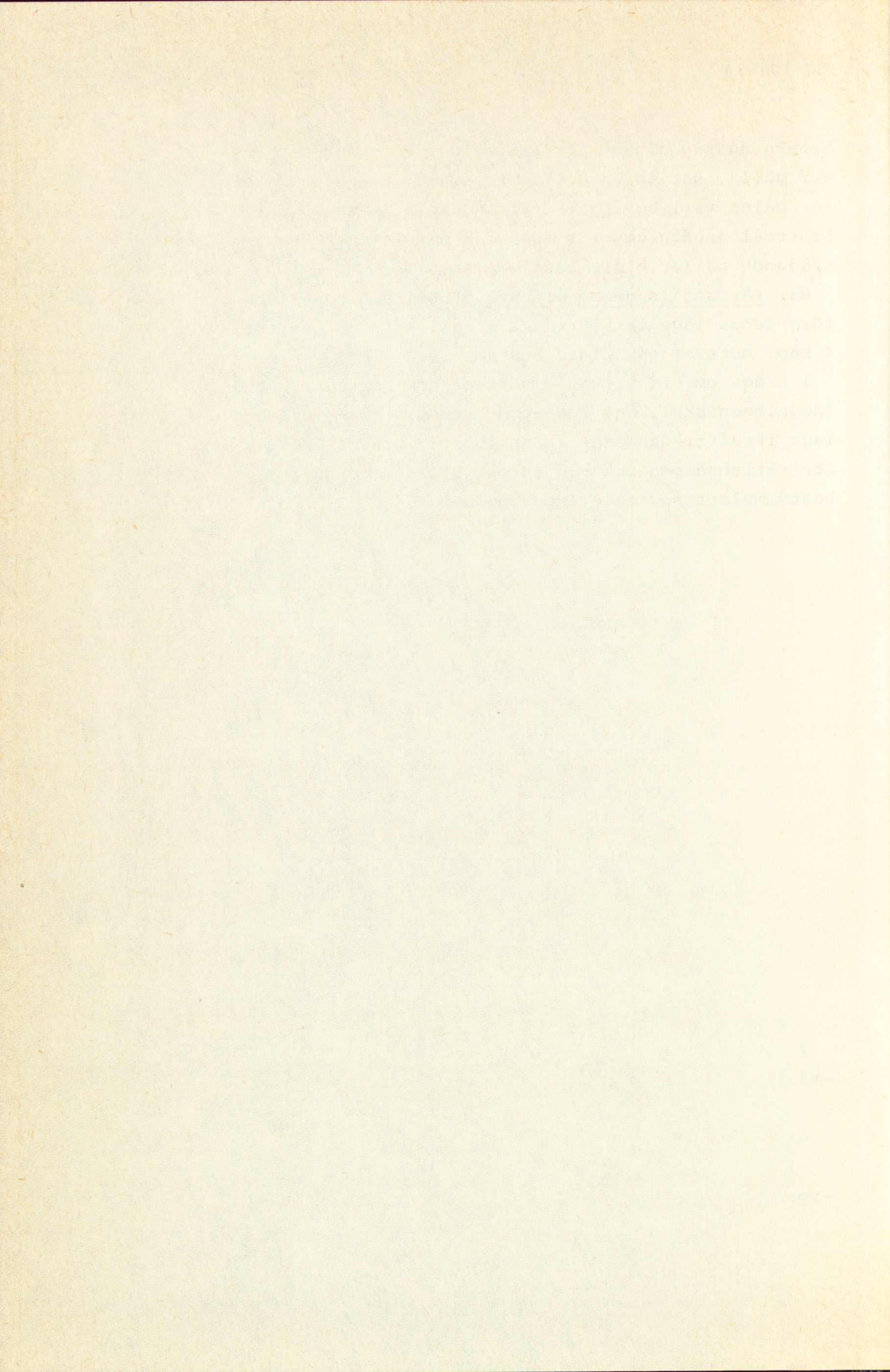
Har allmän rättshjälp beviljats före denna lags ikraftträdande gäller dock i stället för 1 kap. 3 § och 2 kap. 51, 52 och 56 §§ motsvarande äldre bestämmelser.

Vid denna lags ikraftträdande skall de till lagen (1900:000) om rättshjälp fogade övergångsbestämmelserna i fråga om begränsning av den tilltalades åter-

betalningsskyldighet för rättegångskostnader upphöra att gälla. Har en offentlig försvarare förordnats eller målet vari beviljats rättshjälp åt misstänkt i brottmål anhängiggjorts före den nya lagens ikraftträdande gäller äldre bestämmelser.

Har rättshjälp genom offentligt biträde beviljats före denna lags ikraftträdande gäller i stället för 4 kap. motsvarande äldre bestämmelser.

I fråga om vid vilken myndighet den fortsatta handläggningen skall äga rum av de ärenden som vid denna lags ikraftträdande är anhängiga vid besvärsnämnden för rättshjälp och vid rättshjälpsnämnderna gäller bestämmelser som regeringen meddelar.



I INLEDNING

1 BETÄNKANDETS INNEHÅLL

Enligt de direktiv som utfärdats för vårt arbete har vi haft att göra en översyn av rättshjälpssystemet. Vi har därvid haft frihet att överväga en total revidering av rättshjälpslagen (1972:429, RHL). I direktiven anges också att utredningsarbetet borde bedrivas i etapper om vi fann detta lämpligt.

Utredningsarbetet har bedrivits i etapper på sätt anges i direktiven. Vi har tidigare lagt fram två delbetänkanden i Ds-serien, nämligen (Ds Ju 1983:2) Rätten till offentlig försvarare och (Ds Ju 1983:9) ADB-hantering av rättshjälpsärenden. Ytterligare ett delbetänkande har lagts fram. Detta betänkande (SOU 1984:66) Den allmänna rättshjälpen har vi benämnt vårt huvudbetänkande. I ett särskilt häfte i Ds-serien har publicerats visst statistiskt material, (Ds Ju 1984:8) Rättshjälpsstatistik.

I detta betänkande tar vi i skilda avdelningar upp återstående frågor enligt de direktiv som ursprungligen gavs för vårt arbete. (Direktiven återges i sin helhet i bil. 1.)

Det tidigare nämnda delbetänkandet (Ds Ju 1983:2) Rätten till offentlig försvarare behandlade frågan om när rätt till sådan försvarare skall föreligga. Övriga frågor med anknytning till rättshjälpsformen rättshjälp åt misstänkt i brottmål togs inte upp i det betänkandet. Som exempel på sådana frågor kan nämnas förutsättningarna för beviljande av s.k. ekonomisk

rättshjälp, ersättning till offentliga försvarare och den tilltalades ansvar för rättegångskostnader. Dessa och andra frågor behandlar vi i avdelning II av detta betänkande.

I avdelning III behandlas rättshjälp genom offentligt biträde. Denna rättshjälpsform har vi inte berört i våra tidigare betänkanden.

I de tidigare betänkandena har vi endast i begränsad omfattning tagit upp organisatoriska spørsmål. Resterande organisationsfrågor - t.ex. frågorna om lämpligt antal rättshjälpsnämnder, om instansordningen och om fördelningen av beslutsbefogenheter mellan olika domstolar och myndigheter - behandlar vi i avdelning IV i detta betänkande.

Avdelning V innehåller specialmotiveringen till våra författningsförslag.

När arbetet med detta betänkande var i det närmaste slutfört fick vi genom tilläggsdirektiv i uppdrag att utreda frågan om formerna för utvidgad rättshjälp åt i första hand kvinnor som har utsatts för sexualbrott eller vissa andra våldsbrott. Detta uppdrag kräver ett visst kartläggningsarbete. Vidare skall en utvärdering ske av den nu gällande ordningen med en stödperson som hjälp åt kvinnan. Förslag i frågan om formerna för en utvidgad rättshjälp kommer därför inte att kunna presenteras förrän tidigast i början av år 1986.

2 DIREKTIVEN M.M.

2.1 Direktiven

2.1.1 Allmänt

Direktiven för vårt arbete tillkom genom beslut vid ett regeringssammanträde den 22 december 1981 (Dir 1981:75). I direktiven, som återges i sin helhet i bil. 1, hänvisas bl.a. till att riksdagen i samband med 1979 års ändringar i RHL uttalade att en förnyad översyn av lagstiftningen borde komma till stånd sedan ytterligare erfarenheter vunnits av tillämpningen på området. Departementschefen anför vidare att inte minst den ekonomiska utvecklingen gör det angeläget att en grundlig översyn av rättshjälpen kommer till stånd. Det betonas vidare att den grundläggande målsättningen för rättshjälpsystemet inte får förloras ur sikte vid översynen. Denna målsättning anges vara att den enskilde skall ha möjlighet att tillvarata sina rättsliga intressen oberoende av sin ekonomiska situation. Rättshjälpen bidrar enligt vad som anförts på det sättet till att främja principen om allas likhet inför lagen. Enligt direktiven har vi frihet att överväga en total revidering av RHL. En begränsning ligger dock i kravet på att åstadkomma besparingar.

2.1.2 Rättshjälp åt misstänkt i brottmål

När det gäller den närmare inriktningen på vårt arbete framhålls i direktiven som exempel på angelägna frågor för brottmålsens del bl.a. att det kan finnas anledning att i överrättsprocessen föra in ett strängare rättegångskostnadsansvar för en tilltalad som förlorar målet. Det påpekas att de nuvarande reglerna i 31 kap. RB innebär att den tilltalade i allmänhet kan åläggas

att till staten betala igen högst ett belopp som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet enligt RHL och att detta gäller även om den tilltalade döms i flera instanser. Departementschefen uttalar att rättegångsutredningen kommer att ta upp frågor om tilltalades ansvar för rättegångskostnader i en senare etapp av sitt arbete och att vi bör överväga dessa frågor efter samråd med rättegångsutredningen.

2.1.3 Rättshjälp genom offentligt biträde

I fråga om rättshjälp genom offentligt biträde erinras i direktiven om att tillkomsten av denna rättshjälpsform innebar att det skapades en väsentlig förstärkning av den enskildes rättsskydd för ärenden avseende den personliga rörelsefriheten eller den kroppsliga integriteten. Det nämns att den enskilde vid denna rättshjälpsform inte bidrar till kostnaderna för rättshjälpen och att tillgången till offentligt biträde har förbehållits vissa i RHL särskilt angivna typer av ärenden. Departementschefen påpekar att offentligt biträde ursprungligen skulle utses för den som åtgärden avsåg, om det behövdes för att tillvarata hans rätt och att det vid bedömningen av behovet särskilt skulle beaktas om i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter hade lämnats under utredningen eller betydelsefulla sakförhållanden i övrigt var oklara.

Efter att ha redogjort för den nuvarande presumptionsregelns tillkomst - biträde skall numera utses om det inte måste antas att behov av biträde saknas - anför departementschefen följande:

Enligt min mening är det angeläget att också rättshjälpsformen rättshjälp genom offentligt biträde tas med vid avvägningen av hur tillgängliga resurser bäst skall användas. Kommittén bör därvid särskilt uppmärksamma presumptionsregeln att offentligt biträde skall förordnas om det inte framgår att behov av biträde saknas. --- Kommittén bör överväga om det går att införa en mer restriktivt utformad regel än presumptionsregeln utan att befogade rättsskyddsintressen åsido-

sätts. Eventuellt kan förutsättningarna för offentligt biträde vara olika på skilda områden och för olika grupper inom samma område. Detta gäller t.ex. utlänningsärenden, där rättssäkerhetsaspekten väger särskilt tungt i fråga om utlänningar som åberopar politiska skäl.

Rättshjälp genom offentligt biträde är helt kostnadsfri för den berörde. Det finns enligt min mening anledning att nu närmare överväga om denna ordning bör bestå. Kommittén bör därför undersöka förutsättningarna för och konsekvenserna av att avgiftsbelägga denna rättshjälpsform. Även ett införande av återbetalningskyldighet bör övervägas. Därvid kan olika lösningar tänkas för skilda områden.

2.1.4 Övrigt

När det gäller organisatoriska spørsmål sägs i direktiven bl.a.:

Genom de ändringar beträffande rättshjälpens organisation som genomfördes år 1979 anser jag att beslutsbefogenheterna mellan olika myndigheter har fått en i huvudsak ändamålsenlig fördelning. Det bör dock undersökas om fördelningen av beslutanderätten har lett till några påtagliga brister i kostnadskontrollen. Kommittén bör också granska om det i tillämpningen har uppstått några svårigheter vid gränsdragningen mellan olika organs beslutsbefogenheter.

Slutligen skall här nämnas de direktiv som beslutades vid ett regeringssammanträde den 16 februari 1984, Kommittédirektiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående utredningsförslagets inriktning (Dir 1984:5). Dessa direktiv innehåller bl.a. bestämmelser om att alla kommittéer skall visa hur förslag som innebär utgiftsökningar eller inkomstminskningar skall finansieras.

2.2 Till kommittén överlämnade frågor m.m.

I de delar av utredningsarbetet som redovisas i detta betänkande har JO till oss överlämnat ett beslut som JO meddelade den 6 oktober 1982 (Dnr 2547-1980) med anledning av klagomål angående biträdesersättning. Det av JO behandlade fallet illustrerar vissa av de svå-

righeter som i praktiken uppstått vid gränsdragningen mellan olika organs beslutsbefogenheter.

Kammarrätten i Stockholm behandlade i en skrivelse till justitiedepartementet frågan om förutsättningarna för förordnande av offentligt biträde i vissa ärenden. Departementet har i skrivelse till oss den 6 april 1982 uttalat att denna fråga faller inom ramen för vårt uppdrag och att vi därför bör ta upp den under vårt arbete.

2.3 Utredningsarbetet

I vårt huvudbetänkande (s. 36) har vi redogjort för de undersökningar vi har genomfört av bl.a. ärenden vid rättshjälpsnämnderna. En del av undersökningsresultaten presenteras i huvudbetänkandet medan andra redovisas i häftet (Ds Ju 1984:8) Rättshjälpsstatistik. Även i arbetet med det nu föreliggande betänkandet har vi använt oss av resultat som de statistiska undersökningarna gav.

I början av utredningsarbetet skickade vi en rundskrivelse till ett flertal domstolar, nämnder och andra myndigheter som har att tillämpa RHL. I skrivelsen bad vi att de som arbetar med rättshjälpsfrågor skulle dela med sig av sina erfarenheter och idéer i fråga om rättshjälpsystemet. De svar vi fick från såväl myndigheter som enskilda befattningshavare har vi haft stor nytta av i vårt arbete.

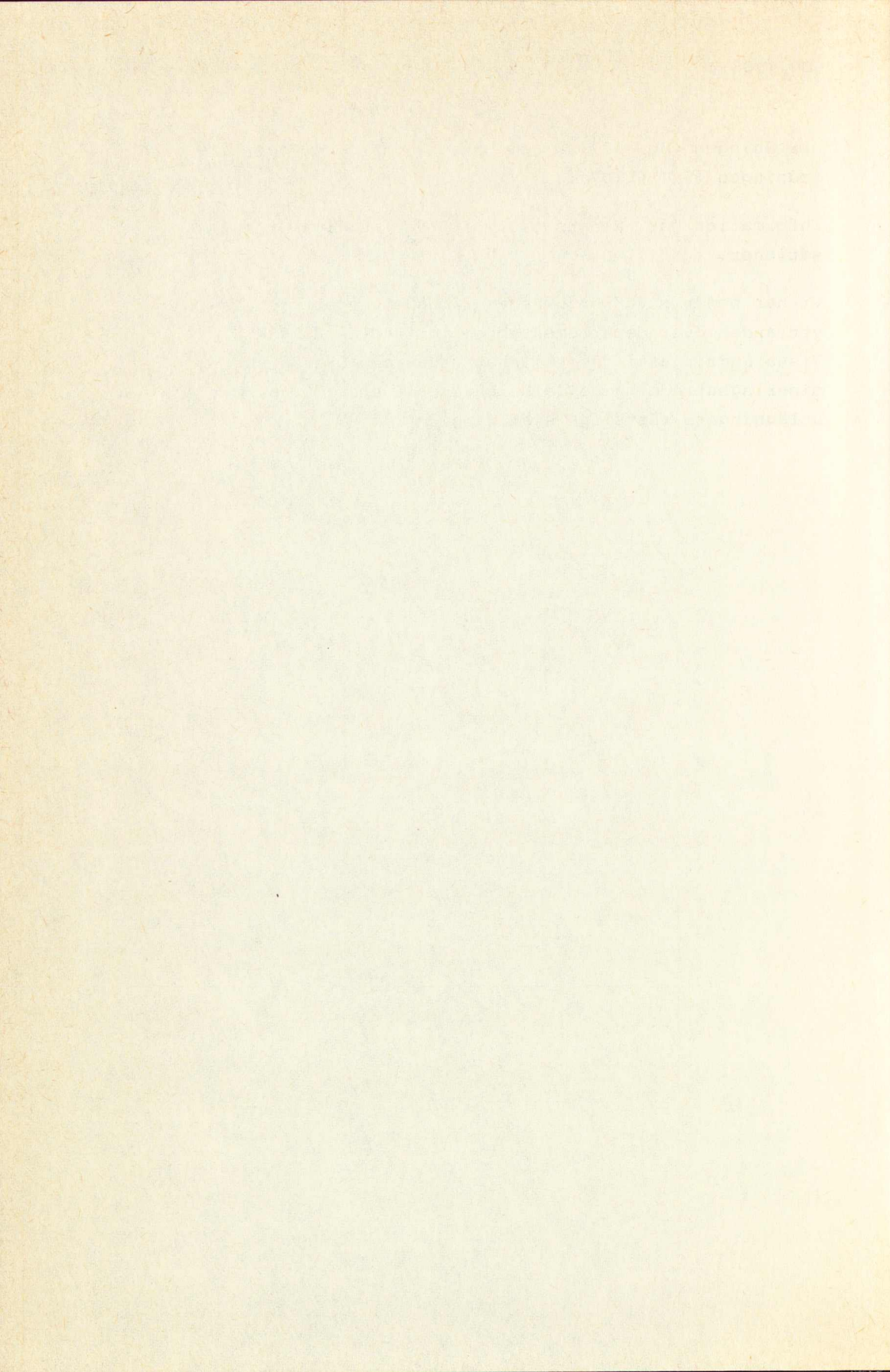
Diskussioner om bl.a. organisatoriska spørsmål har fortlöpande förts med företrädare för domstolsverket.

Samråd och diskussioner har ägt rum mellan sekretariatet och olika myndigheter, advokater m.fl. som kan komma att beröras av våra förslag. Sekretariatet har också diskuterat vissa frågor med företrädare för andra kommittéer, bl.a. rättegångsutredningen (Ju 1977:06),

utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt och socialberedningen (S 1980:07).

Information har lämnats till berörda fackliga organisationer.

Vi har sedan huvudbetänkandet lämnades avgett remissyttranden över departementspromemorian (Ds A 1984:9) Vissa ändringar i jämställdhetslagen och över diskrimineringsutredningens delbetänkande (Ds A 1984:6) Om utlänningars rättsliga ställning.



II RÄTTSHJÄLP ÅT MISSTÄNKT I BROTTMÅL

3 INLEDNING

Rättshjälp enligt RHL utgår i fyra olika former. Dessa är allmän rättshjälp, rättshjälp åt misstänkt i brottmål, rättshjälp genom offentligt biträde och rådgivning. Här skall rättshjälpen åt misstänkt i brottmål behandlas.

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål lämnas i två former, nämligen dels genom biträde av offentlig försvarare, dels genom vad vi i vårt huvudbetänkande (SOU 1984:66) Den allmänna rättshjälpen kallar ekonomisk rättshjälp. Denna senare form av rättshjälp består av ersättning för eller befrielse från vissa kostnader.

För den som är misstänkt för brott kan i vissa i lag reglerade fall - se bl.a. 21 kap. 3 och 3 a §§ RB - förordnas offentlig försvarare. En sådan försvarare har enligt 21 kap. 10 § RB rätt till ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt.

Den som är tilltalad i brottmål och som har en inkomst, inte överstigande 50 000 kr, kan beviljas ekonomisk rättshjälp. Staten betalar rättshjälpskostnaderna för den som har beviljats sådan rättshjälp. Som rätts-hjälpskostnader anses den tilltalades kostnader för bevisning och kostnader för resa och uppehälle för bl.a. den tilltalade. Den som har beviljats ekonomisk rättshjälp är också befriad från vissa avgifter (se bl.a. 36 och 37 §§ RHL, jfr förslaget till bl.a. 3 kap. 2 - 6 §§ lagen om rättshjälp, LR).

Av allmänna medel ersätts vittnen, som åberopats av åklagaren, och kostnader för annan bevisning som åklagaren har åberopat. Dessa kostnader och kostnaderna för offentlig försvarare är regelmässigt större än de kostnader den tilltalade kan ha för den bevisning han själv åberopar och för sina resor. En tilltalad som döms är dock i princip skyldig att betala tillbaka till staten vad som av allmänna medel betalats ut till hans offentlige försvarare, för bevisning, för hans inställelse vid rätten m.m. Hans betalningsskyldighet är emellertid begränsad till vad som skulle vara hans maximibelopp för rättshjälpsavgift om han hade beviljats allmän rättshjälp enligt RHL. Betalningsskyldigheten kan i vissa fall jämkas ytterligare eller efterges (31 kap. 1 och 11 §§ RB och 38 § RHL, jfr förslaget till 3 kap. 11 § LR).

Frågan om rätten till offentlig försvarare har vi behandlat i vårt tidigare delbetänkande (Ds Ju 1983:2) Rätten till offentlig försvarare. Nya regler härom trädde i kraft den 1 januari 1984 (prop. 1983/84:23, JuU 1983/84:7). Denna fråga kommer inte att behandlas vidare här.

Här skall i stället behandlas ersättningen till offentliga försvarare (kap. 4), den ekonomiska rättshjälpen - frågorna om förutsättningarna för ekonomisk rättshjälp, rättshjälpens upphörande och förmånerna vid sådan rättshjälp - (kap. 5 och 6) och den tilltalades ansvar för rättegångskostnader (kap. 7). Frågan om beslutsbefogenheterna när det gäller rättshjälp åt misstänkt i brottmål behandlas tillsammans med andra organisationsfrågor i avdelning IV i betänkandet (avsnitt 15.2).

4 ERSÄTTNING TILL OFFENTLIG FÖRSVARARE

4.1 Gällande rätt

Offentlig försvarares rätt till ersättning regleras i dag i 21 kap. 10 § RB. I paragrafens första stycke stadgas att försvararen har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Vid bedömningen av vad som är skäligt arvode skall uppdragets art och omfattning beaktas. Hänsyn skall också tas till andra omständigheter av betydelse, såsom den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med samt den tid som har lagts ned på uppdraget. Om försvararen har lämnat den misstänkte rådgivning i saken enligt RHL skall avdrag göras för den rådgivningsavgift som försvararen har uppburit. - Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer har enligt 21 kap. 10 § andra stycket RB rätt att fastställa taxa som skall tillämpas vid bestämmande av den offentlige försvararens ersättning. En offentlig försvarare får inte förbehålla sig ytterligare ersättning av den misstänkte (21 kap. 10 § tredje stycket RB). Bestämmelserna i 21 kap. 10 § RB korresponderar med 22 § första och tredje styckena samt 23 § RHL, som behandlar frågan om ersättning till bl.a. biträden enligt RHL.

Domstolsverket har fastställt en sådan taxa som avses i 21 kap. 10 § andra stycket RB. Denna s.k. brottmåls-taxa gäller för samtliga brottmål i tingsrätt och hovrätt med en tilltalad och en försvarare där den sammanlagda förhandlingstiden för huvudförhandling, häktningssförhandling osv. i den berörda instansen inte

överstiger 3 tim. 45 min. I ersättningen enligt taxan ingår dels ett grundbelopp, dels ett påslag som är beroende av förhandlingstidens längd. Påslaget storlek grundas på den genomsnittliga kostnaden per debiterbar arbetstimme för advokatverksamhet i brottmål. Denna s.k. timkostnadsnorm är f.n. (januari 1985) 335 kr.

Ersättningen enligt taxan får överskridas om målet krävt avsevärt mer arbete än normalt. Detta anses vara fallet bl.a. om skäligt arvode överstiger taxebeloppet med minst hälften. Beloppet får underskridas bl.a. om försvararen varit försumlig eller visat oskicklighet.

Som nämnts gäller taxan inte för mål med mer än en tilltalad och inte i de mål, vari förhandlingstiden uppgår till mer än 3 tim. 45 min. Taxan har emellertid betydelse även för de mål där den inte är direkt tillämplig. Den timkostnadsnorm som taxebeloppen är grundade på har nämligen kommit att användas för bestämmande av ersättning till offentliga försvarare även i icke taxebundna brottmål. I sådana mål används normen vid bestämmande av ersättning inte bara för förhandlingstid utan även för annan arbetstid.

4.2 Överväganden och förslag

Tillämpningen av brottmålstaxan är allmänt accepterad även om det råder diskussion om ersättningens storlek. Vi delar uppfattningen att användning av en taxa är en rationell och praktisk metod för bestämmande av ersättning och vi föreslår ingen ändring i detta avseende.

Som vi har redovisat i vårt huvudbetänkande (kap. 11) har emellertid den nuvarande användningen av timkostnadsnormen i icke taxebundna mål utsatts för kritik från flera håll. Man har menat att kvalitetsfaktorn

betonas för litet i ett system där ersättning begärs och fastställs för ett visst antal arbetstimmar till ett visst fast pris per timme. Även i departementschefens uttalande i prop. 1981/82:28 - ett uttalande som till stora delar är återgivet i kap. 11 i vårt huvudbetänkande - betonas att det är nödvändigt att myndigheterna ägnar avsevärt större uppmärksamhet än hittills åt andra faktorer än advokatens tidsåtgång vid avgörande av ersättnings storlek.

Flertalet brottmål är sådana att den av domstolsverket fastställda brottmålstaxan är direkt tillämplig. Detta medför att de problem som kan vara förbundna med att bestämma ersättning för arbete är mindre vanligt förekommande i brottmål än i mål och ärenden med allmän rättshjälp. Därtill kommer att en stor del av försvararens debiterade tid i de icke taxebundna målen utgörs av förhandlingstid i domstolen. Att använda timkostnadsnormen för sådan förhandlingstid synes lämpligt för normalfallen. En förutsättning är då naturligtvis att advokatens arbete under förhandlingen utförts med normal skicklighet och omsorg. Den advokat som kan sägas vara specialist på det område målet gäller - något som bör vara betydligt mindre förekommande i brottmål än i tvistemål men som skulle kunna tänkas inom specialstraffrätten, t.ex. i ett mål enligt valutatalagstiftningen - bör kunna tillerkännas något högre ersättning per timme än vad timkostnadsnormen anger. Skälet härtill kan då vara att advokatens specialkunskaper har medverkat till att förhandlingstiden blivit kortare än vad som eljest skulle ha varit fallet. Vi vill dock betona att denna situation torde uppkomma mycket sällan.

Det förekommer emellertid brottmål där advokaten har lagt ned ett stort arbete före förhandlingen och där grundbeloppet enligt brottmålstaxan inte utgör tillräcklig ersättning. I sådana fall kan därför, som ti-

digare nämnts, taxan frångås även om målet i och för sig är sådant att taxan är tillämplig. För dessa fall och för de fall där taxan över huvud taget inte gäller blir då frågan om man kan ha timkostnadsnormen som utgångspunkt även när man bestämmer ersättningen för den arbetstid som inte är förhandlingstid. Enligt vår uppfattning är det rimligt. Det är då emellertid väsentligt att påminna om den betoning av kvalitetsfaktorn som har gjorts i tidigare lagstiftningsärenden. Hur man skall ta hänsyn till denna kvalitetsfaktor har vi tagit upp i vårt huvudbetänkande när det gäller frågan om ersättning till bl.a. rätts-hjälpsbiträden. Vi har där (kap. 11) utförligt behandlat frågorna om vilka faktorer som bör tillmätas betydelse vid bestämmande av ersättning. Vi redogör där också för vår syn på kostnadsräkningars utformning och på möjligheterna att få till stånd en effektiv kostnadskontroll. Merparten av vad vi där har anfört har relevans även när det gäller ersättningen till offentlig försvarare. Vi hänvisar därför till avsnitt 11.1.2 i vårt huvudbetänkande.

5 FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR EKONOMISK RÄTTSHJÄLP

5.1 Gällande rätt

Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än offentlig försvarare - dvs. vad vi kallar ekonomisk rättshjälp - kan beviljas en tilltalad om hans beräknade årsinkomst inte överstiger 50 000 kr (36 § första stycket RHL).

För att ekonomisk rättshjälp skall kunna beviljas krävs alltså, till skillnad från när det gäller förordnande av offentlig försvarare, att sökanden är tilltalad i ett brottmål. Detta innebär att åtal måste ha väckts.

Vid beräkningen av årsinkomstens storlek skall förutom den verkliga årsinkomsten beaktas bl.a. den tilltalades underhållsskyldighet. Om den tilltalades betalningsförmåga är väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet skall den beräknade årsinkomsten jämkas med skäligt belopp (36 § andra stycket RHL).

Även om den tilltalades ekonomiska situation är sådan att han enligt de regler vi nu har redovisat kan beviljas ekonomisk rättshjälp får sådan rättshjälp inte beviljas om det är uppenbart att han själv kan svara för de kostnader som ersätts genom rättshjälpen (36 § tredje stycket RHL). I fråga om ekonomisk rättshjälp görs alltså, till skillnad från vad som gäller vid allmän rättshjälp, en prövning i varje enskilt fall av sökandens behov av ekonomiskt bistånd i ärendet.

Den ekonomiska rättshjälpen skall enligt 39 § tredje och fjärde styckena RHL upphöra dels om den tilltalade har lämnat oriktiga uppgifter och rättshjälp inte skulle ha beviljats om riktiga uppgifter hade lämnats, dels om den tilltalades ekonomiska förhållanden ändras i sådan mån att han inte längre är berättigad till ekonomisk rättshjälp.

Statens utgifter för rättshjälpsformen ekonomisk rättshjälp är en mycket liten del av den totala belastningen på rättshjälpsanslaget. Under år 1981 förekom enligt uppgift sådan rättshjälp bara i 673 fall. (Detta kan jämföras med att det totala antalet tilltalade i tingsrätt under budgetåret 1981/82 var 93 386 och att 41 753 därav hade offentlig försvarare, se bil. 8 i vårt betänkande [Ds Ju 1983:2] Rätten till offentlig försvarare.) Kostnaderna för den ekonomiska rättshjälpen är vidare i varje ärende jämförelsevis små.

5.2 Överväganden och förslag

I vårt huvudbetänkande har vi föreslagit att rätten till allmän rättshjälp inte skall vara beroende av sökandens ekonomiska förhållanden. Vem som helst oavsett inkomst skall alltså kunna beviljas allmän rättshjälp om han har behov av någon av de förmåner som utgår vid allmän rättshjälp. Den enskildes ekonomiska situation får i stället betydelse för storleken på den andel av rättshjälpskostnaderna som han skall svara för. Frågan blir då om sökandens inkomst m.m. fortsättningsvis skall tillmätas betydelse för rätten till ekonomisk rättshjälp.

De förmåner som i dag utgår vid ekonomisk rättshjälp är, som vi skall komma till i nästa avsnitt, framför allt ersättning till de vittnen som åberopats av den tilltalade och ersättning för den tilltalades resa till och från domstolen. Som skall framgå senare anser vi inte att det finns anledning att utöka förmånerna.

Det kan alltså sällan bli fråga om stora kostnader. Följaktligen är det bara de som är ekonomiskt sämst ställda som har behov av sådan rättshjälp.

Vi är därför av den uppfattningen att den tilltalades ekonomi alltjämt bör vara avgörande för frågan om ekonomisk rättshjälp skall kunna beviljas. Frågan blir då hur denna begränsning i rätten till rättshjälp skall vara utformad. Som tidigare har nämnts finns i dag två olika hinder mot att bevilja ekonomisk rättshjälp, nämligen dels om den tilltalade har för hög årsinkomst, dels om det är uppenbart att han själv kan svara för de aktuella kostnaderna.

Att som en förutsättning för rättshjälp ha en viss i lag angiven högsta inkomst - med den innebörd som ges ordet inkomst i RHL - är ett naturligt sätt att utforma begränsningen på. Så bör därför alltjämt vara fallet. Emellertid bör, av de skäl som vi anfört i vårt huvudbetänkande, termen årsinkomst bytas ut mot termen underlagssumma. Vid beräkningen av underlagssummans storlek bör samma regler gälla som när frågan är om allmän rättshjälp, se vårt förslag till 2 kap. 28 § LR.

Frågan blir då hur stor underlagssumma en tilltalad skall kunna ha utan att han utesluts från rätten till ekonomisk rättshjälp. Fram till den 1 maj 1983 var den högsta tillåtna årsinkomsten angiven som tre basbelopp enligt lagen om allmän försäkring. Beloppet följde alltså kostnadsutvecklingen. Genom en lagändring vid den nämnda tidpunkten bestämdes gränsen till 50 000 kr.

Det är alltså ännu inte två år sedan det nuvarande gränsbeloppet för rätten till ekonomisk rättshjälp bestämdes. Vi anser därför inte att man redan nu bör föreslå någon höjning av beloppet. I det sammanhanget vill vi också påpeka att det kan förutsättas att för målet väsentlig utredning alltid åberopas av åklagaren och alltså betalas av staten. En smärre höjning av

gränsbeloppet skulle emellertid inte ha någon större betydelse ur kostnadssynpunkt. Om man längre fram skulle vilja ändra beloppet kan detta därför ske utan att följderna blir någon beaktansvärd belastning på rättshjälpsanslaget. Självfallet bör också då och då göras en omprövning av vilket gränsbelopp som skall gälla för rätten till ekonomisk rättshjälp.

Den nuvarande regeln att ekonomisk rättshjälp inte får beviljas om det är uppenbart att den tilltalade själv kan svara för de kostnader som ersätts genom rättshjälpen tillkom för att rättshjälp inte skulle sökas när det bara är fråga om t.ex. obetydliga resekostnader, alltså i de fall då det inte kan anses behövt med ett ekonomiskt bistånd till den tilltalade. Detta skäl har alltså bäerkraft. Även om denna bestämmelse innebär en särreglering i förhållande till vad som gäller vid allmän rättshjälp bör den därför finnas kvar. Det är dock väsentligt att här betona att regeln har avseende bara på vad som kan anses vara obetydliga kostnader, t.ex. kostnaden för resa inom en stad eller liknande, kortare sträcka. Det bör alltså inte komma i fråga att avslå en begäran om ekonomisk rättshjälp enbart av det skälet att den tilltalades kostnader inte kan beräknas uppgå till det belopp han vid en fällande dom kan förpliktas betala till staten.

Dagens regler för när en beviljad ekonomisk rättshjälp skall upphöra är enligt vår uppfattning välavvägda. Skäl saknas att föreslå någon ändring av dessa regler.

När en tilltalad har beviljats ekonomisk rättshjälp betalar staten hans rättshjälpskostnader. Han behöver inte själv bidra med någon rättshjälpsavgift till täckande av dessa kostnader. Däremot kan han, om han fälls till ansvar, förpliktas betala tillbaka så stor del av kostnaderna i målet - både kostnader för ekonomisk rättshjälp och andra kostnader, t.ex. kostnader för offentlig försvarare - som svarar mot hans ekonomiska förmåga. Sådan betalningsskyldighet kan åläggas både den som beviljats ekonomisk rättshjälp och den som inte fått denna förmån. Mera om denna betalningsskyldighet i nästa kapitel.

Som rättshjälpskostnader anses bara sådana kostnader för den tilltalade som har uppkommit sedan rättshjälpen beviljades och då endast vissa typer av kostnader, nämligen kostnader för bevisning som han själv åberopar och kostnader för resa och uppehälle för den tilltalade eller hans ställföreträdare och för hans vårdare eller annan som måste anlitas i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet om personlig inställelse har ålagts (37 § RHL). Ersättning för bevisning utgår, om inte särskilda föreskrifter gäller, med skäligt belopp enligt domstolens bestämmande (24 § RHL). De särskilda föreskrifter som här åsyftas är förordningen (1982:805) om ersättning av allmänna medel till vittnen, m.m. Även ersättning för resa och

uppehålle för den tilltalade m.fl. utgår enligt reglerna i denna förordning (26 § första stycket RHL).

Den som har beviljats ekonomisk rättshjälp är i det målet befriad från avgift för expedition enligt expeditionskungörelsens avgiftslista, avdelningarna I och II under förutsättning att expeditionen är erforderlig för honom. För sådan expedition som utfärdas bara på särskild begäran krävs vidare att expeditionen begärs innan avgörandet har vunnit laga kraft. Förmånen av avgiftsfrihet har betydelse främst när det gäller avskrifter av protokoll och domsavskrifter (37 § RHL).

Enligt vår uppfattning är dagens regler om förmånerna vid ekonomisk rättshjälp välavvägda. Något behov av ytterligare förmåner torde inte finnas. Det saknas också anledning att inskränka de nuvarande förmånerna. Vi föreslår därför inga förändringar i detta avseende.

7 DEN TILLTALADES ANSVAR FÖR RÄTTEGÅNGSKOSTNADER

7.1 Gällande rätt

Enligt reglerna i 31 kap. RB skall den som döms i ett mål, där åklagaren för talan, betala tillbaka till staten vad som av allmänna medel utgått för den tilltalades inställelse vid rätten under förundersökningen och hans hämtande till rätten och vad som betalats till vittne eller sakkunnig eller annan bevisning och till offentlig försvarare. Kostnad som inte varit skälig påkallad för utredningen och kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade eller hans ombud är den dömden dock inte skyldig att återbetala.

Den dömden är inte skyldig att betala mera än vad som skulle ha varit hans maximibelopp för rättshjälpsavgift om han hade haft allmän rättshjälp. Maximibeloppet varierar med hänsyn till vederbörandes ekonomiska förhållanden. Däremot skall hänsyn inte tas till den tilläggsavgift som tas ut vid allmän rättshjälp och som är beroende av rättshjälpskostnadernas storlek. Om den tilltalade haft offentlig försvarare skall avdrag från maximibeloppet göras för rådgivningsavgift som han har betalat till den offentlige försvararen. Begränsningen till maximibeloppet gäller inte sådana kostnader som den tilltalade vållat staten t.ex. genom att utebli från rätten eller genom att göra påståenden och invändningar som han insett var obefogade. Den tilltalades återbetalningsskyldighet kan jämkas eller efterges om det föreligger skäl till det med hänsyn till hans brottslighet eller personliga och

ekonomiska förhållanden. Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att betala understiger ett visst belopp, f.n. 250 kr, skall någon ersättnings-skyldighet inte åläggas (31 kap. 1 och 4 §§ RB samt 42 a § rättshjälpsförordningen [1979:938] RHF).

Om en tilltalad frikänns i ett mål där åklagaren för talan har han rätt till ersättning av allmänna medel för sina kostnader för försvarare och för bevisning, om kostnaden varit skäligen påkallad för tillvaratagande av hans rätt, och till ersättning för sin inställelse i rätten (31 kap. 2 § RB).

Skyldigheten att ersätta rättegångskostnader i en högre instans bestäms med hänsyn till rättegången där (31 kap. 10 § RB).

Enligt 38 § första stycket RHL gäller bestämmelserna i RB om skyldighet för tilltalad eller annan att till staten återbetala kostnader som utgått av allmänna medel även i fråga om kostnader för ekonomisk rätts-hjälp.

I 38 § andra stycket RHL finns hänvisning till att särskilda regler om återbetalningsskyldighet gäller enligt vissa särskilt uppräknade författningar, bl.a. lagen (1957:668) om utlämning för brott, lagen (1959:254) om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island och Norge, lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom och lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet.

Reglerna om den tilltalades skyldighet att återbetala kostnaderna för offentlig försvarare och annan rätts-hjälp åt honom själv skall tillämpas även i mål där inte åklagaren utan en målsägande för talan (31 kap. 11 § RB).

7.2 Överväganden och förslag

7.2.1 Inledning

I våra direktiv betonas vikten av att våra förslag leder till besparingar för det allmänna. När det gäller rättshjälp åt misstänkt i brottmål pekas i direktiven på två olika möjligheter att åstadkomma besparingar. Den första av dessa vägar - att strama åt förutsättningarna för förordnande av offentlig försvarare - har vi behandlat i det tidigare delbetänkandet (Ds Ju 1983:2) Rätten till offentlig försvarare. Den andra väg som nämns är att i överrätt införa ett strängare rättegångskostnadsansvar för en tilltalad som förlo-
rar målet.

Den tilltalades ansvar för rättegångskostnader är en fråga av intresse inte bara när det gäller överrättsprocessen. Flertalet mål stannar i underrätten och tyngdpunkten av statens kostnader är hänförliga till underrättsprocessen. Därtill kommer att det i de förslag vi har lagt fram i fråga om rättshjälpsavgift när det gäller den allmänna rättshjälpen inte som i dag finns något maximibelopp att knyta an till. Vi har därför i vårt huvudbetänkande föreslagit en provisorisk lösning av reglerna om tilltalads rättegångskostnadsansvar (se övergångsbestämmelserna till LR). Reglerna om den dömdes återbetalningsskyldighet bör därför nu diskuteras i sin helhet.

Här kan emellertid nämnas att det i våra direktiv sägs att rättegångsutredningen kommer att ta upp frågor om tilltalades ansvar för rättegångskostnader i en senare etapp av sitt arbete. Såvitt gäller underrättsprocessen överväger vi här därför bara den mera tekniska frågan om hur den tilltalades betalningsskyldighet skall utformas.

7.2.2 Rättegångskostnadsansvarets konstruktion

Som nämnts innebär de nu gällande reglerna att den tilltalade i efterhand skall betala den del av rättegångskostnaderna som anses svara mot hans förmåga, dvs. med ett belopp som motsvarar maximibeloppet. Man kan konstruera betalningsskyldigheten antingen på det sättet eller som ett system med rättshjälpsavgifter att betalas helt eller delvis i förskott.

Ett system med rättshjälpsavgifter har fördelar ur statsfinansiell synpunkt. Som vi poängterade i vårt huvudbetänkande har den förskottsbetalning som skall göras av avgiften en processekonomisk funktion. Processekonomiskt tänkande hos parter bidrar till att hålla statens kostnader nere. Vidare får staten med ett avgiftssystem, där rätten till rättshjälp är beroende av att hela eller delar av avgiften betalas i förskott, in en större del av det totala belopp som alla tilltalade skall betala än vad som är fallet i ett system där beloppen skall betalas i efterhand. I ett system med återbetalningsskyldighet uppstår också indrivningskostnader, som ibland kan bli märkbara.

Ett avgiftssystem med krav på förskottsbetalning skulle dock ha nackdelar i brottmålsprocessen. Att göra rätten till t.ex. offentlig försvarare generellt beroende av en förskottsbetalning synes inte förenligt med de grundläggande krav på rättssäkerhet som man enligt vår uppfattning har rätt att ställa. Behov skulle finnas av undantag, i första hand såvitt gäller allvarligare brott. Vidare skulle man tvingas införa ett system med både eftergifts- och jämningsmöjligheter. Komplikationerna skulle bli så stora att de skulle förta eventuella ekonomiska vinster.

Reglerna om tilltalades betalningsskyldighet bör alltså även fortsättningsvis vara utformade som ett system med återbetalning i efterhand.

7.2.3 Återbetalningsskyldigheten i underrätt

I dag är som nämnts betalningsskyldigheten - utom i fall av vårdslöshet m.m. som inte skall behandlas här - maximerad till vad som skulle ha varit den tilltalades maximibelopp för rättshjälpsavgift om han hade haft allmän rättshjälp. Detta är enligt vår uppfattning en i dag välmotiverad begränsning. Det finns ingen anledning att den som döms i ett brottmål skall betala större del av kostnaderna för sin offentlige försvarare m.m. än det högsta belopp han anses ha förmåga att betala för ett rättshjälpsbiträde m.m.

Emellertid har vi i vårt huvudbetänkande lagt fram förslag om en annorlunda utformning av rättshjälpsavgiften. Med rättshjälpsavgift menar vi både den fasta avgift som i dag kallas rättshjälpsavgift och den rörliga avgift som i dag benämns tilläggsavgift. Vi har, i syfte bl.a. att åstadkomma besparingar för det allmänna, betonat den rörliga delen av rättshjälpsavgiften och samtidigt sänkt den fasta delen något i förhållande till dagens maximibelopp. Detta innebär att den enskildes avgift blir mera beroende av rättshjälpskostnadernas storlek och att förändringar i dessa kostnader resulterar i förändringar i avgiften.

I dag är återbetalningsskyldigheten knuten till maximibeloppet, dvs. till vad som motsvarar den fasta delen av rättshjälpsavgiften enligt våra tidigare framlagda förslag. Däremot finns ingen koppling till tilläggsavgiften, dvs. till vad som i vårt förslag motsvaras av den rörliga delen av rättshjälpsavgiften. Den dömde skall alltså inte i dag betala någon rörlig avgift. Detta är enligt vår uppfattning rimligt. Den övre gränsen för den tilltalades betalningsskyldighet skall inte regelmässigt höjas, t.ex. för att han förnekar en gärning. Den möjlighet som ges i 31 kap. 1 § RB jämfört med kapitlets 4 § att i olika fall av bl.a. vårdslöshet från den tilltalades sida ålägga honom ett

större kostnadsansvar är tillräckligt som korrektion mot "vårdslös processföring".

Det nu sagda leder fram till att återbetalningsskyldighetens storlek inte bör vara beroende av kostnaderna i målet på sådant sätt att i återbetalningsskyldigheten ingår en rörlig del. Detta innebär att begränsningen i återbetalningsskyldigheten inte kan knytas direkt till rättshjälpsavgiftens storlek.

Däremot bör återbetalningsskyldigheten även i fortsättningen vara beroende av den dömdes ekonomiska situation. Det förefaller därför naturligt att låta hans underlagssumma vara avgörande för betalningsskyldighetens storlek. För varje underlagssumma bör då anges det högsta beloppet för återbetalningsskyldighet.

Det enklaste kan då synas vara att maximera återbetalningsskyldigheten till den för varje underlagssumma bestämda högsta fasta delen av rättshjälpsavgiften. Emellertid har vi, som tidigare nämnts, i vårt förslag till avgiftstabell för den allmänna rättshjälpen sänkt den högsta fasta avgiften jämfört med nu gällande maximibelopp. En anknytning till den föreslagna högsta fasta avgiften vid allmän rättshjälp skulle alltså innebära kostnadsökningar för det allmänna. Dessa kostnadsökningar skulle inte bli obetydliga. Mot bakgrund av de krav som ställs i direktiven för vårt arbete på att våra förslag skall leda till besparingar kan sådana ökade utgifter för det allmänna inte accepteras.

Återbetalningsskyldighetens storlek bör alltså inte knytas till vare sig hela eller någon del av den tabell som vi har föreslagit skall gälla i fråga om rättshjälpsavgiftens storlek. I stället bör beloppen för återbetalningsskyldighet vara i stort sett desamma som enligt nu gällande regler. I ett avseende vill vi dock föreslå förändringar i förhållande till det nuvarande. I dag är rätten till allmän rättshjälp begrän-

sad till dem som har en årsinkomst om 110 000 kr eller mindre. Följaktligen gäller för den som döms i ett brottmål och som har en högre inkomst än 110 000 kr ingen begränsning i återbetalningsskyldighetens storlek. Vi har föreslagit att rätten till allmän rätts hjälp inte skall vara avhängig av att man har en viss högsta inkomst. På samma sätt bör gälla att det skall finnas möjligheter till en begränsning av återbetalningsskyldigheten även för en tilltalad med hög inkomst. Skälet till detta är att rättegångskostnaderna i mycket stora brottmål kan bli betydande. En sådan begränsning, som är motiverad av rättviseskäl, kan beräknas komma att tillämpas vid så få tillfällen att den får mycket liten betydelse ur statsfinansiell synpunkt.

Vi har utarbetat en särskild tabell för storleken av den dömdes återbetalningsskyldighet (se tab. II.1). I vårt huvudbetänkande har vi diskuterat olika frågor om avgiftstabellens utformning. Diskussionerna där om antalet avgiftsnivåer (se avsnitt 7.2.5) ledde fram till att den föreslagna avgiftstabellen kom att innehålla intervaller om 5 000 kr för underlagssumman. Detsamma bör gälla i fråga om tabellen för återbetalningsskyldighet. För varje sådant intervall har i tab. II.1, som högsta belopp för återbetalningsskyldighet angetts ett belopp som ligger nära det i dag återbetalningspliktiga beloppet för en inkomst ungefär i mitten av intervallet.

Tabell II:1 Begränsning av återbetalningsskyldigheten i brottmål

Underlagssumma, kr	Högsta belopp för återbetalningsskyldighet, kr
35 000	350
35 001 - 40 000	450
40 001 - 45 000	650
45 001 - 50 000	850
50 001 - 55 000	1 050
55 001 - 60 000	1 250
60 001 - 65 000	1 500
65 001 - 70 000	1 800
70 001 - 75 000	2 100
75 001 - 80 000	2 500
80 001 - 85 000	3 000
85 001 - 90 000	3 500
90 001 - 95 000	4 100
95 001 - 100 000	4 900
100 001 - 105 000	5 700
105 001 - 110 000	6 500
110 001 - 115 000	7 500
115 001 - 120 000	8 500
120 001 - 125 000	9 500
125 001 - 130 000	10 500
130 001 - 135 000	11 500
135 001 - 140 000	13 000
140 001 - 145 000	14 500
145 001 - 150 000	16 000
osv.	osv.

På samma sätt som i dag bör gälla att det högsta beloppet för återbetalningsskyldighet skall minskas med vad den dömda kan ha betalat i rådgivningsavgift till den offentlige försvararen.

Anledning saknas att föreslå ändrade regler i fråga om jämkning och eftergift av återbetalningsskyldigheten på grund av den dömdes brottslighet eller personliga

och ekonomiska förhållanden. Detsamma gäller regeln om att betalningsskyldighet inte skall åläggas om det belopp som kommer i fråga understiger en viss av regeringen fastställd gräns.

7.2.4 Återbetalningsskyldigheten i överrätt

Som tidigare nämndes uttalas i våra direktiv att det kan finnas anledning att i överrättsprocessen föra in ett strängare rättegångskostnadsansvar för en tilltalad som förlorar målet.

En möjlighet skulle vara att reglerna om återbetalningsskyldighetens begränsning inte skulle tillämpas för målet som sådant utan för varje instans. Vi har behandlat motsvarande frågeställning när det gäller rättshjälpsavgiften i avsnitt 7.2.4 i vårt huvudbetänkande. Som vi anför där skulle en ny avgift i andra instans ha betydelse för parternas kostnadsmedvetande och därför vara av värde. Resultatet skulle förmodligen bli att de mindre välgrundade överklagandena blev färre. Vi har dock avvisat tanken på en ny avgift i andra instans. En av anledningarna härtill är att rättshjälpsavgiften är progressiv.

Skälen till en "ny" återbetalningsskyldighet i andra instans är dock tyngre i brottmål än i t.ex. tvistemål. Dels är återbetalningsskyldigheten inte progressiv på samma sätt som rättshjälpsavgiften eftersom ingen rörlig avgift tas ut, dels bidrar återbetalningsskyldigheten i mindre grad än rättshjälpsavgiften till ökat kostnadsmedvetande hos parten eftersom den inte utgörs av förskottsbetalning.

Mot ett system med ny återbetalningsskyldighet i andra instans talar dock rent principiella synpunkter. Tabellen med högsta belopp för återbetalningsskyldighet är fastställd med den utgångspunkten att den dömda skall återbetala vad han har förmåga till. Att då

ålägga ytterligare återbetalningsskyldighet i andra instans kan sägas vara en orimlighet.

En annan invändning som kan göras i detta sammanhang är att en ny återbetalningsskyldighet inte torde ha så stor betydelse ur statsfinansiell synpunkt. Efter-
som den dömdes förmåga att betala ytterligare belopp utöver det belopp han förpliktats betala i tingsrätten ofta kan antas vara liten skulle stora indrivningskostnader uppkomma. Dessa skulle till stor del uppväga de inkomster staten skulle få genom att en del tilltalade fullgjorde sin betalningsskyldighet.

Den nu gällande ordningen att återbetalningsskyldighetens storlek inte påverkas av om rättegången har förts i en eller flera instanser bör alltså bestå.

III RÄTTSHJÄLP GENOM OFFENTLIGT BITRÄDE

8 GÄLLANDE RÄTT ENLIGT RHL

8.1 Inledning

Som vi tidigare har påpekat kan rättshjälp enligt RHL utgå i fyra olika former, nämligen som allmän rätts-hjälp, rättshjälp åt misstänkt i brottmål, rättshjälp genom offentligt biträde och rådgivning. Här skall rättshjälpsformen rättshjälp genom offentligt biträde behandlas.

I olika avsnitt nedan tar vi upp gällande regler i fråga om de ärendekategorier där rättshjälp genom of-fentligt biträde kan beviljas, vem som kan beviljas sådan rättshjälp, förutsättningarna för beviljande och förmånerna vid rättshjälp genom offentligt biträ-de. Vidare redogörs i korthet för förfarandet i såda-na ärenden. Olika frågor med avseende på beslutsbefo-genheter m.m. behandlas i kap. 15.

8.2 Ärendekategorierna

Rättshjälp genom offentligt biträde kan beviljas i vissa i lagen uppräknade ärendekategorier. De ärenden det gäller är främst sådana som rör en enskilds per-sonliga rörelsefrihet eller kroppsliga integritet, dvs. ärenden som kan vara av synnerligen ingripande betydelse för den enskilde. Rättshjälp beviljas endast i ett förvaltningsrättsligt mål eller ärende hos en myndighet. Detta är en väsentlig skillnad mot den all-männa rättshjälpen, som ju kan beviljas i en rättslig angelägenhet även om denna behandlas helt utomproces-suellt.

Utredningen om rättshjälp i förvaltningsärenden gjorde i sitt betänkande (SOU 1971:76) Offentligt biträde och kostnadsersättning i förvaltningsärenden en genomgång av de områden där behov av offentligt biträde kunde tänkas föreligga. Utredningen konstaterade att sådana tvångsåtgärder som starkt begränsar den enskildes rörelsefrihet kunde komma i fråga särskilt inom mentalvården, nykterhetsvården och barnavården. Inom dessa områden borde därför enligt utredningens uppfattning finnas en möjlighet att förordna offentligt biträde. Man fann också att det inom utlänningslagstiftningens område i vissa fall var fråga om så djupgående ingripanden att offentligt biträde borde kunna förordnas.

Departementschefen uttalade i prop. 1972:132 (s. 171) att han såg utredningens förslag som en värdefull komplettering till de rättsskyddsgarantier inom förvaltningsförfarandet som de då nyligen genomförda förvaltningsrätts- och rättshjälpsreformerna hade skapat. Departementschefen delade utredningens bedömning att det var på i huvudsak de i betänkandet angivna områdena som det kunde finnas anledning att närmare överväga behovet av offentligt biträde.

De ärenden där i dag rättshjälp genom offentligt biträde kan beviljas är i stora delar desamma som när denna rättshjälpsform infördes för drygt tio år sedan. Ärendena kan delas in i olika kategorier alltefter vilket vårdområde e.d. som är aktuellt i de olika ärendena.

Sålunda kan rättshjälp genom offentligt biträde beviljas i vissa ärenden inom den psykiatriska vårdlagstiftningen (41 § 1 och 2 RHL). De ärenden som här avses är

1. ärenden hos utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden angående intagning enligt 8 eller 9 § eller utskrivning enligt 16 eller 19 § lagen (1966:293)

om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV) och

2. ärenden hos beslutsnämnd eller psykiatriska nämnden angående inskrivning i eller utskrivning från vårdhem eller specialsjukhus enligt lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda (omsorgslagen) eller placering av särskolelev enligt 28 § samma lag.

Vidare kan rättshjälp genom offentligt biträde beviljas i vissa mål och ärenden inom den sociala vårdlagstiftningen (41 § 3 och 4 RHL). De mål och ärenden som det här gäller är

1. mål och ärenden angående beredande av vård enligt lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), angående omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU, angående upphörande av vård enligt 5 § LVU eller hos förvaltningsdomstol vid överklagande enligt 20 § första stycket 1 LVU, och
2. mål i förvaltningsdomstol angående beredande av vård enligt lagen (1981:1243) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM), angående omedelbart omhändertagande enligt 8 § LVM eller vid överklagande av beslut om förlängning enligt 16 § LVM.

Rättshjälp genom offentligt biträde kan också beviljas i vissa mål och ärenden enligt utlänningslagstiftningen m.m. (41 § 5 - 9 och 14 RHL). Här avses mål och ärenden

1. angående utvisning enligt 38, 43, 47 eller 48 § utlänningslagen (UtlL, 1980:376) samt vid utredning hos polismyndighet när fråga har uppkommit om utvisning enligt något av dessa lagrum,
2. angående avvisning enligt UtlL, dock inte hos polismyndighet om det inte finns anledning att överlämna ärendet till Statens invandrarverk (SIV) eller utlänningsenheten enligt 50 eller 52 § UtlL hållits i förvar längre än en vecka,

3. angående verkställighet enligt UtL om anledning föreligger att överlämna ärendet till SIV med stöd av 85 eller 86 § UtL eller hänskjuta ärendet dit med stöd av 87 § UtL eller om utlänningsen enligt 50 eller 52 § UtL har hållits i förvar längre än en vecka,
4. angående föreskrifter som meddelats enligt 13 §, 48 § eller 74 § andra stycket UtL,
5. angående hemsändande av utlänningsen med stöd av 104 § första stycket UtL, och
6. hos regeringen enligt 1 § andra stycket lagen (1975:1360) om tvångsåtgärder i spaningssyfte i vissa fall.

Rättshjälp genom offentligt biträde kan vidare beviljas i vissa ärenden inom kriminalvårdslagstiftningen (41 § 10 och 11 RHL). De ärenden som här kommer i fråga är ärenden

1. angående förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 26 kap. brottsbalken (BrB), och
2. angående verkställighet utomlands av frihetsberövande påföljd enligt lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m. eller lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom.

Slutligen kan rättshjälp genom offentligt biträde beviljas i några andra mera sällsynt förekommande ärendekategorier (41 § 12 och 13 RHL). Dessa är ärenden

1. angående utlämning enligt lagen (1970:375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling, och
2. angående kastrering enligt lagen (1944:133) om kastrering, om giltigt samtycke till åtgärden inte har lämnats.

En närmare redogörelse för gällande rätt inom de olika vårdområdena m.m. lämnas i kap. 9.

8.3 Personkretsen

Enligt 42 § RHL är det den som åtgärden rör som kan beviljas rättshjälp genom offentligt biträde. Detta innebär att rättshjälp kan beviljas den sjuke i ärenden enligt LSPV, den utvecklingsstörde i ärenden enligt omsorgslagen, den unge i mål och ärenden enligt LVU, missbrukaren i mål enligt LVM, utlänningen i mål och ärenden enligt UtlL osv.

I mål och ärenden enligt LVU kan, sedan bestämmelser därom införts den 1 januari 1982, emellertid även vårdnadshavaren beviljas rättshjälp genom offentligt biträde. Tidigare kunde vårdnadshavaren inte beviljas denna form av rättshjälp. I stället kunde han, under förutsättning att han ansågs ha behov därav, få allmän rättshjälp.

Socialutredningen tog i sitt betänkande (SOU 1977:40) Socialtjänst och socialförsäkringstillägg upp frågan om vårdnadshavarens rätt till offentligt biträde och föreslog att en sådan rätt skulle tillskapas. Som skäl anfördes att det finns situationer då det är nödvändigt att till skydd för barnets bästa begränsa föräldrarnas bestämmanderätt i fråga om barnet och att en sådan förändring av de rättsliga relationerna har avseende på såväl föräldrarna som barnet. Både föräldrar och barn borde därför ha partsställning i sådana ärenden och kunna få förmånen av ett offentligt biträde. Om såväl föräldrar som barn hade behov av ett biträde i ärendet skulle biträdet i regel förordnas för barn och föräldrar gemensamt. Förelåg motstridiga intressen dem emellan skulle två olika biträden kunna förordnas.

Även rättshjälpsutredningen föreslog i sitt betänkande (SOU 1977:49) Översyn av rättshjälpsystemet att inte

bara barnet utan även vårdnadshavaren skulle tillerkännas rätt till offentligt biträde. Som argument anfördes bl.a. att i sådana fall där barnavårdsintressena stod mot föräldrarnas intresse att få vårda sitt barn, föräldrarna i lika hög grad som barnet berördes av åtgärden.

Chefen för socialdepartementet uttalade i lagrådsremissen angående socialtjänstlagen (bil. 4 i prop. 1979/80:1 s. 89) att både föräldrar och barn var att anse som parter i mål och ärenden enligt LVU. Båda skulle därför kunna beviljas rättshjälp genom offentligt biträde. Fanns det motstridiga intressen mellan föräldrar och barn - vilket enligt föredraganden regelmässigt fick anses vara fallet då ansökan om vård med stöd av LVU berodde på brister i omsorgen om barnet - borde ett offentligt biträde kunna utses för föräldrarna och ett för barnet medan i övriga fall ett offentligt biträde kunde utses för dem gemensamt.

8.4 Presumptionsregeln

Förutsättningen för att rättshjälp skall beviljas i det enskilda fallet är att det inte måste antas att behov av biträde saknas (42 § RHL). Det föreligger alltså en presumtion för att rättshjälp skall beviljas. Endast om man måste anta att vederbörande inte har behov av biträde kan en ansökan därom avslås.

Förutsättningarna för att rättshjälp skulle beviljas var till en början annorlunda utformade. Då stadgades att offentligt biträde skulle utses för den som åtgärden avsåg om det behövdes för tillvaratagande av dennes rätt. Vid bedömningen av behovet skulle särskilt beaktas om i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter hade lämnats under utredningen eller betydelsefulla sakförhållanden i övrigt var oklara.

Departementschefen anförde i prop. 1972:132 (s. 185 ff) bl.a. att det var nödvändigt att en viss restriktivitet iakttogs vid bedömningen av biträdesbehovet i det enskilda fallet. Sålunda kunde en ordning, som innebar att offentligt biträde i princip skulle förordnas så snart det begärdes, inte komma i fråga. En allmän förutsättning för förordnande av offentligt biträde borde enligt departementschefen vara att behov av biträde kunnat konstateras vid en objektiv bedömning i det enskilda fallet. Myndighetens ansvar för att dess beslut grundas på ett tillräckligt och tillförlitligt utredningsmaterial skulle då särskilt beaktas. Om sakförhållanden var oklara eller sakuppgifter motstridiga fanns det oftare än annars skäl att förordna offentligt biträde. Ett frihetsberövande borde inte i och för sig medföra en ovillkorlig rätt till offentligt biträde men om frihetsberövandet medförde särskilda svårigheter för den enskilde att ta till vara sin rätt fick detta beaktas vid sidan av andra omständigheter vid behovsprövningen. Andra omständigheter som borde tillmätas betydelse var enligt departementschefen den enskildes fysiska och psykiska tillstånd, hans ålder och familjesituation, eventuell sjukdom, språksvårigheter m.m.

Dessa tämligen restriktiva regler ändrades först såvitt avsåg utlänningsärendena. Det föreskrevs att rättshjälp skulle beviljas i dessa ärenden om det inte måste antas att behov av biträde saknades. Presumtionen för biträdesförordnande infördes alltså genom denna lagändring för en avgränsad del av ärendena om rättshjälp genom offentligt biträde.

Såväl utlänningskommittén (SOU 1977:28) som rätts-
hjälp-utredningen (SOU 1977:49) hade då behandlat frågan om rätten till rättshjälp genom offentligt biträde och var för sig föreslagit att rätten till rättshjälp borde utvidgas. Rättshjälp-utredningens (inte enhälli-

ga) förslag gick ut på att offentligt biträde skulle förordnas i samtliga fall enligt 41 § RHL om det inte var obehövt. Bl.a. utredningens ordförande förordade för andra ärenden än utlänningsärendena i stället att biträde skulle förordnas om det behövdes och att man vid avgörandet av behovet särskilt skulle beakta om den ärendet gällde var berövad friheten eller kunde bli det i ärendet. Presumptionsregeln i utlänningsärendena trädde i kraft den 1 juli 1978 (se prop. 1977/78:90 om ändring i utlänningslagen).

Ändringen för utlänningsärendenas del motiverades av rättssäkerhets- och effektivitetshänsyn vid avlägsnandeärendenas handläggning. Huvudprincipen angavs vara att ingen - utom vid de avvisingar som utan längre frihetsberövanden beslutas av polismyndighet - skulle kunna avlägsnas ur riket utan att ha erbjudits bistånd av ett offentligt biträde. Ett sådant erbjudande borde ges så snart ett avlägsnande började sättas i fråga. Däremot skulle något biträde inte förordnas om det stod klart att utlänningen skulle få stanna kvar i riket.

Departementschefen anförde påföljande år i prop. 1978/79:90 Ändringar i rättshjälpslagen m.m. (s. 186) att de då antagna ändringarna för utlänningsärendenas del hade lett till att förutsättningarna för förordnande av offentligt biträde var mer liberala i dessa än i andra ärenden. Han påpekade att bakom ändringarna låg delvis förhållanden som saknar motsvarighet vid övriga fall av offentligt biträde. Så syftade t.ex. de ändrade reglerna till att förkorta handläggningstiderna i utlänningsärendena. I propositionen lades inte fram några förslag om ytterligare förändringar i fråga om förutsättningarna för beviljande av rättshjälp. Departementschefen fann på grund av annat utredningsarbete att frågan om rätten till offentligt biträde i andra ärenden än utlänningsärendena borde anstå och

behandlas i en kommande proposition om ny sociallagstiftning.

I lagrådsremissen angående socialtjänstlagen (bil. 4 i prop. 1979/80:1) anförde chefen för socialdepartementet bl.a. (s. 87 f) att de mål och ärenden som anges i 41 § RHL utmärks av att de kan leda till djupt ingripande åtgärder för den enskilde och att beslut med stöd av olika vårdlagar medför att den enskilde helt eller delvis betas möjligheten att råda över sin person och sina personliga förhållanden i övrigt. Vidare sades att det finns starka gemensamma motiv för offentligt biträde i de ärenden som räknas upp i 41 § RHL. Det fanns därför enligt föredragandens uppfattning inte anledning att i fråga om förutsättningarna för förordnande av offentligt biträde göra åtskillnad mellan olika typer av ärenden. Samma presumtionsregel som hade införts för utlänningsärendenas del borde därför införas på hela området för rättshjälp genom offentligt biträde.

Socialutskottet uttalade (SoU 1980/81:15 s. 5) att utskottet inte hade något att erinra mot vad som anfördes i propositionen rörande den utvidgning av rättshjälpen som där föreslogs. Utskottet tillade att den omständigheten att det infördes en generell presumtionsregel om rätt till offentligt biträde för ifrågasvarande mål och ärenden inte befriar den som har att besluta om rättshjälpen från skyldigheten att göra en individuell prövning i varje mål eller ärende.

8.5 Förmanerna vid rättshjälp genom offentligt biträde

Rättshjälpsformen rättshjälp genom offentligt biträde innebär att staten betalar kostnaderna för såväl det offentliga biträdet som eventuell utredning som biträdet har föranstaltat om.

Rättshjälp genom offentligt biträde är till skillnad från övriga rättshjälpsformer helt kostnadsfri för den som beviljas rättshjälp. Ingen avgift tas ut av honom i förskott eller när ärendet avgörs och han kan inte heller - utom i fall då beslutet om rättshjälp undanröjs av högre instans - bli återbetalningsskyldig för någon del av de uppkomna kostnaderna.

I de ärendekategorier där rättshjälp genom offentligt biträde kan beviljas är denna rättshjälpsform exklusiv på så sätt att allmän rättshjälp inte kan beviljas den som åtgärden rör i t.ex. ett ärende hos psykiatriska nämnden, ett avvisningsärende osv. Vad som däremot är möjligt för vederbörande är att vända sig till en advokat eller biträdande jurist för rådgivning enligt RHL. Rådgivning mot fastställd avgift kan nämligen ges i alla rättsliga angelägenheter - med vissa undantag som inte är av intresse i detta sammanhang - oavsett om det i det enskilda fallet finns behov av rättshjälp i någon annan form.

I 44 § RHL behandlas frågan vem som skall förordnas som offentligt biträde. Där stadgas att om rättshjälpshavaren till offentligt biträde själv har föreslagit någon som är lämplig, denne skall förordnas om inte hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. Har i ärende enligt LVU både den unge och vårdnadshavaren beviljats rättshjälp skall ett gemensamt biträde förordnas för dem om det inte finns motstridiga intressen mellan dem (se härom vad som sagts i avsnitt 8.3).

Till skillnad från vad som i lagen sägs när det gäller biträden vid allmän rättshjälp och offentliga försvarare finns alltså i fråga om de offentliga biträdena inte särskilt angivet att biträdet skall eller kan vara jurist. Här gäller bara det allmänna lämplighetskriteriet.

Det offentliga biträdet har rätt att besluta om sådan utredning som är skäligen påkallad för att tillvarata den enskildes rätt, dock endast under förutsättning att utredningen inte kan erhållas genom den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Denna inskränkning i biträdets behörighet medför att utredningar beslutarde av biträden inte är så vanligt förekommande. På grund av det utredningsansvar som åvilar de myndigheter som handlägger ärenden vari rättshjälp genom offentligt biträde kan förekomma kan nödvändig utredning oftast fås genom den handläggande myndigheten.

8.6 Förfarandet

Rättshjälp genom offentligt biträde beviljas enligt 43 § RHL efter ansökan eller då annars anledning föreligger. Ansökan får göras av den som kan beviljas rättshjälp. I ärende enligt LSPV kan ansökan göras även av patientens make, föräldrar, barn m.fl. Finner den handläggande myndigheten att offentligt biträde bör förordnas skall myndigheten även utan ansökan bevilja rättshjälp eller, om myndigheten inte har behörighet att bevilja, anmäla behovet till den myndighet som har att besluta i rättshjälpsfrågan.

Huvudregeln är att rättshjälp beviljas och biträde förordnas av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Vissa undantag finns. Så är det t.ex. länsrätten som beslutar i rättshjälpsfrågan såväl i ärenden hos socialnämnden enligt LVU som i ärenden hos polismyndighet angående utlämning för vård. Vidare är rättshjälpsnämnd beslutande myndighet i rättshjälpsfrågor i alla utlänningsärenden. I dessa senare ärenden är det betydligt vanligare att polisen anmäler behovet av rättshjälp till nämnden än att utlämningen själv ansöker om rättshjälp. Rättshjälpsnämnden kan därför oftast bevilja rättshjälp direkt när ärendet kommer in utan att inhämta den handläggande myndighe-

tens yttrande, något som medverkar till minskad byråkrati och tidsutdräkt.

9 GÄLLANDE RÄTT PÅ DE OLIKA VÅRDOMRÅDEN M.M.

9.1 Ärenden inom den psykiatriska vårdlagstiftningen

9.1.1 Ärenden enligt 41 § 1 RHL (LSPV-ärenden)

Den som lider av psykisk sjukdom får oberoende av eget samtycke beredas sluten psykiatrisk vård i vissa fall (lagen [1966:293] om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall, LSPV). Med psykisk sjukdom jämställs psykisk abnormitet. Förutsättningar för vård utan samtycke är enligt 1 § LSPV att sluten vård är oundgängligen påkallad med hänsyn till sjukdomens art och grad och till att den sjuke

- a) dels till följd av sjukdomen saknar sjukdomsinsikt eller till följd av narkotikaberoende är ur stånd att bedöma sitt behov av vård, dels kan få sitt tillstånd avsevärt förbättrat genom vården eller avsevärt försämrat utan vård,
- b) till följd av sjukdomen är farlig för annans personliga säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa eller för eget liv,
- c) till följd av sjukdomen är ur stånd att ta vård om sig själv,
- d) till följd av sjukdomen har ett för andra grovt störande levnadssätt, eller
- e) till följd av sjukdomen är farlig för annans egendom eller annat av lagstiftaren skyddat intresse än som anges i b.

Intagning på sjukhus grundas antingen på ett vårdintyg, utfärdat av läkare (fall a - d ovan), eller på domstols förordnande i dom i brottmål (fall a - e ovan).

Behöriga att utfärda vårdintyg är legitimerade läkare. I fall som avses i a ovan krävs att läkaren innehar specialistkompetens eller tillstånd från socialstyrelsen att utfärda vårdintyg. Ett vårdintyg som utfärdats av en läkare på en viss klinik får enligt huvudregeln inte godtas för intagning på den kliniken.

Överläkaren på ett sjukhus beslutar om intagning på grund av ett vårdintyg. Detta får inte vara äldre än 14 dagar. Senast på åttonde dagen efter intagningen skall överläkaren efter en undersökning av patienten besluta om denne skall vara intagen. Utskrivningsnämnden skall underrättas om intagningsbeslutet om vårdintyget har utfärdats av en läkare på kliniken (så kan vara fallet beträffande en patient som undergår frivillig vård på sjukhuset men som av läkaren bedöms vara i behov av vård enligt LSPV).

Talan mot läkarens beslut om intagning eller om fortsatt intagning kan överklagas hos utskrivningsnämnden. Talan mot nämndens beslut, varigenom besvär över intagning eller fortsatt intagning ogillats, förs hos psykiatriska nämnden.

Domstol kan i brottmål förordna att den dömde skall överlämnas till sluten psykiatrisk vård. En förutsättning härför är att den som begått brott enligt vad som framgår av en rättspsykiatrisk undersökning kan beredas vård med stöd av LSPV och domstolen finner behov av sådan vård föreligga. Om gärningen har begåtts under inflytande av sinnessjukdom e.d. får inte väljas annan påföljd än överlämnande till sluten psykiatrisk vård, böter eller skyddstillsyn.

Talan mot tingsrätts dom, varigenom någon överlämnats till sluten psykiatrisk vård, förs på vanligt sätt i hovrätten. Om någon genom en lagakraftvunnen dom har överlämnats till sluten vård har socialstyrelsen att föranstalta om att han genast tas in på sjukhus för

sådan vård. Då sker alltså inte någon prövning av vårdbehovet vid intagningstillfället.

Den som har beretts vård antingen på grund av vårdintyg eller på grund av domstols förordnande skall ofördröjligen utskrivas om förutsättningar enligt 1 § LSPV att bereda honom vård inte längre föreligger. Frågan om utskrivning skall prövas fortlöpande.

En patient får utskrivas på försök om det föreligger särskilda skäl och det inte medför fara för annans personliga säkerhet eller hans eget liv. Försöksutskrivningen skall avse en bestämd tid. Särskilda föreskrifter kan åläggas patienten och han kan ställas under tillsyn av annan person.

Utskrivningsnämnden beslutar i frågan om utskrivning och försöksutskrivning i de fall patienten

- intagits på grund av domstols förordnande,
- under inflytande av psykisk sjukdom begått brott mot annans personliga säkerhet utan att åtal väckts,
- varit intagen i kriminalvårdsanstalt och under tiden för anstaltsvården eller i samband med att den upphört tagits in för sluten psykiatrisk vård.

Överläkaren beslutar om utskrivning och försöksutskrivning i andra fall än de nu nämnda. Han kan dock hänskjuta frågan till utskrivningsnämnden. Om en patient har vårdats i tre månader och läkaren anser att han behöver fortsatt vård skall läkaren anmäla detta till nämnden, som då kan ta upp frågan om utskrivning eller försöksutskrivning.

Utskrivningsnämnden är inte skyldig att pröva en ansökan om utskrivning eller försöksutskrivning förrän en månad gått sedan tidigare prövning av frågan.

Läkarens avslagsbeslut i fråga om utskrivning och försöksutskrivning och läkarens beslut om föreskrifter och tillsyn i samband med försöksutskrivning får över-

klagas hos utskrivningsnämnden. Talan mot nämndens beslut förs hos psykiatriska nämnden. Talan får föras utan inskränkning till viss tid så länge patienten vårdas med stöd av LSPV.

I förfarandet hos utskrivningsnämnderna och psykiatriska nämnden i samtliga de här relaterade situationerna - dvs. i ärenden rörande intagning, fortsatt intagning, utskrivning, försöksutskrivning och föreskrifter och tillsyn i samband med försöksutskrivning - kan patienten beviljas rättshjälp genom offentligt biträde.

9.1.2 Ärenden enligt 41 § 2 RHL (ärenden enligt omsorgslagen)

Enligt lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda (omsorgslagen) är psykiskt utvecklingsstörd som kan tillgodogöra sig undervisning men inte kan följa undervisningen inom det allmänna skolväsendet särskolpliktig. Han skall då enligt huvudregeln skrivas in i särskolan. Om det med hänsyn till svårigheter att dagligen färdas mellan hemmet och skolan är påkallat att den inskrivne eleven bor i annat enskilt hem än det egna, i inackorderingshem eller i elevhem får beslutas att han skall bo i ett sådant hem. Detsamma gäller om det är påkallat av andra förhållanden. Beslut om sådan placering fattas av särskolchefen efter samråd med omsorgsstyrelsens överläkare. På begäran av dem prövas dock frågan av beslutsnämnden. Detsamma gäller i de fall då vårdnadshavaren eller den psykiskt utvecklingsstörde, om denne fyllt 15 år, inte är ense med särskolchefen (28 § omsorgslagen).

Besvär över beslut om placering av särskolelev prövas av psykiatriska nämnden.

Psykiskt utvecklingsstörd som är i behov av vård i vårdhem eller specialsjukhus skall beredas sådan vård efter samtycke från honom själv eller vårdnadshavaren (34 § omsorgslagen).

Psykiskt utvecklingsstörd som fyllt 15 år får oberoende av samtycke beredas vård i vårdhem eller specialsjukhus om vården är oundgängligen påkallad med hänsyn till utvecklingsstörningens grad och till att han till följd av utvecklingsstörningen

- a) är farlig för annans personliga säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa eller för eget liv,
- b) är ur stånd att ta vård om sig själv,
- c) är ur stånd att skydda sig själv mot att bli sexuellt utnyttjad, eller
- d) har ett för närboende eller andra grovt störande levnadssätt.

Om inskrivning i vårdhem beslutar vårdchefen efter samråd med omsorgsstyrelsens överläkare. Överläkaren vid sjukhuset beslutar om inskrivning i specialsjukhus. På begäran av någon av dessa skall dock frågan om inskrivning prövas av beslutsnämnden. Detsamma gäller om den utvecklingsstörde, om han fyllt 15 år, eller vårdnadshavaren inte är ense med den som har att besluta.

För inskrivning utan samtycke krävs läkarintyg. Detta får inte vara utfärdat av omsorgsstyrelsens överläkare (vid inskrivning i vårdhem) eller av sjukhusets överläkare (vid inskrivning i specialsjukhus).

Med stöd av domstols förordnande i dom i brottmål får vård i specialsjukhus utan samtycke beredas - förutom i de fall som angetts under a - d ovan - även när vården är oundgängligen påkallad med hänsyn till utvecklingsstörningens grad och till att den utvecklingsstörde till följd av utvecklingsstörningen är farlig för annans egendom eller annat av lagstiftningen skyd-

dat intresse än som anges i a ovan. Sådant förordnande kan meddelas av domstol i brottmål om vård utan samtycke kan beredas den dömde enligt omsorgslagen och domstolen finner att behov av sådan vård föreligger (35 § omsorgslagen).

Har någon genom lagakraftvunnen dom överlämnats till vård i specialsjukhus skall han utan dröjsmål skrivas in på ett sådant sjukhus.

Den som utan samtycke skrivits in i vårdhem eller specialsjukhus skall skrivas ut om förutsättningar att bereda vård enligt 35 § omsorgslagen inte längre föreligger. Den inskrivne får dock utskrivas på försök om särskilda skäl föreligger och det inte medför fara för annans personliga säkerhet eller för hans eget liv. Försöksutskrivningen skall avse en viss tid om högst sex månader. Tiden kan förlängas. Patienten får åläggas att iaktta vissa föreskrifter och ställas under tillsyn av en lämplig person. Den försöksutskrivne får återintas om förhållandena påkallar det.

Frågan om utskrivning och försöksutskrivning av patient i vårdhem prövas av vårdchefen efter samråd med omsorgsstyrelsens överläkare. Rör frågan en patient i specialsjukhus prövas den av sjukhusets överläkare. Dock prövas frågan om utskrivning eller försöksutskrivning av beslutsnämnden om

- den som har beslutanderätten begär det,
- meningsskiljaktigheter har uppstått mellan beslutsfattaren och den inskrivne eller hans vårdnadshavare, eller
- nämnden finner att den bör pröva frågan.

Beslutsnämnden prövar också alltid frågan om utskrivning eller försöksutskrivning

- i fråga om den som är inskriven i specialsjukhus på grund av domstols förordnande,

- om den som är inskriven utan samtycke under inflytande av psykisk utvecklingsstörning har begått brott mot annans personliga säkerhet utan att åtal väckts,
- i fråga om den som har inskrivits utan samtycke under tiden för anstaltsvård i kriminalvårdsanstalt eller i samband med anstaltsvårdens upphörande.

Mot beslut varigenom ansökan om utskrivning eller försöksutskrivning från vårdhem eller specialsjukhus avslagits och beslut varigenom någon i samband med försöksutskrivning ålagts att iaktta särskilda föreskrifter eller ställts under tillsyn får talan föras hos psykiatriska nämnden. Talan får föras utan inskränkning till viss tid.

Frågan om utskrivning skall prövas fortlöpande. Beslutsnämnden är dock inte skyldig att pröva en ansökan om utskrivning förrän tre månader förflutit från prövningen av en tidigare ansökan.

I ärenden hos beslutsnämnderna och psykiatriska nämnden angående placering av särskolelev enligt 28 § omvårdningslagen kan rättshjälp genom offentligt biträde beviljas. Detsamma gäller i sådana ärenden hos beslutsnämnderna och psykiatriska nämnden som rör inskrivning i eller utskrivning från vårdhem eller specialsjukhus.

9.1.3 Pågående utredningsarbete

Socialberedningen, som enligt direktiven för sitt arbete har att bl.a. göra en fullständig revision av den psykiatriska tvångslagstiftningen, har i ett nyligen avgivet betänkande (SOU 1984:64) Psykiatrin, tvånget och rättssäkerheten lämnat förslag till bl.a. lag om akut psykiatrisk tvångsvård, varigenom LSPV skulle upphöra att gälla.

Enligt socialberedningens förslag skall läkare besluta om tvångsvård i de fall som kan sägas motsvara dagens

intagning med stöd av vårdintyg. För att vården skall få pågå mer än åtta dagar skall dock beslut fattas av länsrätten. Förutsättningarna för tvångsvård skall prövas fortlöpande och vården skall upphöra så snart förutsättningarna för tvångsvård inte längre föreligger.

Påföljdsreglerna i brottsbalken föreslås också få ändrat innehåll. För psykiskt störda lagöverträdare skall i princip gälla samma påföljdsregler som för övriga personer som begått brott. Rätten skall dock kunna förordna att den som döms till fängelse under strafftiden skall genomgå rättspsykiatrisk vård. Möjligheten att använda överlämnande till rättspsykiatrisk vård som enda reaktion på brottet skall dock finnas kvar i viss mindre utsträckning. Rätten skall i dessa fall bestämma en längsta och vid svårare brott också en minsta tid för vården.

Socialberedningen föreslår också att utskrivningsnämnderna och psykiatriska nämnden avskaffas. Prövningen av de frågor som hittills ankommit på dessa nämnder bör i stället av rättssäkerhetsskäl flyttas över till domstol.

Beträffande rättshjälp genom offentligt biträde sägs bl.a. (s. 153) att patienten i allmänhet har ett starkt behov av personligt stöd när frågan om tvångsvård skall prövas. Erfarenheterna hittills av systemet med offentligt biträde enligt RHL tyder dock enligt beredningen på att man bör pröva nya vägar, varvid en lösning kan vara att en kurator, socialsekreterare eller annan lämplig person utses att som stödperson biträda patienten under i första hand det rättsliga prövningsförfarandet.

Efter att ha redogjort för antalet ärenden i bl.a. utskrivningsnämnderna under år 1983 anför beredningen vidare (s. 243 f):

Juridisk hjälp förekommer således ganska sällan i ärenden inför utskrivningsnämnden och psykiatriska nämnden. Detta betonades vid en sammankomst som beredningen hade med ordförandena i utskrivningsnämnderna och ordföranden i psykiatriska nämnden. Det påpekades då vidare att biträdena, i den mån de förekom, sällan kunde tillföra ärendena något av större värde och att de över huvud taget hade svårt att på ett lämpligt sätt biträda klienten.

Skälen till biträdenas oförmåga att hjälpa klienterna kan vara många. Bl a kan det vara svårt att bedöma vad som är det bästa för klienten. Biträdena kan vara ovana vid förhandlingsordningen i nämnderna. Ett huvudskäl torde dock vara att de juridiska frågorna ofta inte överväger utan att andra, medicinska eller sociala, frågor är det viktigaste samt att biträdena har dåliga kunskaper beträffande dessa eller har svårt av andra skäl att bedöma dem.

Det kan därför ifrågasättas om den intagne inte har större nytta av stöd av en person som i första hand är väl insatt i andra frågor än juridiska. Det kan gälla medicinska och sociala frågor, samspelet mellan sjukvård och socialtjänst samt organisatoriska frågor över huvud taget inom sjukvården och socialtjänsten. Den intagnes möjligheter att undgå tvångsvård kan bero av de alternativ som står till buds, dvs om tvångsvården är absolut nödvändig eller inte. Vi vill kalla den som på detta sätt utses att hjälpa patienten, särskilt i samband med rättegångsförfarandet, för stödperson.

Reglerna om rättshjälp ses f.n. över av rättshjälpskommittén. Denna skall enligt sina direktiv pröva om det är möjligt att införa en mer restriktivt utformad regel om när offentligt biträde skall utses, utan att befogade rättsskyddsintressen åsidosätts. Det kan därför inte uteslutas att möjligheterna att få offentligt biträde kommer att försämrats. Även i framtiden kommer det dock att kunna förekomma mål enligt akutlagen där de juridiska frågorna är så framträdande att det behövs biträde av en juridiskt kunnig person. Att det införs regler om stödperson bör därför inte medföra att utsikterna till att få ett offentligt biträde ytterligare försämrats. Vi anser i stället att offentligt biträde skall förordnas om patienten begär det.

Omsorgskommittén föreslår i sitt betänkande (SOU 1981:26) Omsorger om vissa handikappade att den nya lagstiftningen, lag om vissa handikappomsorger, inte skall innehålla några sådana bestämmelser om placering i särskilt hem som i dag återfinns i 28 § omsorgslagen.

Kommittén diskuterar vidare behovet av möjligheter till vård utan samtycke. Enligt kommitténs mening finns inte något behov av sådana regler utöver dem som finns i annan lagstiftning såsom LVU och LSPV. Beträffande psykiskt störda lagöverträdare föreslås att påföljden vård i specialsjukhus för utvecklingsstörda skall slopas. Övriga påföljder som står till buds för dessa lagöverträdare är enligt kommittén tillräckliga.

Följden av omsorgskommitténs förslag skulle, om de går igenom, bl.a. bli att beslutsnämnderna och psykiatriska nämnden inte längre kommer att fylla någon funktion i fråga om handikappade.

Såväl socialberedningens som omsorgskommitténs förslag behandlas f.n. i regeringskansliet.

9.2 Ärenden inom den sociala vårdlagstiftningen

9.2.1 Ärenden enligt 41 § 3 RHL (LVU-ärenden)

Enligt 1 § lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) skall den som är under 18 år beredas vård med stöd av lagen om det kan antas att behövligen vård inte kan ges den unge med samtycke av hans vårdnadshavare och av honom själv (endast när han är över 15 år kan han själv ge samtycke). Vård skall beredas den unge om

1. brister i omsorgen om honom eller något annat förhållande i hemmet medför fara för hans hälsa eller utveckling, eller
2. den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för allvarlig fara genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat därmed jämförbart beteende.

Vård enligt p. 2. ovan får beredas även den som fyllt 18 men inte 20 år om vård inom socialtjänsten är uppenbart lämpligare än annan vård.

Beslut om vård enligt LVU meddelas av länsrätten efter ansökan av socialnämnden. Innan nämnden ansöker om vård görs en utredning hos nämnden.

När vården inte längre behövs skall socialnämnden besluta att den skall upphöra. Socialnämnden skall noga följa vården.

Har vården beslutats med stöd av p. 1. ovan skall den upphöra senast när den unge fyller 18 år. I övriga fall skall vården upphöra senast när den unge fyller 20 år. I dessa senare fall skall socialnämnden pröva frågan om vårdens upphörande fortlöpande med sex månaders intervaller (5 § LVU).

Enligt 6 § LVU får socialnämnden besluta att den som är under 20 år skall omhändertas omedelbart om det är sannolikt att den unge behöver vård enligt LVU och länsrättens beslut i frågan om vård inte kan avvaktas med hänsyn bl.a. till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till den fortsatta utredningen. I särskilt brådskande fall får socialnämndens ordförande fatta beslut om omedelbart omhändertagande. Om socialnämnden har ansökt om vård hos länsrätten kan även rätten fatta beslut om omhändertagande. Socialnämndens beslut om omedelbart omhändertagande skall underställas länsrätten inom en vecka. Rätten skall pröva beslutet så snart det kan ske.

I mål om vård enligt LVU skall muntlig förhandling hållas i länsrätt och kammarrätt om det inte är uppenbart obehövligt. Om någon part begär det skall muntlig förhandling alltid hållas.

När ett beslut har fattats om omhändertagande eller om vård enligt LVU är det socialnämnden som beslutar hur vården skall ordnas och var den unge skall vistas under vårdtiden (11 § LVU).

Socialnämndens beslut i ärende enligt LVU får överklagas hos länsrätten bl.a. om nämnden har beslutat om var vården av den unge skall inledas eller beslutat att flytta den unge från det hem där han vistas (20 § första stycket 1 LVU).

Över länsrätts beslut i mål om vård enligt LVU kan besvär anföras hos kammarrätten.

Om den unge har fyllt 15 år har han rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt LVU. Barn som är yngre skall höras om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan ta skada av det.

Rättshjälp genom offentligt biträde kan förordnas såväl i socialnämnden som i förvaltningsdomstolarna i mål och ärenden angående beredande av vård enligt LVU. I ärenden hos socialnämnden angående omedelbart omhändertagande och angående upphörande av vård kan offentligt biträde också förordnas liksom i förvaltningsdomstolarna vid överklagande av beslut enligt 20 § första stycket 1 LVU.

Som nämndes i föregående kapitel är det i mål och ärenden enligt LVU inte enbart "den som åtgärden avser" som kan beviljas rättshjälp. Här har förutom barnet även vårdnadshavaren rätt till rättshjälp genom offentligt biträde. Om inte motstridiga intressen föreligger mellan barnet och föräldrarna kan ett gemensamt biträde förordnas. Motstridiga intressen anses regelmässigt föreligga om ansökningen eller beslutet grundas på att föräldrarna har brustit i omsorgen om barnet. I sådana fall förordnas oftast två offentliga biträden i samma ärende.

9.2.2 Ärenden enligt 41 § 4 RHL (LVM-ärenden)

Enligt lagen (1981:1243) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) kan den som till följd av fortgående missbruk av alkohol eller narkotika är i trängande be-

hov av vård för att komma ifrån sitt missbruk oberoende av eget samtycke beredas vård enligt LVM om vårdbehovet inte kan tillgodoses enligt någon annan lag (socialtjänstlagen eller LSPV). För att tvångsvård skall ifrågakomma krävs dock att den enskilde till följd av missbruket utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara eller att han till följd av missbruket kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående (2 och 3 §§ LVM).

Det är länsrätten som beslutar om beredande av vård enligt LVM.

Länsstyrelsen utreder om det finns skäl att bereda någon tvångsvård. Om det finns sådana skäl skall länsstyrelsen ansöka om vård. Socialnämnden skall föranstalta om verkställighet av länsrättens beslut om vård.

Vården skall upphöra så snart syftet med vården är uppnått. Vården får inte pågå i mer än två månader om inte beslut dessförinnan har fattats om förlängning av vårdtiden. Sådan förlängning, som får avse högst två månader, får enligt 16 § LVM beslutas om den intagne till följd av sitt hälsotillstånd behöver ytterligare vård eller om det finns andra synnerliga skäl. Beslut om förlängning fattas av vårdhemmets styrelse. Talan mot beslutet om förlängning förs hos länsrätten.

En missbrukare kan enligt 8 § LVM bli omedelbart omhändertagen av polisen om det är sannolikt att han kan beredas vård med stöd av LVM och länsrättens beslut inte kan avvaktas på grund av att han kan antas få sitt hälsotillstånd allvarligt försämrat om han inte får omedelbar vård eller på grund av att det föreligger en överhängande risk för att han till följd av sitt tillstånd kommer att allvarligt skada sig själv eller någon närstående. Polismyndigheten skall genast underställa länsrätten beslutet om omedelbart omhän-

dertagande. Rätten skall senast inom fyra dagar från underställningen pröva om omhändertagandet skall bestå. Har länsstyrelsen ansökt om vård enligt LVM kan även länsrätten besluta om omedelbart omhändertagande.

I mål om beredande av vård enligt LVM skall länsrätten och kammarrätten hålla muntlig förhandling om det inte är uppenbart obehövt. Om någon part begär muntlig förhandling skall sådan hållas.

Hos förvaltningsdomstol - dvs. länsrätten och kammarrätten - kan beviljas rättshjälp genom offentligt biträde i ärenden angående beredande av vård, i ärenden angående omedelbart omhändertagande och vid överklagande av beslut om förlängd vårdtid.

9.3 Ärenden inom utlänningslagstiftningen

9.3.1 Ärenden enligt 41 § 5 RHL (utvisningsärenden)

Enligt 38 § utlänningslagen (UtlL, 1980:376, senast omtryckt 1984:595) får en utlänning utvisas ur riket om han uppehåller sig här utan att ha erforderligt pass eller tillstånd att uppehålla sig i Sverige. Beslut om utvisning meddelas av Statens invandrarverk (SIV). Avslås en ansökan om uppehållstillstånd skall SIV samtidigt besluta om utvisning om inte synnerliga skäl föreligger mot detta.

I 43 § UtlL stadgas att en utlänning får utvisas på grund av asocialitet om han

1. yrkesmässigt bedriver otukt eller i övrigt underlåter att ärligen försörja sig, eller
2. missbrukar alkohol eller narkotika och med anledning därav befinnes vara farlig för någon annans personliga säkerhet eller leva på ett grovt störande sätt.

Beslut om utvisning enligt 43 § meddelas av vederbörande länsrätt.

47 § UtlL föreskriver att en utlänning får utvisas ur riket om det finns grundad anledning att anta att han tillhör eller verkar för en organisation eller grupp som - med hänsyn till vad som är känt om dess verksamhet - kan befaras utanför sitt hemland använda våld, hot eller tvång för politiska syften och därvid begå sådana gärningar här i riket. Enytterligare förutsättning är att det, med hänsyn till vad som är känt om utlänningens föregående verksamhet eller i övrigt, föreligger fara för att han här i riket medverkar till dylika handlingar. Beslut om utvisning meddelas av regeringen. Innan beslut meddelas skall förhandling hållas. Yttrande från SIV skall också inhämtas om hinder inte möter på grund av att ärendet är synnerligen brådskande.

I 48 § UtlL anges att regeringen får utvisa en utlänning när det behövs av hänsyn till rikets säkerhet. Innan beslutet meddelas skall förhandling hållas.

Beslut om utvisning enligt 47 eller 48 § skall förenas med förbud för utlänningen att återvända till Sverige under viss tid eller utan tidsbegränsning. Utlänningen skall därvid upplysas om vilken dag som förbudet upphör att gälla och om den påföljd som överträdelse av förbudet kan medföra (fängelse högst ett år eller, om brottet är ringa, böter; dock inte om vederbörande har flytt hit för att undgå politisk förföljelse).

Rättshjälp genom offentligt biträde får beviljas i ärenden om utvisning och vid utredning hos polismyndighet när fråga har uppkommit om utvisning enligt nu nämnda lagrum.

9.3.2 Ärenden enligt 41 § 6 RHL (avvisningsärenden)

Enligt 28 § UtL får en utlänning avvisas om han

1. saknar pass, visering, uppehållstillstånd eller arbetstillstånd, när det fordras för inresa eller vistelse i Sverige,
2. tänker besöka något annat nordiskt land men saknar erforderligt tillstånd att resa in dit,
3. undandrar sig att vid inresa visa upp sitt pass för polismyndigheten eller lämna begärda upplysningar till denna,
4. vid inresan mot bättre vetande har lämnat polismyndigheten oriktiga uppgifter om någon omständighet som är av betydelse för rätten att resa in i riket eller svikligen har förtigit sådan omständighet.

Enligt 29 § första stycket UtL får en utlänning avvisas

1. om det kan antas att han kommer att sakna tillräckliga medel för sin vistelse i Sverige eller i något annat nordiskt land, som han tänker besöka, samt för sin hemresa,
2. om han tänker söka sitt uppehälle i Sverige eller i något annat nordiskt land och det skäligen kan antas att han inte kommer att ärligen försörja sig eller kommer att bedriva verksamhet som kräver arbetstillstånd utan att ha sådant tillstånd,
3. om han på grund av tidigare ådömt frihetsstraff eller någon annan särskild omständighet skäligen kan antas komma att begå brott i Sverige eller i annat nordiskt land,
4. om det med hänsyn till hans föregående verksamhet eller i övrigt skäligen kan befaras att han kommer att bedriva sabotage, spioneri eller olovlig undermåttelseverksamhet i Sverige eller annat nordiskt land, eller

5. om det med stöd av lagen (1971:176) om vissa internationella sanktioner har föreskrivits att avvisning kan ske.

Avvisning får enligt 29 § andra stycket ske även i andra fall när det har begärts av den centrala utlänningsmyndigheten i ett annat nordiskt land och det kan antas att utlänningen annars beger sig till det land, som har begärt avvisning.

En utlänning skall enligt 30 § UtLL avvisas om skäl som förut angetts som grund för utvisning enligt 47 § föreligger. Uppkommer fråga om att en utlänning som kommer till Sverige skall avvisas enligt detta lagrum skall polismyndigheten genast överlämna ärendet till regeringens avgörande. Innan regeringen fattar beslut skall förhandling hållas. Yttrande skall även inhämtas från SIV om hinder inte möter på grund av att ärendet är synnerligen brådskande. Beslut om avvisning enligt 30 § skall förenas med förbud för vederbörande att återvända till Sverige under viss tid eller utan tidsbegränsning.

Avvisning enligt 28 eller 29 § skall ske när utlänningen kommer till Sverige eller så snart som möjligt efter ankomsten. Avvisning får inte ske senare än tre månader från ankomsten.

Beslut om avvisning enligt 28 eller 29 § meddelas - såvida inte ärendet enligt 33 - 35 §§ skall överlämnas till SIV - av polismyndighet medan beslut om avvisning enligt 30 § meddelas av regeringen.

Polismyndighets beslutsbefogenhet är dock begränsad i vissa hänseenden. Om utlänningen påstår att han i det land, som han skulle komma att sändas till, löper risk att bli utsatt för politisk förföljelse, bli sänd till en krigsskådeplats eller bli straffad för att han har övergett en krigsskådeplats eller annars har vägrat att

fullgöra krigstjänstgöring skall ärendet överlämnas till SIV för avgörande. Detsamma gäller om utlänningen påstår att han i det land vartill avvisningen skall verkställas inte är skyddad mot att sändas till ett annat land där han löper sådan risk (33 §). Överlämnande till SIV skall också ske (34 §) om utlänningen förklarar att han inte vill återvända till sitt hemland på grund av de politiska förhållandena där. Vidare skall överlämnande till SIV göras (35 §) när anledning till avvisning enligt 29 § andra stycket föreligger liksom när polismyndigheten i andra fall än som anges i 33 eller 34 § anser det tveksamt om en utlänning, mot vilken grund finns för avvisning, verkligen skall avvisas. Avvisningsärenden skall vidare överlämnas till SIV när detta har föreskrivits av regeringen eller - efter regeringens bemyndigande - av SIV.

Om polismyndigheten finner att en utlännings påstående om politisk förföljelse etc. är uppenbart oriktigt, skall avvisningsärendet inte överlämnas till SIV utan polisen kan själv meddela beslut. Detta skall då skyndsamt anmälas till SIV som genast skall avgöra om verket skall överta ärendet eller inte. Om SIV övertar ärendet förfaller polismyndighetens avvisningsbeslut.

Rättshjälp genom offentligt biträde kan beviljas i avvisningsärenden hos SIV och regeringen. I avvisningsärenden hos polismyndighet får offentligt biträde förordnas om anledning föreligger att överlämna ärendet till SIV i enlighet med vad här ovan redovisats.

En ytterligare omständighet som möjliggör förordnande av offentligt biträde i ett avvisningsärende hos polismyndighet är att vederbörande hållits i förvar längre än en vecka. Förvar är en särskild tvångsåtgärd som får tillgripas om det föreligger sannolika skäl för avvisning (eller för utvisning enligt 38, 43, 47 eller 48 § Utll). Förvar beslutas av den myndighet som handlägger avvisnings- eller utvisningsärendet. I

ärenden som handläggs av regeringen får dock det ansvariga statsrådet meddela beslut för tiden till dess regeringen avgör ärendet.

Beslut om förvar får meddelas endast om det med hänsyn till utlänningens personliga förhållanden eller övriga omständigheter skäligen kan befaras att han kommer att hålla sig undan eller bedriva brottslig verksamhet här eller om hans identitet är oklar. Är vederbörande under 16 år erfordras synnerliga skäl för ett förvarstaggande (50 § UtlL). När SIV har beslutat om avvisning eller utvisning får verket till dess besvär anförts eller beslutet vunnit laga kraft besluta om förvar (51 § UtlL).

När det inte finns tid att avvakta handläggande myndighets beslut om tvångsåtgärder får polismyndigheten tillfälligt ta utlänningen i förvar (52 § UtlL). Anmälan skall då skyndsamt göras till handläggande myndighet som omedelbart skall pröva om åtgärden skall bestå.

En utlänning får inte utan synnerliga skäl hållas kvar i förvar längre tid än två veckor eller - när beslut föreligger om avvisning eller utvisning - två månader från det han togs i förvar. Ett beslut gäller för varje gång inte längre än två veckor resp. två månader från beslutsdagen. Varje beslut om kvarhållande i förvar utöver tidigare bestämd tid skall föregås av förhandling.

9.3.3 Ärenden enligt 41 § 7 RHL (verkställighetsärenden)

När beslut meddelats om avvisning eller utvisning skall det verkställas så snart det kan ske. Verkställigheten ankommer på polismyndighet. Rent allmänt gäller att en utlänning som avvisas skall sändas till det land från vilket han kom hit medan en utlänning som

utvisas skall sändas till sitt hemland. Kan hemlandet inte fastställas skall han sändas till det land, varifrån han kom hit. Om avlägsnandebeslutet inte kan verkställas på detta sätt eller om det annars finns särskilda skäl däremot, får utlänningsen sändas till det land som bedöms lämpligast.

Skall verkställighet ske av avvisning enligt 28 eller 29 § eller av utvisning enligt 38, 40 eller 43 §, och påstår utlänningsen att han i det land, till vilket han skulle komma att sändas, löper risk att bli utsatt för politisk förföljelse, bli sänd till en krigsskådeplats eller straffad för att han har övergett en krigsskådeplats eller annars har vägrat att fullgöra krigstjänstgöring, skall verkställighetsärendet överlämnas till SIV för beslut. Detsamma gäller om han påstår att han i det landet inte är skyddad mot att sändas till ett land där han löper denna risk (85 §). Överlämnande till SIV skall också ske (86 §) när utlänningsen förklarar att han inte vill återvända till sitt hemland på grund av de politiska förhållandena där. Ett överlämnande skall dock inte ske om utlänningsens påstående enligt 85 § är uppenbart oriktigt eller om de skäl han åberopar för att inte vilja återvända till hemlandet kan lämnas utan avseende. Inte heller skall ärendet överlämnas om påståendena har prövats i grundärendet eller i ärende om upphävande av avlägsnandebeslutet. Anmälan skall dock skyndsamt göras till SIV, som har möjlighet att överta ärendet.

Ärenden om verkställighet av avvisning enligt 30 § eller av utvisning enligt 47 eller 48 § skall enligt 87 § hänskjutas till SIV, om det föreligger sådana omständigheter som enligt 85 eller 86 § föranleder att ett ärende skall överlämnas till verket. SIV skall därefter med eget yttrande överlämna ärendet till regeringen för avgörande. I ärendet hos regeringen skall förhandling hållas.

Beträffande förvarstagande gäller samma bestämmelser i verkställighetsärenden som i själva avvisnings- och utvisningsärendena (se föregående avsnitt).

Rättshjälp genom offentligt biträde får beviljas i ärenden angående verkställighet, om anledning föreligger att överlämna ärendet till SIV med stöd av 85 eller 86 § UtlL eller hänskjuta ärendet dit med stöd av 87 § samma lag eller om utlännningen enligt 50 eller 52 § samma lag hållits i förvar längre än en vecka.

9.3.4 Ärenden enligt 41 § 8 RHL (ärenden angående föreskrifter)

Regeringen får föreskriva att utlännningar inte utan tillstånd får resa in i eller uppehålla sig i Sverige. Tillstånd ges som visering eller uppehållstillstånd. Uppehållstillstånd får ges för viss tid eller - om vederbörande avser att bosätta sig här - utan tidsbegränsning (permanent uppehållstillstånd). Ett tidsbegränsat uppehållstillstånd kan begränsas till att gälla uppehåll endast inom en viss del av riket - dock inte mindre än en kommun - och får även innehålla föreskrifter beträffande byte av bostad och anställning samt om anmälningsskyldighet (13 § UtlL).

Som tidigare redovisats får regeringen när det behövs av hänsyn till rikets säkerhet besluta om utvisning av utlännings. Regeringen kan i stället föreskriva inskränkningar och villkor i fråga om utlännings vistelseort, byte av bostad och anställning samt anmälningsskyldighet (48 § UtlL).

När regeringen har beslutat om avvisning enligt 30 § eller utvisning enligt 47 eller 48 § men hinder möter mot verkställighet av beslutet får regeringen meddela föreskrifter i fråga om vistelseort, byte av bostad

och anställning samt anmälningsplikt. I sådana fall skall förhandling hållas (74 § andra stycket Utll).

Rättshjälp genom offentligt biträde får beviljas i ärenden angående föreskrifter som meddelas enligt 13, 48 eller 74 § andra stycket Utll.

9.3.5 Ärenden enligt 41 § 9 RHL (hemsändandeärenden)

Regeringen utfärdar föreskrifter om hemsändande av utlänningar, som har tagits om hand enligt LVU, LSPV eller omsorgslagen och som inte är flyktingar (104 § Utll).

Såvitt avser LVU-omhändertaganden gäller enligt förordningen (1980:493) om skyldighet att anmäla omhändertagande för samhällsvård av utlänning att vederbörande kommun skall inom 14 dagar till länsstyrelsen anmäla beslut om omhändertagande som kan antas bli varaktigt. Det åligger därefter länsstyrelsen att utan dröjsmål granska ingiven utredning samt pröva, huruvida framställning om utlänningens hemsändande bör göras hos regeringen. Länsstyrelsen skall därvid iaktta att någon framställning inte skall göras om ett hemsändande i förekommande fall inte bör ske på grund av konvention som biträtts av Sverige. Inte heller bör framställning göras om en hemsändning skulle medföra att nära anhöriga skiljs från varandra, om den inte kan företas utan men för utlänningens hälsa eller om eljest humanitära skäl talar mot en hemsändning.

Enligt 7 § förordningen (1982:1041) om ändring i kungörelsen (1966:585) angående tillämpningen av LSPV äger socialstyrelsen på framställning av patient, som är utländsk medborgare, av anhöriga till denne eller av vederbörande överläkare besluta om hemsändning av patienten, under förutsättning att han mottas i sitt hemland och kan antas få tillfredsställande vård där.

Har framställningen inte gjorts av överläkaren, skall denne höras i ärendet. Om patienten anses ha fast anknytning till Sverige på grund av längre bosättning här eller har anhöriga här får hemsändande ske endast efter hans egen framställning. Patienten får inte heller hemsändas om annan särskild omständighet talar däremot. Påstår patient att han är politisk flykting får hemsändande ske endast om SIV medgett detta.

I 98 § tredje stycket stadgan (1968:146) angående om-sorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda (omtryckt 1978:975) sägs att bl.a. 7 § kungörelsen (1966:585) angående tillämpningen av LSPV äger motsvarande till-lämpning vid och efter inskrivning i specialistsjukhus med stöd av 35 § omsorgslagen. De regler för hemsän-dande av LSPV-patienter som redovisats här ovan gäller alltså även för den som är inskriven i specialistsjukhus enligt 35 § omsorgslagen.

Rättshjälp genom offentligt biträde får beviljas i ärenden angående hemsändande av utlänning med stöd av 104 § första stycket UtLL.

9.3.6 Ärenden enligt 41 § 14 RHL (ärenden angående tvångsåtgärder)

Har enligt utlänningslagen meddelats beslut i andra fall än som rör avvisning enligt 30 § eller utvisning enligt 47 § och kan beslutet inte verkställas får re-geringen, om det finns grundad anledning anta att ut-länningen tillhör eller verkar för en s.k. "terrorist-grupp", förordna att vissa bestämmelser om tvångsåt-gärder får tillämpas (1 § andra stycket lagen [1975:1360] om tvångsåtgärder i spaningssyfte i vissa fall). Härigenom bemyndigas polismyndighet att göra husrannsakan, kroppsvisitation m.m., och domstol att ge tillstånd till telefonavlyssning, postöppning m.m.

Rättshjälp genom offentligt biträde får beviljas i sådana ärenden hos regeringen som nu sagts.

9.3.7 Överprövning

Polismyndighets beslut om avvisning får överklagas genom besvär till SIV.

Länsrätts beslut i mål om utvisning får överklagas till kammarrätt och regeringsrätten.

SIV:s beslut om avvisning eller utvisning får överklagas genom besvär hos regeringen (arbetsmarknadsdepartementet).

Om ett beslut om förvar har fattats av polismyndighet, SIV eller annan förvaltningsmyndighet anföras besvär hos den kammarrätt som har att överpröva beslut av SIV (kammarrätten i Jönköping). Beslut av förvaltningsdomstol överklagas enligt bestämmelserna i förvaltningsprocesslagen. Klagorätten är i dessa fall inte inskränkt till viss tid.

Om ett beslut om förvar meddelats av ansvarigt statsråd prövar regeringsrätten på framställning av utlänningen om åtgärden skall bestå.

Besvär över SIV:s beslut i verkställighetsärenden kan anföras hos regeringen.

Om rättshjälp genom offentligt biträde har beviljats i ärende hos första instans (exempelvis hos polismyndighet) gäller rättshjälpen i samtliga besvärinstanser eller med andra ord till dess avlägsnandefrågan och/eller förvarsfrågan är slutgiltigt prövad.

9.4 Övriga ärenden

9.4.1 Ärenden enligt 41 § 10 RHL (ärenden angående förverkande)

I 26 kap. 19 § BrB stadgas att om en villkorligt frigiven allvarligt har åsidosatt sina åligganden och det kan antas att han inte kommer att låta rätta sig genom någon annan åtgärd som övervakningsnämnden kan vidta (= varning, övervakning), får nämnden förklara den villkorligt medgivna friheten förverkad till en tid av högst en månad varje gång.

Enligt 26 kap. 22 § BrB får övervakningsnämnden, om det uppkommer fråga om att förklara villkorligt medgiven frihet förverkad, förordna om omhändertagande av den frigivne. Omhändertagandet får vara högst en vecka om inte synnerliga skäl föreligger. I så fall får beslutas att han skall kvarhållas ytterligare en vecka. Beslutet om omhändertagande skall omprövas så ofta det finns anledning.

Övervakningsnämndens beslut i fråga om förverkande av villkorligt medgiven frihet och om omhändertagande överklagas hos kriminalvårdsnämnden.

Rättshjälp genom offentligt biträde kan beviljas i ärenden angående förverkande av villkorligt medgiven frihet.

9.4.2 Ärenden enligt 41 § 11 RHL (ärenden angående verkställighet utomlands)

Enligt 8 § nordiska verkställighetslagen (lag [1963:193] om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.) får en här i riket meddelad dom, varigenom dömts till fängelse, verkställas i Danmark, Finland, Island eller Norge, om den dömden när verkställighet skall ske är medborgare eller har hemvist i den andra staten. Även

annars får domen verkställas där om den dömda uppehåller sig där och det med hänsyn till omständigheterna är lämpligast.

I 22 § nordiska verkställighetslagen stadgas att övervakning av den som här i riket villkorligt frigivits efter avtjänande av fängelse får överflyttas till Danmark, Finland, Island eller Norge.

Framställning om verkställighet eller om anordnande av övervakning görs hos justitiedepartementet i den stat där verkställigheten eller övervakningen avses äga rum. I fall som avses i 8 § görs framställningen av kriminalvårdsstyrelsen medan det är övervakningsnämnden som gör framställningen i fall som avses i 22 §.

Talan mot kriminalvårdsstyrelsens beslut förs hos kamrarrätt och mot övervakningsnämndens beslut hos kriminalvårdsnämnden.

Enligt internationella verkställighetslagen (lag [1972:260] om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom) kan regeringen förordna att verkställighet av påföljd som innebär frihetsberövande och inte avser överlämnande till särskild vård får anförtros åt myndighet i vissa andra stater. Denna lag antogs i samband med att Sverige år 1972 tillträdde den s.k. brottmålsdomskonventionen (konvention om brottmålsdomars internationella rättsverkningar).

Med stöd av förordningen 1977:178 kan sådan verkställighet anförtros myndigheter i Cypern, Danmark, Norge, Turkiet och Österrike.

Enligt internationella verkställighetslagen kan regeringen förordna att verkställigheten får anförtros myndigheter även i andra länder om det finns synnerliga skäl.

Frågan om verkställighet tas upp av kriminalvårdsstyrelsen. Om den dömda är svensk medborgare och motsätter sig det får framställning ej göras. Är han utländsk medborgare och motsätter sig att framställning görs skall SIV höras. Om SIV avstyrker avgörs frågan av regeringen. Framställningen görs hos behörig myndighet i den främmande staten.

Talan mot kriminalvårdsstyrelsens beslut enligt internationella verkställighetslagen förs hos regeringen.

Enligt prop. 1983/84:197 om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom, som i dagarna har antagits av riksdagen (JuU 1984/85:1, rskr 1984/85:8) har Sverige med vissa förbehåll godkänt en inom Europarådet år 1983 utarbetad konvention om överförande av dömda personer till deras hemland. Vissa ändringar som krävs för ett sådant tillträde har också gjorts i internationella verkställighetslagen. Syftet med överförandekonventionen, som är öppen för undertecknande av Europarådsstaterna, USA och Kanada, är att underlätta överförandet av utländska intagna till hemlandet genom att erbjuda en enkel och lättillämplig ordning för en sådan procedur (s. 10). Överförandekonventionen, som avses komplettera brottmålsdomskonventionen, har ännu inte tillträtts av någon stat men den har undertecknats av sammanlagt 14 stater. - Den nya lagstiftningen träder i kraft den dag regeringen bestämmer.

Rättshjälp genom offentligt biträde kan beviljas i mål och ärenden angående verkställighet utomlands av frihetsberövande påföljd enligt nordiska verkställighetslagen eller internationella verkställighetslagen.

9.4.3 Ärenden enligt 41 § 12 RHL (ärenden angående utlämning för vård)

Den som enligt beslut av myndighet i Danmark, Finland, Island eller Norge skall vara omhändertagen för vård eller behandling får efter framställning utlämnas för verkställighet av beslutet (1 § lagen [1970:375] om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling). Svensk medborgare får utlämnas bara om han har hemvist i den andra staten, om beslutet avser vård och om det är mest ändamålsenligt att vården bereds honom i den staten.

Framställning görs av polismyndigheten i Danmark, Finland eller Norge hos polismyndigheten på vederbörandes vistelseort. Polisen får meddela beslut om utlämning om villkoren är uppfyllda och utlämning inte bör vägras. Om polisen inte beslutar om utlämning skall handlingarna sändas till länsrätten, som beslutar i ärendet. Förhör resp. muntlig förhandling skall hållas i ärendet om inte hörandet av den som begärs utlämnad saknar betydelse för utredningen.

Talan mot polisens beslut förs hos länsrätten. Besvär över länsrättens beslut förs på sedvanligt sätt hos kammarrätten.

Rättshjälp genom offentligt biträde kan beviljas i mål och ärenden angående utlämning för vård eller behandling.

9.4.4 Ärenden enligt 41 § 13 RHL (ärenden angående kastrering)

Kan någon med skäl antas komma att på grund av sin könsdrift begå brott som medför allvarlig fara eller skada för annan, får han kastreras om han samtycker till åtgärden. Om samtycke föreligger kan kastrering

ske även av andra skäl (1 § lagen [1944:133] om kastrering).

Om någon på grund av rubbad själsverksamhet saknar förmåga att lämna giltigt samtycke till kastrering får han kastreras trots att giltigt samtycke saknas (2 § kastreringslagen).

Kastrering utan giltigt samtycke får ske endast med socialstyrelsens tillstånd. Tillstånd får inte lämnas utan att tillfälle att yttra sig lämnats bl.a. vederbörandes vårdnadshavare, förmyndare resp. make. Besvär över socialstyrelsens beslut kan anföras hos kammarrätten.

Rättshjälp genom offentligt biträde får beviljas i mål och ärenden angående kastrering om giltigt samtycke till åtgärden inte lämnats.

10 ÖVERVÄGANDEN OCH FÖRSLAG

10.1 Allmänt

Under budgetåret 1982/83 uppgick det totala antalet mål och ärenden med rättshjälp genom offentligt biträde till ca 9 000. Antalet ärenden för senare budgetår torde vara ungefär detsamma. Av det totala ärendeantalet svarar utlänningsärendena för ca 40 %.

Kostnadsutvecklingen för rättshjälpsformen rättshjälp genom offentligt biträde framgår av tab. III:1.

Tabell III:1 Kostnader för rättshjälp genom offentligt biträde, milj. kr

Budgetår	73/74	74/75	75/76	76/77	77/78	78/79
Kostnader	0,2	0,4	1,0	2,1	3,7	7,3

Budgetår	79/80	80/81	81/82	82/83	83/84
Kostnader	7,9	9,4	13,6	15,7	16,0

I tab. III:1 avspeglas presumptionsregelns införande för utlänningsärendena den 1 juli 1978 på så sätt att kostnaderna fördubblades mellan budgetåren 1977/78 och 1978/79. Vidare syns resultatet av utsträckandet av presumptionsregeln till hela området för offentligt biträde den 1 januari 1982. Kostnaderna steg markant i samband därmed.

I direktiven för vårt arbete betonas vikten av att de förslag vi lägger fram innebär besparingar för det

allmänna. Vi har också i våra tidigare delbetänkanden presenterat förslag som leder till sådana besparingar såväl när det gäller den allmänna rättshjälpen som i fråga om rättshjälp åt misstänkt i brottmål. Departementschefen uttalar i direktiven att det enligt hans mening är angeläget att också rättshjälpsformen rättshjälp genom offentligt biträde tas med vid avvägningen av hur tillgängliga resurser bäst skall användas.

De totala kostnaderna för rättshjälp genom offentligt biträde är små i förhållande till kostnaderna för den allmänna rättshjälpen och rättshjälpen åt misstänkt i brottmål. Att här åstadkomma utgiftsminskningar för det allmänna som i absoluta tal kan jämföras med besparingarna på de andra rättshjälpsområdena är därför omöjligt. De besparingar som eventuellt kan uppnås i fråga om kostnaderna för offentligt biträde blir relativt blygsamma. Det är ändå enligt vår uppfattning väsentligt att man väger de olika rättshjälpsformerna mot varandra när det gäller behovet av hjälp och stöd så att man når ett resultat som kan sägas vara rättvist och rimligt för alla de olika delarna av samhällets rättshjälp.

I direktiven för vårt arbete pekas på två olika vägar som kan vara framkomliga om man vill uppnå besparingar inom rättshjälpsformen rättshjälp genom offentligt biträde. Kommittén bör, sägs det, särskilt uppmärksamma presumptionsregeln att offentligt biträde skall förordnas om det inte framgår att behov av biträde saknas och överväga om det går att införa en mer restriktivt utformad regel än presumptionsregeln utan att befogade rättsskyddsintressen åsidosätts. Där uttalas vidare att förutsättningarna för offentligt biträde eventuellt kan vara olika på skilda områden och för olika grupper inom samma område. Detta sägs gälla t.ex. utlänningsärenden, där rättssäkerhetsaspekten väger särskilt tungt i fråga om utlännningar som åberopar politiska

skäl. I direktiven påpekas vidare att rättshjälp genom offentligt biträde är helt kostnadsfri för den berörde. Det finns enligt departementschefens mening anledning att nu närmare överväga om denna ordning bör bestå, och kommittén bör därför undersöka förutsättningarna för och konsekvenserna av att avgiftsbelägga denna rättshjälpsform. Även ett införande av återbetalningsskyldighet bör övervägas. Därvid kan, sägs det, olika lösningar tänkas för skilda områden.

Som framgår av redogörelsen för gällande rätt kan rättshjälp genom offentligt biträde beviljas i mål eller ärenden inom vitt skilda områden. Trots detta har vi valt att behandla de olika ärendena tillsammans i stället för att dela upp våra överväganden på varje ärendekategori för sig. Vi skiljer i stället ut olika sakfrågor till separat behandling. I skilda avsnitt i detta kapitel redovisas alltså våra överväganden och förslag i fråga om de ärendekategorier i vilka rättshjälp kan beviljas, den krets av personer som kan få förmånen av sådan rättshjälp, presumptionsregeln osv.

10.2 Ärendekategorierna

10.2.1 Den psykiatriska vårdlagstiftningen

Som påpekades av departementschefen i prop. 1972:132 (s. 172) ger den psykiatriska vårdlagstiftningen utrymme för mycket långvariga ingripanden av tvångsmässig karaktär. För den som är omhändertagen för vård i annan form än frivillig sådan kan inskränkningarna i rörelsefriheten vara långtgående och det är givet att tvångsmässig vård innebär ingrepp i den personliga integriteten. Det är därför viktigt att reglerna utformas på ett sådant sätt att rättssäkerhetsintressena tillgodoses.

Den nu gällande avgränsningen av de ärenden inom den psykiatriska vårdlagstiftningen där rättshjälp genom

offentligt biträde kan beviljas är enligt vår uppfattning sådan att den tillgodoser kravet på erforderliga rättssäkerhetsgarantier. I dag kan rättshjälp genom offentligt biträde beviljas vid behandlingen av alla betydelsefulla frågor. Att utöka tillämpningsområdet för rättshjälp genom offentligt biträde till även andra ärenden inom denna vårdlagstiftning kan inte anses påkallat. Några krav eller åsikter i den riktningen har, såvitt vi har kunnat utröna, inte heller framställts.

Anledning saknas också att från denna rättshjälpsforms tillämpningsområde undanta någon av de situationer där rättshjälp genom offentligt biträde i dag kan beviljas. Vi föreslår därför inga förändringar när det gäller frågan om i vilka ärendekategorier enligt den psykiatriska vårdlagstiftningen som offentligt biträde skall kunna förordnas.

Här bör dock anmärkas att vi vid våra överväganden har utgått från de materiella regler inom den psykiatriska vårdlagstiftningen som gäller i dag. Eventuella författningsändringar med anledning av socialberedningens och/eller omsorgskommitténs framlagda förslag kan naturligtvis få till följd att behovet av offentligt biträde blir ett annat. Om dessa förslag leder till lagstiftning måste därför frågan om rättshjälp genom offentligt biträde övervägas ånyo.

10.2.2 Den sociala vårdlagstiftningen

Enligt nu gällande regler finns det inom den sociala vårdlagstiftningens område en tämligen långt gående rätt till rättshjälp genom offentligt biträde. Vi har vid våra överväganden i fråga om vilka olika ärendekategorier som är av den arten att sådan rätt bör föreligga funnit att de nu gällande reglerna i detta avseende är välavvägda. Det är väsentligt att den enskilde, i de fall behov därav kan finnas, ges möjlighet

till bistånd genom ett offentligt biträde när någon form av tvångsmässig vård kan vara aktuell. Vi lägger därför inte fram några förslag om förändringar beträffande de slags ärenden inom den sociala vårdlagstiftningen, vari rättshjälp genom offentligt biträde skall kunna beviljas.

10.2.3 Utlänningslagstiftningen

I avsnitt 10.2.1 påpekade vi att vi vid våra överväganden av i vilka ärendekategorier rättshjälp genom offentligt biträde skall kunna förekomma måste utgå från nu gällande materiella regler i de olika vårdlagstiftningarna. Detsamma gäller för utlänningslagstiftningens del. Invandrapolitiska kommittén berörde i sitt utredningsarbete behovet av och rätten till offentligt biträde i utlänningsärenden. Vi har med hänsyn härtill inte funnit det meningsfullt att göra en detaljgenomgång av utlänningslagstiftningens olika regler om tvångsingripande m.m. i syfte att utröna huruvida behov av offentligt biträde kan tänkas föreligga i andra situationer än dem som i dag berättigar till denna förmån. Endast i ett avseende har vi ansett oss böra gå in på sådana överväganden, nämligen när en utlänning har tagits i förvar i ett ärende hos polismyndighet angående avvisning eller verkställighet av avvisning eller utvisning.

Den regel som i dag gäller är som nämnts i redogörelsen för gällande rätt att förvarstagandet i sig berättigar till rättshjälp genom offentligt biträde om det har varat i mer än en vecka. Denna tidsgräns har varit föremål för diskussion.

Bestämmelserna om rättshjälp genom offentligt biträde ingick ursprungligen inte i RHL utan tillades genom en i mars 1973 antagen lag (1973:118) efter ett betänkande framlagt av utredningen om rättshjälp i förvaltningsärenden (SOU 1971:76) Offentligt biträde och

kostnadsersättning i förvaltningsärenden. Denna utredning föreslog i sitt betänkande införandet av en särskild (ram-)lag om offentligt biträde och i anslutning därtill ändringar i vissa lagar inom förvaltningsområdet. Såvitt avsåg utlänningslagstiftningen konstaterade utredningen att en utlänning kunde tas eller kvarhållas i förvar i ett avlägsnandeärende och att tiden för förvarstagandet kunde variera. Ju längre förvarstiden blev desto större anledning fanns att i biträdesbehovshänseende behandla förvarsfrågan som en självständig fråga och inte blott som en del av avlägsnandeärendet. Om ett förvarstagande kom att bli längre än en månad föreslog därför utredningen att offentligt biträde skulle kunna förordnas i förvarsärendet som sådant.

Dåvarande departementschefen anförde (prop. 1972:132 s. 179) att ett förvarstagande är av så ingripande natur att möjlighet borde finnas att förordna offentligt biträde redan när förvarstagandet varat kortare tid än en månad och föreslog därför - i enlighet med vad en remissinstans framfört - att biträde skulle kunna utses så snart förvarstiden överstigit en vecka. Lagtexten kom dock att utformas så att biträde förordnas i själva avlägsnandeärendet och inte enbart i förvarsärendet.

Enligt nu gällande rätt konstituerar således ett förvarstagande som varat minst en vecka rätt för en utlänning att få ett biträde förordnat. Tiden en vecka har från skilda håll - bl.a. advokater och andra jurister verksamma inom utlänningsrättens område - kritiserats såsom varande alltför lång. Det har därvid framhållits att det inträffat att förvarstagna utlänningar inte haft någon kontakt med yttervärlden förrän efter flera dygn. Förhållandet har ansetts otillfredsställande särskilt vid en jämförelse med vad som gäller för brottsmisstänkta som berövats friheten och som

ju - om de begär det - är berättigade till offentlig försvarare. Utlänningskommittén berörde i sitt slutbetänkande (Ds A 1981:8) Ett särskilt utvisningsförfarande m m frågan och uttalade därvid för sin del att det vore lämpligt att rättshjälpskommittén i sitt utredningsarbete övervägde möjligheterna för utlänning, som tagits i förvar, att i ett tidigare skede få rätt till biträdeshjälp. Invandrarpolitiska kommittén har också tagit upp frågan och i sitt delbetänkande (SOU 1983:29) Invandringspolitiken föreslagit att rätt till offentligt biträde skall föreligga i alla ärenden där en utlänning hållits i förvar längre tid än ett dygn.

I prop. 1983/84:144 Invandrings- och flyktingpolitiken noterade föredragande statsrådet (s. 113) att rättshjälpskommittén beräknades avge sitt förslag i frågor som rör rättshjälp genom offentligt biträde i början av år 1985. Statsrådet anförde därefter att det i och för sig fanns skäl som talade för att rätten till offentligt biträde utvidgades något vid förvarstaganden men att detta i så fall måste ske inom ramen för nuvarande kostnader. Hon förutsatte att rättshjälpskommittén prövade frågan och var därför inte beredd att då förordna någon utvidgning av rätten till offentligt biträde men avsåg att återkomma i den frågan när rättshjälpskommitténs förslag förelåg.

Den aktualiserade frågan är enligt vår mening angelägen och vi har därför övervägt möjligheten att låta en förvarstagen utlänning kunna få offentligt biträde i ett tidigare skede än vad som f.n. är fallet. Vi är därvid av den uppfattningen att det finns ett behov av en utvidgning av rätten till offentligt biträde. I enlighet med vad vi anförde i vårt remissyttrande över invandrarpolitiska kommitténs tidigare nämnda betänkande innebär emellertid en sådan utvidgning belastningar på rättshjälpsanslaget. Vi förutsatte därför i remissyttrandet att den föreslagna reformen i fråga om

förvarstagnas rätt till offentligt biträde - en reform som vi i och för sig tillstyrkte - finansierades genom att andra förslag som medförde besparingar genomfördes. Några förändringar som har lett till besparingar på området för rättshjälp genom offentligt biträde har dock inte kommit till stånd.

I den kritik som har riktats mot den nuvarande ordningen har jämförelser gjorts med en frihetsberövad brottsmisstänkts rätt till offentlig försvarare. Jämförelsen ligger onekligen nära till hands men är ändå något missvisande. En förvarstagen i ett ärende enligt utlänningslagen är i motsats till vad som ofta är fallet med en anhållen eller häktad inte underkastad några andra restriktioner än själva frihetsberövandet. Detta innebär att vederbörande har möjligheter att brev- och telefonledes fritt kommunicera med yttre världen och att ta emot besök. Här kan erinras om departementschefens uttalanden i prop. 1972:132 (s. 186 f) där han konstaterar att ett frihetsberövande i bl.a. utlänningsärenden i allmänhet inte innebär en så sträng isolering som häktning eller anhållande. Vi är därför av den uppfattningen att själva förvarstagandet i sig inte är tillräckligt skäl för en rätt till offentligt biträde, i vart fall inte redan omedelbart i inledningen av frihetsberövandet.

Vidare måste noteras att den som är förvarstagen har rätt att kontakta advokat för rådgivning. Enligt de upplysningar vi har fått fungerar rådgivningsinstitutet väl i praktiken. Ett förvarstagande enligt utlänningslagen framstår mot bakgrund av det nu sagda - även om det i sig är betungande för den berörde - som mindre ingripande i den personliga integriteten än exempelvis ett anhållande under en förundersökning i brottmål.

Man måste också ställa sig frågan varför rättshjälp kan behövas i dessa ärenden. Är det på grund av fri-

hetsberövandet som sådant eller är det på grund av den utredning som görs under tiden för förvarstagandet? Här kan erinras om att utredningen om rättshjälp i förvaltningsärenden i sitt betänkande (SOU 1971:76) föreslog att först ett förvarstagande längre än en månad skulle medföra rätt till biträde och då enbart i förvarsfrågan som sådan. Mot denna bakgrund kan man konstatera att den nuvarande ordningen utformats på ett sätt som bättre fyller de anspråk som kan ställas ur rättssäkerhetssynpunkt. Vad gäller behovet av biträde av utredningsskäl kan konstateras att en lång utredningstid - och därmed ett längre frihetsberövande - ger en indikation på att det finns ett behov av offentligt biträde. I de fall utredningstiden blir kort beror detta antingen på att det är klart att utlänningen skall få stanna - i vilka fall förvarstagande sällan torde förekomma - eller på att utlänningen inte ens åberopar sådana skäl för att få stanna i landet att det finns skäl för att besluta därom - i vilka fall förvarstagandet oftast är avsett att säkerställa transporten från landet. I ingetdera av dessa fall är behovet av rättshjälp genom offentligt biträde särskilt framträdande.

En skarp tidsgräns för när behovet kan sägas vara så stort att offentligt biträde bör kunna förordnas är enligt vår uppfattning omöjlig att fastställa. Denna fråga får då vägas mot de kostnadseffekter en förkortning av den nu gällande tiden, en vecka, kan förväntas medföra.

Vi har tidigare framhållit att de skilda polismyndigheterna är noga med att anmäla behov av offentligt biträde så snart ett förvarstagande varat en vecka. Denna vår uppfattning grundas på de erfarenheter rätts-hjälpsnämnden i Stockholm - som är den nämnd i landet som har det ojämförligt största antalet s.k. O-ärenden - har av olika polismyndigheters agerande i utlän-

ningsärenden. Från polismyndigheten i Stockholm, var ingår Arlanda vaktdistrikt, har vi inhämtat att 1 019 utlänningar togs i förvar och hölls i förvar i nedanstående omfattning under månaderna januari - september 1984.

0 - 1 dygn	136 st
1 - 2 "-	324 "-
2 - 3 "-	188 "-
3 - 4 "-	101 "-
4 - 5 "-	64 "-
5 - 6 "-	48 "-
6 - 7 "-	46 "-
7 - "- eller längre	112 "-
Summa	1 019 "-

Av dessa bör således för samtliga som varit förvarstagna sju dygn eller längre - sålunda 112 st - behov av biträde ha anmälts till rättshjälpsnämnden. Om tidsgränsen för rätten till biträde och därmed skyldighet för polismyndigheten att anmäla behov varit tre dygn skulle antalet anmälningar från polismyndigheten i Stockholm ha ökat med ca 260 st medan ökningen skulle ha blivit ca 770 st om tidsgränsen varit ett dygn. Under denna period registrerades hos rättshjälpsnämnden i Stockholm totalt 1 881 O-ärenden. En ökning hos nämnden med 260 resp. 770 ärenden skulle alltså innebära en ökning av det totala antalet O-ärenden med drygt 13 % resp. drygt 40 %.

De ovan redovisade talen hänför sig endast till förhållandena vid Stockholms polisdistrikt och rättshjälpsnämnden i Stockholm. Frekvensen av ärendena hos dessa båda myndigheter är dock så hög att den får förmodas slå igenom på frekvensen i hela landet. Därmed kan den antas vara representativ.

Den slutsats som kan dras av de här ovan redovisade siffrorna är att en förkortning av förvarstiden till

ett dygn som avgörande för rätten till biträde skulle innebära kostnadskonsekvenser som strider mot besparingskravet i våra direktiv. Mot bakgrund härav och med beaktande av vad vi tidigare uttalat om att behovet av offentligt biträde sällan är särskilt framträdande under de första dygnen av förvarstagandet anser vi inte att det är motiverat med en sådan förkortning av förvarstiden. En regel om att den som varit förvarstagen i mer än tre dygn har rätt till rättshjälp genom offentligt biträde kan beräknas medföra årliga kostnadsökningar om mindre än 1 milj. kr (13 % av 7,1 milj. kr). Detta är enligt vår uppfattning acceptabelt med hänsyn till det rättssäkerhetsintresse som föreligger. Denna relativt blygsamma kostnadsökning kan också förväntas bli uppvägd av de ekonomiska vinster som bör bli följderna av våra förslag nedan i avsnitt 10.3.

10.2.4 Övrigt

Det kan här konstateras att övriga ärenden vari rättshjälp genom offentligt biträde kan beviljas, dvs. ärenden om förverkande, om verkställighet utomlands, om utlämning för vård och om kastrering, inte är vanligt förekommande. I fråga om dessa ärendekategorier har vi inte funnit skäl att föreslå några inskränkningar i möjligheterna till rättshjälp genom offentligt biträde.

10.3 Personkretsen

Den som i dag kan beviljas rättshjälp genom offentligt biträde är "den som åtgärden avser". Denna regel gäller i fråga om alla de olika ärendekategorier vari sådan rättshjälp kan beviljas. I ärenden enligt LSPV är det alltså patienten som kan få rättshjälp medan det i ärenden enligt omsorgslagen är den utvecklingsstörde, i mål enligt LVM missbrukaren, i ärenden enligt utlänningslagen utlämningen osv. som kan få denna förmån. I

mål och ärenden enligt LVU kan enligt denna regel den unge beviljas rättshjälp. På grund av en särskild bestämmelse som avser enbart dessa mål och ärenden kan även vårdnadshavaren beviljas rättshjälp genom offentligt biträde.

När det gäller andra mål och ärenden än sådana enligt LVU saknas, enligt vår uppfattning, anledning att frångå regeln om att det är den som åtgärden avser som kan beviljas rättshjälp.

I mål och ärenden enligt LVU måste man, innan man tar ställning till vem som skall kunna beviljas rättshjälp genom offentligt biträde, ta hänsyn till den speciella ordning som här råder. Här kan nämligen, som tidigare nämnts, även vårdnadshavaren beviljas rättshjälp genom offentligt biträde. När man diskuterar frågan om vem som skall kunna beviljas rättshjälp genom offentligt biträde i mål och ärenden enligt LVU måste man därför göra en sammantagen bedömning av barnets och vårdnadshavarens behov av bistånd. Här gör sig olika aspekter gällande.

Vårdnadshavarens rätt till offentligt biträde tillkom genom en lagändring, som trädde i kraft den 1 januari 1982. Tidigare var i dessa mål och ärenden situationen den att endast barnet kunde få sådant bistånd. Vårdnadshavaren kunde då beviljas allmän rättshjälp under förutsättning att han ansågs ha behov därav. Vårdnadshavarens möjlighet att få ett offentligt biträde har alltså inte funnits så länge. När den infördes var den grundad på två olika utredningsförslag, vilka båda bemötts positivt under remissbehandlingen. Såvitt vi har oss bekant har inte heller därefter rests några direkta invändningar mot föräldrars möjlighet i sig att få offentligt biträde. Kritik har dock framförts i det avseendet att det anses innebära slöseri med rätts-hjälpsmedel att ha två offentliga biträden i samma

ärende. Vidare har påståtts att detta medför ett tungrott och omständligt förfarande.

När det gäller frågan om den unge har behov av offentligt biträde har från flera håll uttalats stor tveksamhet. Som stöd för ett påstående att offentligt biträde inte skall kunna förordnas för barn under 15 år har man därvid åberopat det faktum att sådana barn saknar talerätt mot beslut i mål och ärenden enligt LVU. Tveksamheten tycks dock i flertalet fall grunda sig på det sätt, varpå många offentliga biträden för barn sköter sina uppdrag.

Inför ett ställningstagande i frågan om för vem ett offentligt biträde bör kunna förordnas anser vi det nödvändigt att försöka klarlägga med vilket eller vilka syften ett offentligt biträde skall verka i olika situationer.

Utgångsläget i ärendet är det att socialnämnden ifrågasätter ett omhändertagande därför att barnet inte tas om hand i hemmet eller själv missköter sig. En framställning om vård enligt LVU motiveras med att ett omhändertagande krävs för tillvaratagande av barnets bästa. Vanligt är att vårdnadshavaren motsätter sig omhändertagandet. Det kan tyckas självklart att barnet och vårdnadshavaren i detta fall har motstridiga intressen. Man bortser emellertid då ifrån att den fråga som skall avgöras är vad som är bäst förenligt med barnets bästa, dvs. ifrån att det ännu inte är klarlagt om vårdnadshavarens intresse strider mot barnets. Om man presumerar att motstridiga intressen finns och förordnar olika personer som biträden åt vårdnadshavaren och barnet, presumeras samtidigt att barnets biträde skall verka för ett omhändertagande, dvs. för samma resultat som socialnämnden, medan vårdnadshavarens biträde skall verka för motsatt utgång. Det kan emellertid knappast hävdas att barnet behöver ett biträde som arbetar för socialnämnden. Vad barnet behö-

ver är ett biträde som ifrågasätter omhändertagandet och verkar för att tillräcklig utredning finns innan ett beslut fattas. Även vårdnadshavarens biträde har till uppgift att ifrågasätta omhändertagandet och verka för att nödvändig utredning kommer till stånd.

Slutsatsen blir alltså att det offentliga biträdet i själva verket både när det gäller vårdnadshavaren och barnet skall tillgodose behovet av en part, likvärdig med socialnämnden. Detta torde innebära att barnet och vårdnadshavaren ofta kan ha gemensamt biträde.

I en del fall kan barnet dock ha ett i förhållande till vårdnadshavaren självständigt behov av biträde. Efter hand som barnen blir äldre får de också en egen uppfattning om vilken lösning som är bäst för dem och vilken utredning som bör tas fram i målet. Detta kan gälla inte endast själva omhändertagandet utan även frågan om formen för vård och placeringen. Det kan också föreligga djupgående motsättningar mellan vårdnadshavaren och barnet. I sådana situationer sammanfaller inte barnets behov av biträde med vårdnadshavarens.

Sammanfattningsvis blir våra slutsatser följande.

Offentligt biträde måste kunna förordnas för både vårdnadshavaren och barnet. Barnet bör kunna få offentligt biträde oavsett sin ålder. När det gäller omhändertagande av yngre barn bör emellertid ett gemensamt biträde regelmässigt kunna förordnas.

Begärs omhändertagande av äldre barn finns ibland anledning att förordna olika biträden. Behovet beror på barnets ålder, på förhållandet mellan vårdnadshavaren och barnet och på grunden för ingripandet.

Är barnet 15 år eller äldre torde ofta finnas anledning att ha olika biträden. I fråga om barn i åldrarna

närmast därunder är behovet beroende av barnets mognadsgrad.

Finns mycket starka motsättningar mellan vårdnadshavaren och barnet - vilket knappast torde vara så vanligt i fråga om yngre barn - är detta ett skäl som talar mot förordnandet av gemensamt biträde. Visar det sig, sedan ett gemensamt biträde förordnats för föräldrarna och barnet, att sådana mostridiga intressen föreligger bör biträdet anmäla detta. Det bör då leda till att de får var sitt biträde.

Åberopas som grund för ett omhändertagande barnets eget beteende har barnet behov av ett eget biträde att rådgöra med. Skulle i ett sådant fall även vårdnadshavaren vara i behov av biträde, kan det finnas skäl att inte förordna ett gemensamt biträde. Det torde då röra sig om äldre barn och råda motsättningar mellan vårdnadshavaren och barnet.

Vi är alltså av den uppfattningen att det främst är av utredningsskäl och under utredningsstadiet som ett biträde behövs. Det är därför viktigt att biträdet, om han upptäcker brister i utredningsmaterialet, påtalar detta. Är barnet i sådan ålder att det kan tänkas ha en egen uppfattning i frågan om omhändertagande eller placering skall biträdet naturligtvis också efterhöra denna.

Det har ifrågasatts om inte t.ex. socialkonsulenten bättre än ett offentligt biträde kan ta till vara barnets rätt i mål enligt LVU. Det måste dock bedömas som väsentligt, inte minst ur rent psykologiska aspekter, att en från samhällets organ fristående person kan förordnas att ta till vara barnets rätt i ett ärende där de sociala myndigheterna intar en partsställning.

Våra förslag i detta avsnitt bör medföra att det blir mera ovanligt än vad som är fallet i dag att det för-

ordnas två offentliga biträden i samma ärende. Detta leder till kostnadsminskningar för det allmänna. Storleken på dessa besparingar går dock inte att ange.

10.4 Presumtionsregeln

När det gäller reglerna för när rättshjälp genom offentligt biträde skall beviljas i det enskilda fallet, dvs. frågan om den nuvarande presumtionsregelns vara eller icke vara, kan erinras om vad som sägs härom i direktiven för vårt arbete. Vi bör enligt departementschefen överväga om det går att införa en mer restriktivt utformad regel än denna presumtionsregel utan att befogade rättsskyddsintressen åsidosätts.

Till en början vill vi här redovisa vår principiella syn på förekomsten av en presumtionsregel. Om det vanliga är att det i en viss ärendekategori finns behov av ett biträde är det lämpligt att föreskriva att biträde skall förordnas om det inte i det enskilda fallet kan antas att behov saknas. Med en sådan regel följer handläggningssmässiga vinster i form av minskad byråkrati, förkortad handläggningstid osv. Är det å andra sidan så att behov vanligtvis inte föreligger bör regeln i stället formuleras så att biträde skall förordnas om det i det enskilda fallet finns behov därav. En presumtionsregel bör med andra ord avspegla det faktiska behovet av biträde i den ärendekategori som den är avsedd för. Det är självklart också så att en presumtionsregel verkar styrande på de tillämpande myndigheterna, eftersom den markerar lagstiftarens syn på behovet.

Som nämndes i kap. 8 infördes presumtionsregeln först i utlänningsärendena. Detta torde inte ha varit en tillfällighet. Dessa ärenden har alltid intagit en central roll inom denna rättshjälpsform. Särskilt rättssäkerhetsaspekten har vägt tungt beträffande utlännningar som åberopar politiska skäl för att få stan-

na i riket och det torde ha varit denna faktor som var av avgörande betydelse vid införandet av presumtionsregeln. Den ursprungliga utformningen av 42 § RHL hade nämligen - delvis kanske beroende på vissa uttalanden i förarbetena till RHL (prop. 1972:132 s. 184 ff) om återhållsamhet av kostnadsmässiga skäl - lett till att man vid den praktiska tillämpningen av lagen var restriktiv med beviljande av rättshjälp. Detta hade medfört att rättshjälpsformen offentligt biträde inte kommit att helt motsvara den önskan om förstärkta rättsskyddsgarantier för den enskilde som legat bakom reformen. Såväl utlänningskommittén som rättshjälpsutredningen behandlade, som nämnts i avsnitt 8.4, frågan och föreslog var för sig att rätten till offentligt biträde i utlänningsärenden borde vidgas.

Vi kan i stora delar instämma i de synpunkter och överväganden som framfördes av utlänningskommittén och rättshjälpsutredningen (SOU 1977:28 resp. SOU 1977:49). Den persongrupp som berörs i dessa ärenden är särskilt känslig på grund av språksvårigheter, okunskap om den svenska rättsordningen, etc. vilket medför att - såsom också uttalas i våra direktiv - rättssäkerhetsaspekten här väger särskilt tungt. Här kan erinras om att bl.a. de nu nämnda omständigheterna är sådana faktorer som skall tillmätas betydelse vid avgörande av frågan om behov av offentlig försvarare i ett visst fall. Behov av offentligt biträde föreligger enligt vår mening mycket ofta i utlänningsärenden. Den nuvarande presumtionsregeln avspeglar därför det faktiska behovet. Skäl saknas alltså att ändra denna regel, som här medför rent administrativa fördelar för berörda myndigheter.

I mål och ärenden inom den sociala vårdlagstiftningen - LVU-ärenden och LVM-ärenden - anses det i praktiken oftast föreligga behov av offentligt biträde. Sålunda beviljades, enligt uppgift i socialberedningens delbe-

tänkande (Ds S 1983:16) Erfarenheter av LVM och vissa andra socialtjänstfrågor (s. 46), rättshjälp genom offentligt biträde i nära 90 % av de mål i länsrätt under första, andra och fjärde kvartalet 1982 där frågan om vård enligt LVM prövades. Vi har inga exakta siffror i fråga om hur ofta offentligt biträde förordnas i LVU-ärenden. Allt tyder dock på att andelen mål och ärenden vari sådant biträde förekommer motsvarar förhållandena i LVM-målen.

I avsnitt 10.3 har vi redovisat vår syn på frågan om syftet med ett offentligt biträde i LVU-målen. Vi konstaterade där att biträdet skall tillgodose behovet av en part, likvärdig med socialnämnden. Med denna syn på biträdets roll är det svårt att komma till någon annan slutsats än att behov av biträde oftast föreligger i dessa mål och ärenden. Även rättssäkerhetsaspekterna väger här tungt. Mål enligt LVU rör frihetsinskränkningar som ibland blir både långvariga och omfattande. Självfallet är behovet av offentligt biträde i sådana mål och ärenden framträdande.

De här framförda synpunkterna gäller enligt vår uppfattning även i mål enligt LVM.

Vi är alltså av den meningen att presumptionsregeln i mål och ärenden inom den sociala vårdlagstiftningen bör behållas.

När det därefter gäller ärendena inom den psykiatriska vårdlagstiftningen - LSPV-ärenden och ärenden enligt omsorgslagen - kan till en början konstateras att införandet av presumptionsregeln den 1 januari 1982 lett till en ökning av antalet förordnanden av offentliga biträden. Det totala antalet förordnanden är trots detta litet i förhållande till antalet ärenden, vari det är möjligt med ett förordnande av biträde under förutsättning av behov.

Sålunda var, enligt uppgift i socialberedningens betänkande (SOU 1984:64) Psykiatrin, tvånget och rätts-säkerheten, det totala antalet ärenden angående intagning, utskrivning och försöksutskrivning i utskrivningsnämnderna år 1983 ca 2 250. Därtill kommer ett antal fall av prövning av frågan om utskrivning eller försöksutskrivning efter anmälan av läkaren när vårdens har pågått tre månader. Av dessa fanns det offentligt biträde i 343 fall, alltså i drygt 15 % av ärendena.

Det totala antalet sådana ärenden i utskrivningsnämnderna och psykiatriska nämnden som avses i 41 § 1 RHL uppgår enligt andra uppgifter till ca 3 300 per år. År 1983 beviljades rättshjälp genom offentligt biträde i dessa instanser i 355 fall, dvs. i drygt 10 % av antalet ärenden.

De här redovisade siffrorna visar att man från nämndernas sida ofta gör den bedömningen i ett konkret ärende att behov av biträde saknas. Presumptionsregeln skulle här med andra ord inte avspegla det faktiska behovet av offentligt biträde sådant det bedöms i praxis.

Samma slutsatser kan dras av de synpunkter i fråga om presumptionsregeln som flera utskrivningsnämnder och beslutsnämnder har framfört som svar på vår rundskrivelse (se kap. 2). Den genomgående uppfattningen hos dem som svarat är att presumptionsregeln tveklöst skulle kunna ersättas av en regel av innebörd att offentligt biträde skall förordnas om det föreligger behov därav och att en sådan författningsändring skulle kunna genomföras utan att befogade rättsskyddsintressen till någon del åsidosätts.

Vi vill för egen del inte ge uttryck för någon bestämd uppfattning i frågan om det faktiska behovet av offentligt biträde i ärenden enligt LSPV och omsorgslagen. Frågan om hur ärenden angående omhändertaganden

inom den psykiatriska vårdlagstiftningen skall handläggas i framtiden är som tidigare har nämnts föremål för överväganden inom regeringskansliet. Detta arbete kan komma att resultera i omfattande ändringar av bl.a. handläggningsordningen. Givetvis kommer behovet av offentligt biträde att påverkas av eventuellt ändrade handläggningsformer. Mot denna bakgrund har vi inte ansett oss böra tränga in i problematiken och göra någon egen bedömning av behovet av biträde vid nuvarande förhållanden. Vi konstaterar endast att presumptionsregeln inte motsvarar det faktiska behovet av biträde såsom detta kommer till uttryck i praxis. Presumptionsregeln bör därför ändras för att man skall nå en bättre överensstämmelse med praxis. Vi vill dock här betona att vi med denna ändring inte åsyftar en nedgång i antalet förordnanden av offentligt biträde jämfört med förhållandena i dag. Ett sådant biträde bör alltså förordnas så snart behov därav föreligger.

De tre områden vi har behandlat nu - den psykiatriska och den sociala vårdlagstiftningen samt utlänningslagstiftningen - upptar den stora andelen ärenden enligt 41 § RHL. Övriga ärenden, dvs. ärenden om förverkande, om verkställighet utomlands, om utlämning för vård och om kastrering, är inte så vanligt förekommande. Vi har inte gjort någon egen bedömning av hur stort behovet av offentligt biträde är i dessa ärendekategorier. Mot bakgrund av nuvarande praxis kan dock konstateras att det inte torde finnas skäl att här behålla presumptionsregeln. Även här bör alltså regeln vara den att rättshjälp skall beviljas när det föreligger behov av biträde.

Sammanfattningsvis innebär våra överväganden att vi föreslår att presumptionsregeln skall behållas för ärenden inom den sociala vårdlagstiftningen och utlänningslagstiftningen och att den för övriga ärenden

skall ersättas av en regel om att biträde skall förordnas när behov föreligger.

Vi vill emellertid understryka att det även med en presumptionsregel finns anledning till en nyanserad tillämpning så till vida som att myndigheten alltid måste pröva om behov saknas. Det får alltså inte bli så att rättshjälp beviljas slentrianmässigt. Här finns anledning att åter erinra om socialutskottets uttalande i det lagstiftningsärende, varigenom presumptionsregeln infördes på hela området för rättshjälp genom offentligt biträde. Utskottet anförde där (SoU 1980/81:15 s. 5) att den omständigheten att det infördes en generell presumptionsregel om rätt till offentligt biträde inte befriar den som har att besluta om rättshjälpen från skyldigheten att göra en individuell prövning i varje mål eller ärende.

Den praxis som vi här har förordnat torde inte medföra någon ändrad belastning på rättshjälpsanslaget.

10.5 Förmånerna vid rättshjälp genom offentligt biträde

Som nämndes i redogörelsen för gällande rätt innebär rättshjälp genom offentligt biträde förmånen av att staten betalar dels kostnaden för det offentliga biträdet, dels kostnaden för sådan utredning som biträdet har beslutat om. En förutsättning för detta senare är dock att utredningen var skäligen påkallad för tillvaratagande av rättshjälpshavarens rätt och att utredningen inte kunde erhållas genom den handläggande myndighetens försorg.

När det till en början gäller frågan vem som skall förordnas till offentligt biträde finns i 44 § första stycket RHL en regel av innebörd att om den som åtgärden avser själv har föreslagit någon som är lämplig, denne skall förordnas om inte hans anlitande skulle

medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. Det ställs inget krav på och ges ingen rekommendation om att biträdet bör vara jurist.

Frågan om vem som kan anses lämplig har berörts av psykiatriska nämnden, som i ett yttrande till oss har uttalat att det endast i undantagsfall torde komma i fråga att förordna annan person än advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå trots vad som i tidigare förarbeten sägs om att t.ex. välutbildade socialarbetare eller kuratorer med god kännedom om och erfarenhet av vårdområdet bör kunna förordnas. Det ligger enligt psykiatriska nämnden ett stort ansvar på det offentliga biträdet att driva ärendet på ett lämpligt sätt, något som ställer krav på processuell erfarenhet. Det förhållandet att advokater och biträdande jurister inte sällan har en bristande kunskap om lagstiftningen inom vårdområdet bör enligt nämnden kunna lösas genom lämplig information och utbildning.

Till biträde för den som beviljas allmän rättshjälp med biträde förordnas nästan uteslutande advokater, biträdande jurister på advokatbyråer eller andra jurister. Uppdrag som offentlig försvarare lämnas så gott som undantagslöst till advokater. Det är naturligtvis väsentligt att den som förordnas som biträde i en rättslig angelägenhet har nödvändiga juridiska kunskaper. Detta torde i allmänhet gälla också i sådana angelägenheter där rättshjälp genom offentligt biträde kan beviljas. I dessa ärenden väger rättssäkerhetsaspekterna tungt. Sådana aspekter beaktas och tillvaratas i allmänhet bäst av jurister. Mycket talar därför för att jurister bör förordnas som offentliga biträden. Så är också f.n. fallet i det helt övervägande antalet ärenden.

Mot bakgrund av det nu sagda föreslår vi att den nu gällande regeln att till biträde förordnas den som är

lämplig skall ersättas av en regel av samma lydelse som den regel vi har föreslagit i fråga om biträde vid allmän rättshjälp. Till biträde bör alltså förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller annan. Den som förordnas skall vara lämplig för uppdraget (jfr förslaget till 2 kap. 12 § första stycket LR).

Det har ifrågasatts om dagens möjlighet för den som förordnats till offentligt biträde att enligt 45 § första stycket RHL föranstalta om utredning bör finnas kvar. Mot bakgrund av förvaltningsmyndigheternas utredningsansvar kan det hävdas att det finns möjlighet att erhålla all behövlig utredning genom myndigheten och att det då inte finns något behov för biträdet av att kunna föranstalta om utredning. Till detta kan sägas att det normalt sett inte finns behov för den enskilde att påkalla någon ytterligare utredning utöver den han kan få till stånd genom en begäran hos den handläggande myndigheten. Dess utredningsskyldighet är utformad på ett sådant sätt att utredningen i målet eller ärendet oftast blir komplett även utan att den enskilde begär någon utredning. Emellertid kan det tänkas fall då det offentliga biträdet och myndigheten har olika åsikter om behovet av ytterligare utredning i ett ärende. För den enskilde kan det i sådana fall uppfattas som mycket väsentligt att få möjlighet att hävda sin uppfattning i den frågan. Att då någon annan än den handläggande myndigheten skall få besluta om utredning i de fall det finns skäl att göra en sådan utredning, förefaller rimligt.

Man kan då tänka sig samma lösning här som den vi har föreslagit i fråga om rätt att besluta om utredning när allmän rättshjälp beviljats i angelägenhet som skall prövas av förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet. Vi har i vårt huvudbetänkande föreslagit att beslut om sådan utredning skall fattas av rättshjälpsnämnden men att biträdet har rätt att be-

sluta om att anlita utredare om kostnaden uppgår till högst 2 000 kr (se förslaget till 2 kap. 55 § LR i huvudbetänkandet).

Beslutanderätten kan emellertid också, som enligt nu gällande regler, ges åt biträdet utan att man därvid sätter någon beloppsgräns eller, om biträdet i något enstaka fall inte har förordnats, åt rättshjälpsnämnden. Detta är en mindre byråkratisk och krånglig ordning. Enligt vad vi har oss bekant har denna rätt för biträdet vid denna rättshjälpsform inte missbrukats eller på annat sätt använts i en utsträckning som inte har varit avsedd. Vi har därför valt att inte föreslå någon ändring av den nuvarande regeln. Det är emellertid väsentligt att påpeka att biträdet, innan han föranstaltar om utredning, skall ha uttömt möjligheterna att få en sådan till stånd genom den handläggande myndigheten. Härav följer att antalet utredningar som kommer till stånd genom biträdesbeslut bör bli mycket litet. Skulle det visa sig att antalet utredningar ökar eller att bitrådets åtminstone formellt långtgående rätt missbrukas i annat avseende bör man dock överväga att införa samma regel för rättshjälpsformen rättshjälp genom offentligt biträde som för den allmänna rättshjälpen.

10.6 Den enskildes kostnadsansvar

I direktiven för vårt arbete anvisas som en möjlig väg att nå besparingar någon form av kostnadsansvar för rättshjälpshavaren.

Ett kostnadsansvar för den som beviljas rättshjälp genom offentligt biträde skulle kunna utformas antingen som en avgift, vilken, såsom fallet är vid allmän rättshjälp, skall betalas i förskott, eller såsom en skyldighet att till staten återbetala hela kostnaden eller någon del av denna för den åtnjutna rättshjälpen.

Vad först gäller ärendena enligt LSPV är ärendets karaktär ett tungt vägande skäl mot en avgiftsbeläggning eller en återbetalningsskyldighet.

Emellertid är det inte helt ovanligt att patienterna har hög sjukpenning och/eller egen förmögenhet. Skäl kan då sägas finnas för någon form av kostnadsansvar. Den helt dominerande andelen patienter har dock en svag ekonomisk ställning och många, kanske flertalet, är medellösa.

Samma synpunkter gör sig gällande i fråga om ärenden enligt omsorgslagen.

Samhällets kostnader för offentliga biträden i ärenden inom den psykiatriska vårdlagstiftningen kan inte röra sig om mer än en mindre del av de totalt ca 9 milj. kr som rättshjälp genom offentligt biträde med undantag av utlänningsärendena kostar i dag, dvs. totalt bara någon miljon kronor. Med tanke på att en avgift eller en återbetalningsskyldighet kan bli aktuell endast i en mindre del av ärendena kan en sådan inte heller ha någon egentlig ekonomisk betydelse för staten. Det administrativa arbete som skulle bli följden av en lagstiftning med någon form av avgift e.d. skulle inte stå i rimlig proportion till de begränsade medel som skulle kunna tillföras det allmänna. Rättshjälp genom offentligt biträde bör därför i ärenden enligt LSPV och omsorgslagen alltjämt vara avgiftsfri.

När det sedan gäller mål och ärenden enligt LVU och LVM kan till en början konstateras att det torde vara uteslutet att gå ifrån principen om kostnadsfrihet såväl när det gäller den unge i mål och ärenden enligt LVU som när det gäller missbrukaren i mål enligt LVM. Det torde höra till undantagen att någon av de personer som det här är fråga om har sådan ekonomi att det kan vara aktuellt med någon betalningsskyldighet.

Annorlunda kan det ibland förhålla sig med vårdnadshavaren i mål och ärenden enligt LVU. För denne skulle man därför kunna tänka sig att införa någon form av avgift. Det är dock enligt vår mening väsentligt att man skapar ett så enhetligt system som möjligt. I det föregående föreslår vi att den som beviljas rättshjälp genom offentligt biträde i ärenden inom den psykiatriska vårdlagstiftningen inte skall åläggas något kostnadsansvar. Som skall framgå nedan förordar vi samma princip i fråga om utlänningsärendena. Dessa tre ärendekategorier är de helt dominerande för rättshjälpsformen rättshjälp genom offentligt biträde. Att för endast en i den personkrets som kan beviljas sådan rättshjälp införa ett betalningsansvar och utarbeta särskilda rutiner förefaller - inte minst mot bakgrund av de låga belopp man kan förvänta sig få in till staten - inte rimligt. Vi föreslår därför att rättshjälp genom offentligt biträde skall vara en kostnadsfri rättshjälpsform även för vårdnadshavaren.

Det ligger i sakens natur att en utlännings betalningsförmåga i ett avlägsnandeärendes inledningsfas i det helt övervägande antalet fall är lika med noll. Undantag förekommer givetvis men dels är antalet sådana ytterst ringa, dels kan svårigheter föreligga att i dessa alltid påvisa vilken betalningsförmåga som kan föreligga. Den avgift som skulle kunna påföras i varje enskilt fall skulle därför bli ytterst blygsam om ens någon.

Inte heller en metod med återbetalningsskyldighet torde vara ur statsfinansiell synpunkt särskilt meningsfull såvitt avser utlänningsärendena. Det stora antalet utlänningar som blir avlägsnade ur riket torde aldrig kunna nås med krav på betalning och synes redan på grund härav inte böra komma i fråga för återbetalningsskyldighet. Av dem som får kvarstanna kommer det övervägande antalet att under lång tid leva med sådana

ekonomiska villkor att verkställighet av ett beslut om återbetalning även av relativt modesta belopp framstår som orealistisk att genomföra. Det är vår uppfattning att de administrativa kostnaderna för indrivningsförsök väsentligt skulle överstiga det belopp som genom införandet av avgifter eller återbetalningsskyldighet skulle kunna tillföras staten.

Beträffande Övriga ärenden slutligen kan här konstateras att betalningsförmågan hos de personer som kan komma i fråga för rättshjälp genom offentligt biträde, t.ex. villkorligt frigivna, utläningar dömda för brott, personer som skall utlämnas för vård eller behandling, i allmänhet torde vara låg. På grund härav saknas, i enlighet med vad som följer av våra tidigare resonemang, skäl att föreslå införande av någon form av kostnadsansvar för rättshjälpshavaren.

Den ståndpunkt vi har tagit i fråga om den enskildes kostnadsansvar leder till att den regel som i dag gäller för det fall att ett beslut om rättshjälp undanröjs, nämligen att den som haft rättshjälpen själv skall bära kostnaden för denna om det inte föreligger särskilda skäl (49 a § tredje stycket RHL) bör ändras såvitt gäller rättshjälp genom offentligt biträde. Om rättshjälpsformen är avgiftsfri bör det inte vara möjligt att ålägga någon betalningsskyldighet för uppkomna rättshjälpskostnader ens om rättshjälpsbeslutet undanröjs. Från statsfinansiell synpunkt saknar bestämmelsen betydelse. (Se vårt förslag till 6 kap. 3 § LR.)

10.7 Övriga frågor

10.7.1 Rättshjälpens upphörande

Har rättshjälp genom offentligt biträde beviljats i en instans utgår denna rättshjälp bl.a. även när talan fullföljs mot den lägre instansens avgörande i huvudsaken. Rättshjälp genom offentligt biträde kan enligt

dagens regler i RHL inte förordnas att upphöra, t.ex. på grund av att sökanden visar sig inte längre ha behov av sådan rättshjälp. (Däremot kan ett offentligt biträde entledigas eller biträdesbyte komma till stånd. Vidare kan rättshjälpen undanröjas i högre instans efter besvär över den lägre instansens beslut om rättshjälp.)

Besvär över utskrivningsnämndernas och beslutsnämndernas beslut i sådana ärenden som anges i 41 § 1 - 2 RHL får föras utan inskränkning till viss tid. Detta kan innebära vissa problem med avseende på rättshjälpen. Som psykiatriska nämnden har påpekat förekommer det att psykiskt sjuka personer anför klagomål över olika beslut efter ibland mycket lång tid och att besvären anföras av patienten själv utan att denne kontaktat sitt offentliga biträde. Det offentliga biträdets uppdrag kan, i de fall beslutet gått patienten emot, något tillspetsat sägas aldrig upphöra med de nuvarande reglerna. Psykiatriska nämnden har föreslagit den ändringen att rättshjälpen skall upphöra att gälla en viss tid, förslagsvis två månader, efter det att patienten fått del av utskrivningsnämndens resp. beslutsnämndens beslut i sakfrågan.

Psykiatriska nämnden har här pekat på den något oegentliga situationen att en beviljad rättshjälp kan bli bestående under mycket lång tid. Emellertid måste den antas uppkomma i ett fåtal fall. Därtill kommer att rättshjälpen, om patienten inte klagat på utskrivningsnämndens avgörande i huvudsaken, "ligger nere". Det allmänna åsamkas därför inte några kostnader för den beviljade rättshjälpen. På grund härav och då den nuvarande regeln inte kan sägas medföra några egentliga problem vid tillämpningen avstår vi från att lägga fram förslag till särskilda regler om upphörande av rättshjälp genom offentligt biträde för det ringa antalet fall det här är fråga om.

Vi har inte heller ansett att det finns behov av regler om rättshjälpens upphörande av andra skäl än det nu nämnda.

10.7.2 Utredningsförläggningar för asylsökande utlänningar

I en rapport från SIV till regeringen, daterad den 6 september 1984, tar SIV upp en del befarade problem som har samband med riksdagens beslut att det fr.o.m. den 1 januari 1985 skall finnas särskilda utredningsförläggningar för asylsökande utlänningar. Vid dessa utredningsförläggningar skall polisens utredning i tillståndsärendet göras. I de ärenden där utlänningens begäran att få stanna i Sverige skall bifallas är tanken den att SIV skall kunna fatta sitt beslut i ärendet innan den asylsökande lämnar förläggningen. I dessa ärenden krävs inte medverkan av offentligt biträde.

Om polisutredningen inte blir klar under den tid av ca fyra veckor som vistelsen på förläggningen är tänkt att vara skall den slutföras på den ort, där den asylsökande placeras, mottagningsorten. Enligt vad SIV anför i rapporten är det enligt verkets mening knappast praktiskt möjligt att ordna så att offentligt biträde kan bistå den asylsökande under den korta tiden på förläggningen. Ordningen bör därför enligt SIV lämpligen vara den att offentligt biträde förordnas först när lämplig bosättningsort har bestämts och ett biträde på den orten bör då utses.

SIV betonar i rapporten att de beslut i tillståndsärendet som kan förväntas bli fattade under tiden på utredningsförläggningen alltid är till den asylsökandes fördel. I de fall tvekan råder om huruvida denne får stanna i landet och alltså behov av biträde föreligger räknar man inte med att beslut i tillståndsärendet skall fattas förrän efter ankomsten till bosättningsorten. Verket tar inte ställning till frågan

om när behov av offentligt biträde skall anmälas till rättshjälpsnämnden men förutser här att en del problem kan uppkomma med den nu gällande lydelsen av författningstexten.

Till detta kan sägas följande. I de fall det framstår som relativt klart att tillståndsutredningen kommer att ge ett sådant resultat att utlänningsen får bifall till sin ansökan om att få stanna i Sverige föreligger inte behov av offentligt biträde. Först om tvekan uppstår härvidlag finns ett sådant behov. Detta talar för att behovet av biträde - med de handläggningsrutiner man avser att tillämpa vid utredningsförläggningarna - inte sällan visar sig först mot slutet av en utredning. Om så är fallet kan man även med den ordning som gäller i dag utgå ifrån att behovet av offentligt biträde inte uppkommer och därmed inte behöver anmälas till rättshjälpsnämnden förrän det står klart vilken mottagningsort som kan bli aktuell för den asylsökande. Det framstår då som naturligt att ett biträde på mottagningsorten förordnas.

Mot bakgrund av det nu sagda har vi stannat för att inte lägga fram några förslag som särskilt tar sikte på situationen vid utredningsförläggningarna. Skulle det, sedan dessa varit i bruk en tid och man hunnit utarbeta fungerande rutiner, visa sig finnas behov av särskilda regler i detta avseende får man överväga detta i särskild ordning.

IV ORGANISATIONSFRÅGOR

11 RÄTTSHJÄLPSNÄMNDERNA

RHL trädde i kraft den 1 juli 1973. I samband därmed inrättades rättshjälpsnämnder för handläggning av ärenden om rättshjälp. Med undantag för några i lag närmare angivna beslut var endast rättshjälpsnämnderna behöriga att pröva rättshjälpsfrågor. Ett av undantagen gällde beviljande av allmän rättshjälp i de fall då rättshjälpskostnaderna var så låga att de helt täcktes av den enskildes avgift. Advokater och biträdande jurister på advokatbyrå var då behöriga att bevilja allmän rättshjälp. Ett annat undantag stadgades för beslut om bl.a. biträdesersättning i mål vid allmän domstol. Sådana beslut skulle fattas av domstolen.

Rättshjälpsnämnderna var från början sex till antalet. I samband med de lagändringar som trädde i kraft den 1 januari 1980 och som innebar att en stor del av beslutsbefogenheterna flyttades över till domstol reducerades antalet rättshjälpsnämnder till fyra.

En rättshjälpsnämnd består av en ordförande, som skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv, och fyra övriga ledamöter, varav två advokater, en anställd på allmän advokatbyrå och en verksam på enskild byrå. Rättshjälpsnämnden i Stockholm är indelad i två avdelningar. Där gäller vad som nu sagts angående nämndens sammansättning i stället varje avdelning.

Vid varje nämnd finns ett kansli, som förestås av en kanslichef. Där tjänstgör dels handläggare (kanslichefen och övriga handläggare), dels övrig personal.

Rättshjälpsnämnderna är i dag inte längre behöriga att pröva rättshjälpsfrågor i den utsträckning som gällde tidigare. I mål och ärenden som är anhängiga vid domstol - och med domstol menas här allmän domstol, allmän förvaltningsdomstol, bostadsdomstolen, försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätt, marknadsdomstolen, patentbesvärsrätten, arbetsdomstolen, krigsrätt, arrendenämnd, hyresnämnd och statens va-nämnd - är bara domstolen behörig att fatta beslut i frågor om allmän rättshjälp. I övriga fall prövas frågor om allmän rättshjälp fortfarande av rättshjälpsnämnd. I angelägenheter som inte är anhängiga vid domstol och som avser äktenskapsskillnad, boskillnad (utom vid gemensam ansökan), underhållsbidrag till make eller barn, faderskap, vårdnad eller umgänge får dock advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå med vissa undantag bevilja rättshjälp.

Frågor om rättshjälp åt misstänkt i brottmål prövas aldrig av rättshjälpsnämnd. I dessa fall är det allmän domstol som fattar beslut.

Prövningen av frågor om rättshjälp genom offentligt biträde ankommer på rättshjälpsnämnd endast i ärenden inom utlänningslagstiftningens område. För angelägenheter inom den psykiatriska och sociala vårdlagstiftningen och inom kriminalvården ligger prövningen av rättshjälpsfrågan på andra organ.

Beslutsbefogenheterna är alltså i dag uppdelade på flera myndigheter. I direktiven för vårt arbete säger departementschefen härom att beslutsbefogenheterna mellan olika myndigheter enligt hans mening har fått en i huvudsak ändamålsenlig fördelning genom de ändringar beträffande rättshjälpsorganisation som genomfördes år 1979.

Antalet rättshjälpsärenden har dock minskat under senare år och de förslag vi har lagt fram i vårt huvud-

betänkande leder till en ytterligare nedgång i antalet rättshjälpsärenden. Minskningen kan förväntas bli betydande, inte minst inom de områden av den allmänna rättshjälpen där rättshjälpsnämnderna men inte domstolarna i dag är behöriga att fatta beslut.

Det faller sig därför - trots det ovan återgivna uttalandet i direktiven - naturligt att överväga huruvida antalet myndigheter med behörighet att besluta i rättshjälpsfrågor bör minskas i förhållande till vad som gäller i dag.

En återgång till den tidigare ordningen med rättshjälpsnämnd som i princip enda behöriga myndighet vid prövning av rättshjälpsfrågor kan då naturligtvis diskuteras. En koncentration av alla ärenden till en myndighet sörjer för att ärendena blir handlagda av personal med god sakkunskap, att handläggningen inte drar ut onödigt på tiden och att praxis blir enhetlig. Detta är de positiva konsekvenserna av en centralisering. Men en centralisering för också med sig negativa effekter. Främst kan här nämnas att det innebär byråkrati och leder till större tidsåtgång om man t.ex. i domstol skall invänta rättshjälpsnämndens prövning av frågan om rättshjälp i stället för att domstolen själv fattar beslut i ärendet. Därtill kommer att rättshjälpsärenden nu har hanterats av domstolarna under lång tid och att någon anmärkning inte har riktats mot domstolarnas handläggning av rättshjälpsfrågor.

Det nu sagda leder till att beslutanderätten i de rättshjälpsfrågor som uppkommer i mål och ärenden som är anhängiga vid domstol enligt huvudregeln bör handläggas av domstolen. Så bör alltid vara fallet när det är fråga om allmän domstol och allmän förvaltningsdomstol, dvs. de domstolar som har i särklass flest rättshjälpsärenden. Huruvida det skall gälla även de andra domstolarna och de myndigheter som i dag är att anse som domstolar i RHL:s mening återkommer vi till i

kap. 15. Där tar vi också upp frågan om beslutsbefogenheterna i ärenden angående rättshjälp åt misstänkt i brottmål och rättshjälp genom offentligt biträde.

Frågan blir då om domstol bör pröva rättshjälpsfrågan även i de angelägenheter som inte är anhängiga vid domstol, dvs. om rättshjälpsnämndernas beslutsbefogenheter bör läggas över på domstol. För en avveckling av rättshjälpsnämnderna talar i viss mån det tidigare nämnda förhållandet att den kommande nedgången i antalet rättshjälpsärenden blir störst i fråga om de ärendekategorier där rättshjälpsnämnd i dag fattar beslut.

En överflyttning av beslutsbefogenheterna till domstol skulle kunna göras på ett av två sätt. Den ena vägen är att göra alla de ärenden om rättshjälp som i dag handläggs av rättshjälpsnämnd till domstolsärenden vid allmän domstol. Man kan här göra en jämförelse med t.ex. förmynderskapsärenden och bouppteckningsärenden. En sådan lösning skapar inga gränsdragningsproblem. Den medför emellertid andra nackdelar.

Det är helt klart att rättshjälpsnämndernas prövning av rättshjälpsfrågor många gånger är av kvalificerad art. Detta har flera orsaker. Personalen vid nämnderna har stor erfarenhet och sakkunskap. Vidare ingår bl.a. advokater vid avgörandet av de besvärligare ärendena, något som tillför nämnden extra sakkunskap.

Om rättshjälpsfrågorna skulle flyttas över till domstol och där handläggas som domstolsärenden kan man inte räkna med en lika kvalificerad prövning för det fall att de - såsom oftast torde bli fallet - kom att handläggas av tingsnotarier. Dessa har som regel begränsad erfarenhet av flera av de ärendekategorier varid det kan komma i fråga att bevilja rättshjälp. Eftersom notarierna under en relativt kort tidsperiod flyttar mellan olika avdelningar eller på annat sätt cirkulerar mellan olikartade arbetsuppgifter blir den tid

varje notarie skulle kunna handlägga rättshjälpsfrågor alldeles för kort för att stabilitet i bedömningarna skulle uppnås. Om å andra sidan fiskaler eller ordinarie domare skulle handlägga alla domstolsärenden angående rättshjälp skulle det krävas resursförstärkningar vid flera domstolar. Härtill kommer att rättshjälpsfrågorna ibland förekommer i sådana rättsliga angelägenheter som domstolarna normalt inte har någon erfarenhet av.

Med tanke på den vikt man inte minst av kostnadsskäl måste fästa vid myndigheternas prövning av behovet av rättshjälp och detta behovs omfattning skulle det enligt vår mening medföra nackdelar i fråga om kostnadskontrollen om rättshjälpsnämndens kvalificerade prövning ersätts med prövning i tingsrätt. Vi kan därför inte förorda den här skisserade lösningen.

Den andra väg man kan gå om man vill flytta över beslutanderätten från rättshjälpsnämnd till domstol är att stadga att den domstol som senare kan komma att handlägga den rättsliga angelägenhet, vari rättshjälp söks, skall pröva rättshjälpsfrågan. Med en sådan ordning skulle rättshjälpsnämndernas beslutsbefogenheter flyttas över på tingsrätt, länsrätt, arbetsdomstolen, hyresnämnd m.fl. myndigheter. Gränsdragningsproblem skulle emellertid kunna uppstå i en del fall, särskilt då en tvist är sådan att det finns flera tänkbara vägar att lösa den på. Det kan då vara svårt för parten att i det tidiga skede då ansökan om rättshjälp skall göras avgöra vilken väg som är den lämpligaste. Den här skisserade lösningen skulle alltså kunna skapa problem för den enskilde och hans ombud. Att den också skulle innebära svårigheter för de beslutsfattande myndigheterna kan inte uteslutas. En påtaglig brist med denna lösning är också att dagens värdefulla deltagande av lekmän och advokater i nämnderna skulle gå

förlorat. Inte heller detta är därför någon bra lösning.

Mot bakgrund av det nu sagda har vi när det gäller uppdelningen mellan rättshjälpsnämnd å ena sidan och allmän domstol resp. allmän förvaltningsdomstol å andra sidan kommit till samma slutsats som den som redovisas i direktiven för vårt arbete, nämligen att beslutsbefogenheterna mellan dessa myndigheter har en ändamålsenlig fördelning. Endast domstolarna bör alltså ha behörighet att fatta beslut angående rättshjälp i de mål och ärenden som är anhängiga där medan beslut i rättshjälpsfrågor när det gäller andra angelägenheter bör fattas av rättshjälpsnämnd. Frågan om eventuella undantag från denna huvudregel i vissa fall bör finnas behandlar vi i avsnitt 15.1.3. (När det gäller rättsliga angelägenheter som är anhängiga vid annan domstol eller myndighet än de nu nämnda återkommer vi som tidigare har nämnts till frågan om fördelningen av beslutsbefogenheterna i kap. 15.) På detta sätt tas rättshjälpsnämndernas sakkunskap till vara. Man uppnår också den önskvärda stabiliteten i praxis.

Den nuvarande fördelningen av beslutsbefogenheter mellan rättshjälpsnämnd och advokater berörs dock inte av det nu sagda. Den nu gällande ordningen med behörighet för advokater och biträdande jurister på advokatbyråer att bevilja rättshjälp i vissa i lag angivna ärendekategorier är ägnad att leda till ett enklare och mindre byråkratiskt system. Denna ordning har i allt väsentligt fungerat väl i praktiken och bör alltså behållas.

Vi förordar alltså att ordningen med rättshjälpsnämnd som beslutande myndighet i vissa rättshjälpsfrågor skall behållas. I nästa kapitel återkommer vi till frågan om vilket antal rättshjälpsnämnder som bör finnas.

12.1 Inledning

Som framgår av föregående kapitel inrättades sex rättshjälpsnämnder i samband med RHL:s ikraftträdande den 1 juli 1973. I samband med de lagändringar som trädde i kraft den 1 januari 1980 reducerades antalet rättshjälpsnämnder till fyra. Dessa fyra är belägna i Stockholm, Göteborg, Malmö och Sundsvall. Ca 40 % av det totala antalet ärenden vid rättshjälpsnämnderna handläggs av nämnden i Stockholm.

Rättshjälpsnämnderna har följande verksamhetsområden:

- Stockholm: Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Gotlands, Örebro och Västmanlands län,
- Göteborg: Jönköpings, Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs och Värmlands län,
- Malmö: Kronobergs, Kalmar, Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län och
- Sundsvall: Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län.

Vi har i föregående kapitel föreslagit att rättshjälpsnämnd även i fortsättningen skall handlägga rättshjälpsärenden. Går våra förslag i huvudbetänkandet igenom kommer följderna dock att bli en kraftig reduktion av den totala mängd ärenden som skall handläggas av rättshjälpsnämnd. Det kommer då inte att finnas underlag för lika många tjänster - handläggartjänster och övriga tjänster - vid rättshjälpsnämnderna som f.n. I detta kapitel skall därför diskuteras

frågan om hur många nämnder som bör finnas. Däremot skall här inte behandlas frågan om var den eller de nämnderna skall vara lokaliserade.

12.2 Ärendeutvecklingen vid rättshjälpsnämnderna

Den statistik som här är av intresse är endast sådan som avser år 1980 och senare år. Tidigare års ärendemängd saknar relevans, eftersom enbart rättshjälpsnämnderna då var behöriga att fatta beslut i rättshjälpsfrågor. Ärendeutvecklingen för samtliga rättshjälpsnämnder fr.o.m. år 1980 framgår av tab. IV:1.

Tabell IV:1 Ärendeutvecklingen vid rättshjälpsnämnderna (samtliga)

Ärende- kategori \ År	1980	1981	1982	1983	1:a halv- året 1984 ^x
Allmän rätts- hjälp	33 104	31 953	24 995	20 696	8 645
Rättshjälp genom offentligt biträde	5 701	4 785	3 875	3 477	1 751
Totalt	38 805	36 738	28 830	24 173	10 396

- x När detta betänkande är klart för tryckning föreligger siffrorna för hela år 1984. Det totala antalet ärenden vid rättshjälpsnämnderna detta år uppgick till 22 170. Ärendena angående allmän rätts hjälp har sjunkit ytterligare i antal till 16 530 medan ärendena angående rättshjälp genom offentligt biträde har ökat till 5 640. Denna senare ökning jämfört med tidigare år är i det närmaste helt hänförlig till andra halvåret 1984 och den kan, som påpekas i det följande, vara i viss mån beroende av tillfälligheter.

Den kraftiga nedgången av antalet ärenden om allmän rättshjälp torde till största delen bero framför allt på att ett antal ärendekategorier efter hand undantagits från rättshjälpsens tillämpningsområde, men även

på att rättshjälpsavgifterna har höjts så mycket att det för vissa personer i dag inte finns någon anledning att ansöka om allmän rättshjälp, eftersom denna förmån inte skulle medföra någon ekonomisk subvention. Ingenting tyder på att den nedåtgående trenden vad gäller antalet ärenden om allmän rättshjälp skulle vara på väg att brytas.

När det gäller rättshjälp genom offentligt biträde har antalet ärenden under de senaste två åren varit mera konstant. De hittills tillgängliga siffrorna för andra halvåret 1984 tyder på en viss ökning av antalet sådana ärenden i förhållande till första halvåret. Detta innebär dock inte någon större förändring av det totala antalet rättshjälpsärenden. Förändringen kan också i viss mån antas vara beroende av tillfälligheter.

Med ledning av siffrorna för första halvåret 1984 kan man räkna med en total ärendemängd för samtliga rättshjälpsnämnder avseende hela år 1984 på 20 800 ärenden. Dessa får då antas fördela sig på de fyra nämnderna på sätt som framgår av tab. IV:2.

Tabell IV:2 Rättshjälpsnämndernas nuvarande ärendemängd per år beräknad med ledning av siffrorna från första halvåret 1984

Ärendekategori \ Nämnd	Stockholm	Göteborg	Malmö	Sundsvall	Summa ^x
Allmän rättshjälp	6 900	4 750	3 050	2 600	17 300
Rättshjälp genom offentligt biträde	2 350	300	700	150	3 500
Totalt	9 250	5 050	3 750	2 750	20 800

^x Se not till tab. IV:1. Det totala ärendeantalet för år 1984 var 16 530 ärenden angående allmän rättshjälp och 5 640 ärenden angående rättshjälp genom offentligt biträde, alltså sammanlagt 22 170 ärenden.

År 1982 var antalet ärenden om allmän rättshjälp som framgår av tab. IV:1 ca 25 000. De statistiska undersökningar beträffande ärendestruktur m.m. som vi har genomfört avser ärenden som avgjorts detta år (se vårt huvudbetänkande s. 36 och häftet [Ds Ju 1984:8] Rättshjälpsstatistik). De ärenden som kommer att kraftigt minska i antal om förslagen i huvudbetänkandet går igenom är ärenden angående bodelning, fastighetstvister, skadereglering, skadestånd och fordran/krav. Antalet sådana ärenden var år 1982 ca 13 800 (se tab. 5:1 i vårt huvudbetänkande, s. 72).¹ Med ledning av tab. 5:1 i huvudbetänkandet och av de resonemang som förs på s. 173 ff i det betänkandet kan man utgå från att minskningen av antalet ärenden av detta slag blir ca 10 500 om våra förslag där går igenom (se tab. IV:3).

Tabell IV:3 Uppskattad nedgång av antalet ärenden om allmän rättshjälp på grund av förslagen i huvudbetänkandet

	1982	Beräknad minskning
Bodelning	3 600	1 800
Fastigheter	3 000	3 000
Skadereglering och skadestånd	4 800	4 500
Fordran, krav	2 400	1 200
Totalt	13 800	10 500

¹ Den nedgång i antalet ärenden som har skett under tiden 1982 - 1984 beror till stor del på att vissa ärendekategorier såsom upprättande av äktenskapsförord och testamenten har undantagits från rättshjälpens tillämpningsområde. Den eventuella minskningen inom vart och ett av de här angivna områdena är, med undantag av fastighetstvister, däremot troligen så liten att man inte behöver räkna med den i detta sammanhang.

Här skall dock anmärkas att uppskattningsvis hälften eller ca 1 500 av ärendena angående fastigheter redan har fallit bort på grund av lagändringen den 1 maj 1983 varigenom ägaren av en fastighet inte längre fick beviljas allmän rättshjälp i angelägenheter som rör fastigheten. Man kan därför räkna med att det årliga antalet ärenden angående allmän rättshjälp vid rättshjälpsnämnderna kommer att minska med ca 9 000 om våra förslag går igenom.

Emellertid får man räkna med att en viss ökning av antalet ärenden kan bli följderna av dels vårt förslag om en sänkning av rättshjälpsavgiften, dvs. av vad vi kallar den fasta delen av avgiften, dels förslaget att slopa en viss högsta inkomst som förutsättning för erhållande av allmän rättshjälp. Denna ökning är naturligtvis svår att beräkna men kan - förmodligen högt räknat - uppskattas till ca 1 800 (dvs. 20 % av den ärendemängd som återstår efter de tidigare berörda förmodade minskningarna).

Våra förslag angående rättshjälp genom offentligt biträde i avsnitt 10.2.3 innebär att antalet sådana ärenden vid rättshjälpsnämnd kommer att öka med uppskattningsvis 400 - 500 ärenden per år.

Med ledning av det nu sagda kan den framtida totala ärendemängden vid rättshjälpsnämnderna förväntas minska från ca 21 000 till ca 14 000 ärenden per år. Dessa ärendens beräknade fördelning på de fyra rättshjälpsnämnderna framgår av tab. IV:4.

Tabell IV:4 Uppskattad fördelning av den framtida totala ärendemängden vid rättshjälpsnämnderna

	Stock- holm	Göte- borg	Malmö	Sunds- vall	Summa ^x
Det nuvarande antalet ärenden angående allmän rättshjälp	6 900	4 750	3 050	2 600	17 300
Förmodad minskning	3 600	2 500	1 600	1 300	9 000
Förmodad ökning	700	500	300	300	1 800
Det framtida antalet ärenden angående allmän rättshjälp	4 000	2 750	1 750	1 600	10 100
Ärenden angående rättshjälp genom offentligt biträde	2 600	300	900	150	3 950
Totalt	6 600	3 050	2 650	1 750	14 050

x Se not till tab. IV:1. Det nuvarande antalet ärenden angående allmän rättshjälp är 16 500, den förmodade minskningen 9 000 ärenden och den förmodade ökningen 1 500 ärenden. Det framtida antalet ärenden om allmän rättshjälp blir alltså 9 000. Vid en oförändrad tillströmning av ärenden angående rättshjälp genom offentligt biträde, 5 600 ärenden, blir det totala ärendeantalet 14 600.

12.3 Personalplaner och dimensioneringstal

Vid rättshjälpsnämnderna finns i dag sammanlagt 38 tjänster, varav 12 är handläggartjänster. Tjänsterna fördelar sig på sätt som anges i tab. IV:5.

Tabell IV:5 Rättshjälpsnämndernas personalplaner

Tjänste- kategori \ Nämnd	Stock- holm	Göte- borg	Malmö	Sunds- vall	Summa
Handläggare	5	3	2	2	12
Övriga	11	6	5	4	26
Totalt	16	9	7	6	38

Domstolsverket säger i sin anslagsframställning för 1985/86 att det inte är osannolikt att antalet tjänster ytterligare kan minskas något men att ytterligare nedskärningar i nämndernas personalplaner inte bör göras förrän resultatet av rättshjälpskommitténs arbete kan överblickas.

I domstolsverkets rapport nr 1982:3, Rättshjälpsnämnderna, en översyn, bestäms dimensioneringsnormen för rättshjälpsnämnderna till 2 400 ärenden per handläggare. Vidare sägs att det bör finnas två biträden per handläggare. Om man använder dessa tal för beräkningen av det antal tjänster som behövs för den framtida ärendemängden enligt beräkningarna i tab. IV:4 kommer man fram till sex handläggartjänster och elva - tolv övriga tjänster, dvs. tillhopa 17 - 18 tjänster i hela landet. Här bör emellertid noteras att våra förslag angående ADB-hantering och övriga förenklingar i tillämpningen av rättshjälpslagstiftningen föranleder ett ifrågasättande av normen två biträden per handläggare.

12.4 Överväganden och förslag

Med ledning av de siffror vi har presenterat i de närmast föregående avsnitten har vi gjort den bedömningen att det totala antalet tjänster vid rättshjälpsnämnd i framtiden kan reduceras med mer än 50 % till sex handläggartjänster och kanske nio - tio övriga tjänster.

Om man skulle behålla de fyra rättshjälpsnämnder som finns i dag, skulle det - vid en oförändrad geografisk indelning - vid rättshjälpsnämnden i Stockholm finnas behov av $2\frac{1}{2}$ handläggartjänster och 4 övriga tjänster. Vid de övriga nämnderna skulle behovet ligga mellan $\frac{3}{4}$ och $1\frac{1}{4}$ handläggartjänster och mellan $1\frac{1}{2}$ och 2 övriga tjänster.

I detta sammanhang vill vi erinra om vad som anfördes i det lagstiftningsärende som ledde till förändringar i RHL år 1980 i frågan om vad som var att anse som en lämplig storlek på en rättshjälpsnämnd.

Rättshjälpsutredningen uttalade i sitt betänkande (SOU 1977:49) Översyn av rättshjälpsystemet (s. 246):

Rättshjälpsnämnder som inte bereder en handläggare full sysselsättning bör enligt utredningens mening inte komma i fråga. Också rättshjälpsnämnder med bara 1 - 2 handläggare är alltför små. Samtidigt finns det anledning utgå från att även stora nämnder kan vålla problem från olika synpunkter. Utredningen anser att 5 - 6 handläggare är ett lämpligt antal. Flera skäl talar härför, inte minst rekryteringsskäl. Med hänsyn till den roll som policy- och prejudikatororgan som rättshjälpsnämnden föreslås få är det viktigt att nämnden får kvalificerad personal både på handläggare- och biträdessidan. I en nämnd med 5 - 6 handläggare kan en vara chef, en ställföreträdare och de övriga enbart handläggare.

I prop. 1978/79:90 uttalade föredragande statsrådet härom bl.a. (s. 194 f):

Erfarenheterna av verksamheten vid de nuvarande rättshjälpsnämnderna visar att dessa ej får vara alltför små om verksamheten skall kunna bedrivas rationellt.

Nämnderna bör vidare vara så stora att vikariatsfrågor och liknande frågor normalt kan lösas inom myndigheten. Om antalet rättshjälpsnämnder hålls lågt främjas också enhetlig praxis i de rättshjälpsfrågor som kommer att ligga kvar på nämnderna. Att en minskning av antalet nämnder medför att de kvarvarande nämndernas lokal- och personkännedom blir mindre får enligt min mening accepteras.

Justitieutskottet yttrade i frågan bl.a. (JuU 1978/79:30 s. 66) att utskottet i likhet med föredragande statsrådet ansåg att de då förestående reformerna borde leda till en minskning av antalet rättshjälpsnämnder. Utskottet stannade för att förorda en minskning från de dåvarande sex rättshjälpsnämnderna till fyra nämnder. - Den ärendemängd som skulle handläggas vid dessa fyra nämnder efter reformen uppskattades till nästan 35 000 ärenden och personalbehovet bedömdes till 44 tjänster, varav drygt 14 handläggare.

Vi delar den bedömning som gjordes i det tidigare lagstiftningsärendet och som redovisats här ovan. Det är enligt vår mening uppenbart olämpligt med så små enheter som blir följderna om man behåller fyra rättshjälpsnämnder. Vi föreslår alltså att antalet rättshjälpsnämnder skall minskas och att endast en rättshjälpsnämnd skall finnas framöver. Denna nämnd kommer då att ha sex handläggartjänster och uppskattningsvis nio - tio övriga tjänster. Med ledning av den nuvarande belastningen på anslaget F2, Rättshjälpsnämnderna, kan denna nedskärning beräknas medföra årliga besparingar för staten om ca 5 milj. kr. (Detta motsvarar kostnaderna för samtliga nämnder i dag med undantag av nämnden i Stockholm. Vid denna finns det 16 tjänster.)

När det därefter gäller frågan var denna enda rättshjälpsnämnd skall vara lokaliserad har vi inte ansett att det ligger inom ramen för vårt uppdrag att lämna förslag härom. Flera viktiga omständigheter spelar roll vid avgörandet av denna fråga, inte minst arbetsmarknadspolitiska men även regionalpolitiska skäl. Ett

ställningstagande i dessa delar kräver en kartläggning av olika förhållanden, något som inte lämpligen bör göras av oss. Frågan om rättshjälpsnämndens lokalisering bör därför utredas i annan ordning.

13.1 Nuvarande ordning

I förarbetena till RHL (prop. 1972:4) diskuterades frågan om fullföljd mot rättshjälpsnämndernas beslut. En del remissinstanser ansåg att talan mot rätts-hjälpsnämndernas beslut av rättssäkerhetsskäl borde föras i domstol. Departementschefen uttalade härom att tillämpningen av rättshjälpslagstiftningen i princip borde anförtros de myndigheter som har ansvaret för rättshjälpen. En överprövning av rättshjälpsnämndernas beslut borde därför ske inom rättshjälpsorganisationen. Departementschefen ansåg att centralmyndigheten (sedermera domstolsverket) borde bli fullföljdsinstans vid talan mot rättshjälpsnämndernas beslut. Rättssäkerhetssynpunkterna kunde enligt hans mening tillgodoses genom att centralmyndigheten vid prövning av besvärssärenden fick en för dessa uppgifter särskilt avpassad sammansättning.

För prövning av besvär i vissa fall enligt RHL tillkom besvärsnämnden för rättshjälpen, vilken utgjordes av domstolsverket i den särskilt avpassade sammansättning som departementschefen talat om. Talan får där föras mot beslut av rättshjälpsnämnd och även mot beslut av andra förvaltningsmyndigheter, i den mån dessa ej är att anse som domstol enligt 5 b § RHL. Besvärsnämnden består av en ordförande och sex andra ledamöter. Ordföranden och ytterligare en ledamot skall vara lagfar-
na och erfarna i domarvärv medan två ledamöter skall vara advokater. Besvärsnämnden är i dag en fristående myndighet. Den har dock den anknytningen till dom-

stolsverket att nämndens kanslifunktioner fullgörs av verket, något som är föremål för kritik.

De ändringar i RHL som genomfördes den 1 januari 1980 innebar att prövningen av en stor del av de frågor som tidigare hade prövats av rättshjälpsnämnd och besvärsnämnden flyttades över till domstolarna. Talan mot domstols beslut i rättshjälpsfrågor förs efter lagändringen hos den överrätt som prövar besvär över domstolens övriga beslut. För de ärenden där rättshjälpsnämnd även efter den 1 januari 1980 är behörig att fatta beslut gjordes ingen ändring i fråga om instansordningen. Talan mot rättshjälpsnämnds beslut - och beslut av de andra förvaltningsmyndigheter som inte är att anse som domstol i RHL:s mening - skall alltså alltså föras hos besvärsnämnden. Den nu beskrivna ordningen innebär att man inom rättshjälpsområdet har ett flertal överinstanser, även högsta instanser. Frågor om rättshjälp kan enligt nu gällande regler i högsta instans prövas av högsta domstolen, regeringsrätten, besvärsnämnden för rättshjälpen, bostadsdomstolen, arbetsdomstolen, försäkringsöverdomstolen m.fl.

Lagändringen den 1 januari 1980 medförde som tidigare har nämnts en kraftig nedgång av antalet ärenden hos rättshjälpsnämnd. Även hos besvärsnämnden minskade ärendemängden. Utvecklingen fr.o.m. år 1980 framgår av tab. IV:6.

Tabell IV:6 Ärendeutvecklingen vid besvärsnämnden

	1980	1981	1982	1983	1:a halv- året 1984
Antal inkomna ärenden	1 184	1 721	1 351	1 292	470

Hittills tillgängliga siffror för andra halvåret 1984 tyder på en fortsatt minskning.

13.2 Överväganden och förslag

13.2.1 Skall besvärsnämnden behållas?

När rättshjälpsorganisationen tillskapades var det som vi har nämnt tidigare i princip bara rättshjälpsnämnderna som var behöriga att pröva rättshjälpsfrågor. Det föll sig då naturligt att ha en särskild besvärshinstans för överprövning av rättshjälpsnämndernas beslut. Allteftersom utvecklingen sedan har fortskridit med färre rättshjälpsnämnder har behovet av en särskild överinstans med behörighet att besluta i stort sett endast i de rättshjälpsärenden som överklagas från rättshjälpsnämnderna blivit mindre. De allmänna överrätterna, dvs. hovrätterna, högsta domstolen, kamrätterna och regeringsrätten, har i och med att tingsrätt och länsrätt övertagit beslutsfattandet i ett stort antal rättshjälpsärenden kommit att få större betydelse som överinstanser för rättshjälpsfrågor.

Den här beskrivna utvecklingen har lett till den tidigare nämnda konsekvensen att flera domstolar och myndigheter har att som högsta instans pröva likartade frågor om rättshjälp i jämförbara angelägenheter. Det har visat sig att detta varit en i viss mån olycklig utveckling. Vid de olika överinstanserna har utvecklats en olikartad praxis i jämförbara frågor. Så har t.ex. högsta domstolen och besvärsnämnden för rättshjälpen haft skilda bedömningar av rättshjälpsfrågor i ärenden av samma kategori. Likaså har regeringsrätten och besvärsnämnden bedömt likartade frågor olika. Utan att här ta ställning till om det ena eller andra avgörandet kan sägas vara det riktiga måste man understryka vikten av att lika fall inte behandlas olika. Om rättshjälp söks i en angelägenhet innan en stämningsansökan ges in bör denna ansökan självfallet inte behandlas annorlunda än en rättshjälpsansökan i en annan kanske identisk angelägenhet som ges in tillsammans med stämningsansökan. Att risk för sådan olikhet i

tillämpningen föreligger utgör enligt vår mening ett starkt skäl för att inte ha parallella besvärssystem. För rättshjälpsfrågor som uppkommer i ett visst slag av rättsliga angelägenheter bör inte finnas mer än en överinstans. Att överinstanserna ändå sammanlagt blir fler än en beror på att olika kategorier av rättsliga angelägenheter handläggs av skilda domstolar i första instans. Detta behöver inte ses som någon nackdel.

Merparten av alla rättshjälpsärenden kommer i fortsättningen att handläggas av domstol i första instans. Det är därför enligt vår mening naturligt att en domstol prövar även besvären i dessa ärenden. Att utslutna hovrätterna, högsta domstolen, kammarrätterna och regeringsrätten som överinstans när det gäller att pröva rättshjälpsfrågor kan därför inte komma i fråga. (De problem som uppstår om man har olika besvärssystem för skilda frågor - t.ex. rättshjälpsfrågan och huvudsaken - i ett och samma mål uppmärksammas i JuU 1978/79:30 s. 361.) Om någon av de nuvarande överinstanserna inte längre skall pröva rättshjälpsfrågor bör det därför vara besvärsnämnden för rättshjälpen.

Ett annat skäl som starkt talar för besvärsnämndens avveckling är den omständigheten att antalet rättshjälpsnämnder enligt vårt förslag skall reduceras till en. Med bara en underinstans minskar behovet av en särskild överinstans påtagligt. De skäl för en särskild överinstans inom ramen för rättshjälpsorganisationen som kunde anföras vid denna organisations uppbyggnad - behovet av särskild sakkunskap och av en enhetlig praxisbildning för att "styra" de sex rättshjälpsnämnderna - har då markant avtagit i styrka. Att ha en överinstans i en organisation där det bara finns en underinstans fyller ingen funktion för skapandet av enhetlighet i tillämpningen och likhet inför lagen. Tvärtom torde förutsättningarna att uppnå denna önsk-

värda likhet öka om besvär över rättshjälpsnämndens beslut och över andra underinstansers beslut i rätts-hjälpsfrågor prövas av samma överinstanser.

Vi föreslår därför att besvärsnämnden för rättshjälpen skall avvecklas. Besvär över rättshjälpsnämndens beslut får i stället föras i domstol. Valet av domstol diskuteras i nästa avsnitt.

13.2.2 Val av överinstans vid besvär över rätts-hjälpsnämndens beslut

Reglerna om vilken överinstans som skall vara behörig att pröva besvär över rättshjälpsnämndens beslut i fråga om allmän rättshjälp kan utformas på ettdera av två sätt om besvärsnämnden för rättshjälpen avvecklas. Antingen kan endast en överrätt göras behörig vid alla besvär eller kan behörigheten fördelas på flera olika domstolar och i det konkreta fallet vara beroende av vilken typ av rättslig angelägenhet det är fråga om.

Den först angivna utformningen av besvärbestämmelserna är enkel och klar att tillämpa. Om rättshjälpsnämndens beslut alltid kan överklagas vid en och samma domstol, t.ex. den hovrätt eller den kammarrätt inom vars verksamhetsområde rättshjälpsnämnden är belägen, ges inget utrymme för tvekan i det enskilda fallet. Problem kan dock uppkomma med denna lösning. Sålunda kan olägenheter uppstå på grund av att den rättsliga angelägenhet för vilken rättshjälp söks rör ett rättsområde som är mindre bekant för överinstansen och som kan komma att handläggas i en annan domstol med andra processuella regler o.d. Behovet av bistånd varierar ju bl.a. med myndighetens eget utredningsansvar. Det kan innebära vissa svårigheter för t.ex. en förvaltningsdomstol med ett vidsträckt sådant ansvar att bedöma behovet av rättshjälp i en allmän domstol. Det motsatta förhållandet att en allmän domstol skall be-

döma behovet av rättshjälp i en allmän förvaltningsdomstol kan också skapa problem.

Om man väljer en lösning med endast en överinstans till rättshjälpsnämnden, t.ex. en hovrätt, innebär detta vidare att besvär över rättshjälpsnämndens beslut alltid skall gå till hovrätten även om den rättsliga angelägenheten är sådan att den hör under förvaltningsdomstolarnas kompetensområde. Är angelägenheten anhängig vid domstol, dvs. vid länsrätt, blir det i stället kammarrätten som prövar besvären i rättshjälpsfrågan. Problemet med dubbla besvärssystem skulle alltså inte upphöra trots besvärsnämndens avskaffande. Detta kan sägas vara det främsta argumentet mot ett system med bara en överinstans till rättshjälpsnämnden. Den fördel av förenklingar i tillämpningen som en sådan lösning skulle leda till skulle mer än väl uppvägas av de nu beskrivna nackdelarna.

Om besvärshänvisningarna i stället utformas så att angelägenhetens karaktär skall vara avgörande för valet av överinstans undviker man dessa nu nämnda svårigheter. Rättshjälpsnämnden har då att med utgångspunkt i angelägenhetens karaktär avgöra vilken domstol som skall handlägga tvisten om det blir aktuellt med domstolsprövning. Om det är en angelägenhet som kan handläggas av förvaltningsdomstol skall rättshjälpsnämnden lämna besvärshänvisning i rättshjälpsfrågan till kammarrätt. Är angelägenheten sådan att den tillhör tingsrätts kompetensområde skall besvär över nämndens beslut föras hos hovrätt. Behörig kammarrätt resp. hovrätt bör då bara vara den domstol inom vars verksamhetsområde rättshjälpsnämnden är belägen, inte samtliga kammarrätter resp. hovrätter.

På motsvarande sätt skall klagan över ett rättshjälpsbeslut i en angelägenhet som kan komma under t.ex. hyresnämnds prövning föras i bostadsdomstolen och besvär över ett beslut i ärende som kan prövas av försäk-

ringsrätt föras i försäkringsöverdomstolen. Den domstol som med denna lösning skall pröva besvär över rättshjälpsnämndens beslut är väl förtrogen med ämnesområdet och med de processuella regler som gäller för tvisten i fråga.

Rättshjälpsnämnden skall alltså med utgångspunkt i den redogörelse för den rättsliga angelägenheten som sökanden lämnar avgöra vilken domstol som skall vara besvärshöjdinstans i det enskilda fallet. Vi påpekade i kap. 11 att en tvist kan vara sådan att man kan lösa den på olika tänkbara vägar och att det i inledningsskedet inte alltid är givet vilken väg man bör välja. Vi konstaterade där att det ibland kan vara svårt för parten och hans ombud att ta definitiv ställning till denna fråga på ett tidigt stadium. Självfallet gäller detta även för rättshjälpsnämnden, som kan ha svårigheter att bestämma vilken domstol som är rätt besvärshöjdinstans. Svårigheterna skall dock inte överdrivas. Antalet ärenden vid rättshjälpsnämnden kommer som vi tidigare har påpekat att hålla sig kring ca 14 000 per år. Andelen rättshjälpsnämndsbeslut som överklagas är mindre än 5 % och det är endast i en mycket liten del härav som här omtalade svårigheter kan förekomma. Ungefär en fjärdedel av det totala antalet ärenden vid rättshjälpsnämnden är ärenden angående rättshjälp genom offentligt biträde där de nu diskuterade problemen aldrig uppstår.

Tveksamheter angående vilken domstol som är rätt besvärshöjdinstans kan dock uppstå i enstaka fall. I dessa situationer får nämnden, gärna efter kontakt med parten eller dennes ombud, försöka bedöma vilken domstol som ligger närmast till hands att pröva besvär över nämndens beslut i det aktuella fallet.

I det sällsynta fallet att den domstol eller myndighet som kan ha att pröva den rättsliga angelägenheten är högsta och enda instans som kan pröva sådana angelä-

genheter - vi syftar här på arbetsdomstolen, patentbesvärsrätten och marknadsdomstolen - finns ingen överrätt att lämna besvärshänvisning till. När det gäller angelägenheter som kan komma att prövas av arbetsdomstolen bör enligt vår uppfattning denna domstol själv pröva besvär över rättshjälpsnämndens beslut i rättshjälpsfrågan. Annorlunda förhåller det sig däremot beträffande angelägenheter som kan prövas av patentbesvärsrätten eller marknadsdomstolen. I avsnitt 15.1.2 föreslår vi att dessa domstolar inte längre skall ha behörighet att pröva rättshjälpsfrågor. Besvär över rättshjälpsnämndens beslut i sådana ärenden måste därför hänvisas till en annan domstol. Vi föreslår att behörig domstol här skall vara den kammarrätt inom vars verksamhetsområde rättshjälpsnämnden är belägen.

Det kan i det enskilda fallet naturligtvis hävdas att rättshjälpsnämnden lämnat besvärshänvisning till "fel" domstol. Oavsett hur det förhåller sig därmed bör dock rättshjälpsnämndens val av överinstans vara bindande. Huvudsaken är som vi ser det att rättshjälpsnämndens beslut i huvudsaken går att överklaga. Att besvären sedan kanske i något enstaka fall kommer att handläggas av en annan domstol än den som måhända hade legat närmare till hands är av mindre betydelse. (Jfr också våra resonemang i avsnitt 15.1.3.)

Rättshjälpsnämndens behörighet att fatta beslut i ärenden angående rättshjälp genom offentligt biträde är begränsad till utlänningsärendena. Besvär över dessa beslut bör vid avskaffande av besvärsnämnden föras i kammarrätt. Skälen härtill är flera. Den främsta orsaken är som vi ser det att här är fråga om förvaltningsrättsliga ärenden angående tvångsingripande.

Även när det gäller besvär över rättshjälpsnämndens beslut angående offentligt biträde kan man naturligtvis ha den ordningen att besvär skall anföras hos den kammarrätt, inom vars verksamhetsområde rättshjälps-

nämnden är belägen. Bättre torde dock vara att, oavsett var nämnden kommer att lokaliseras, besvär alltid anföras hos kammarrätten i Jönköping, eftersom det är denna domstol som prövar vissa besvär över SIV:s beslut i utlänningsärenden.

Besvärsnämnden är i dag överinstans även vid besvär över beslut i rättshjälpsfrågor fattade av olika psykiatriska nämnder och nämnder inom kriminalvården. Frågan om hur beslutsbefogenheterna såväl i första som i andra instans skall vara fördelade när det gäller rättshjälp genom offentligt biträde i ärenden som handläggs i dessa nämnder behandlar vi i avsnitt 15.3.

Domstolsverket är central förvaltningsmyndighet för de allmänna domstolarna, de allmänna förvaltningsdomstolarna, bostadsdomstolen, arrendenämnderna, hyresnämnderna, rättshjälpsnämnderna och de allmänna advokatbyråerna. Enligt sin instruktion (1975:506) skall verket inom sitt område leda och samordna verksamheten, meddela föreskrifter, råd och anvisningar, se till att verksamheten bedrivs effektivt samt fastställa sådan taxa för ersättning till offentlig försvarare som avses i 21 kap. 10 § RB (3 §). När det gäller rätts-hjälpsområdet har verket därutöver vissa befogenheter som regleras i RHL. Sålunda skall domstolsverket fastställa taxa enligt 22 §, meddela föreskrifter om beräkning av rättshjälpshavarens ekonomiska förhållanden och av maximibelopp för rättshjälpsavgiften (6 och 11 §§) och föra det allmännas talan i rättshjälpsfrågor (49 a §). I 3 § RHL stadgas att domstolsverket är tillsynsmyndighet för rättshjälpsnämnderna.

De förslag som vi har lagt fram i vårt huvudbetänkande och de förslag som presenteras här innebär att många domstolar och andra myndigheter, advokater och biträdande jurister på advokatbyråer m.fl. även i fortsättningen kommer att ha befogenhet att fatta beslut i rättshjälpsfrågor. Det är därför viktigt att det finns en central myndighet med ett särskilt ansvar för rättshjälpen som genom bl.a. meddelande av föreskrifter och information och genom utövande av talerätt kan bidra till en samordning av verksamheten på rätts-

hjälpssområdet och till en enhetlig praxis. Vår uppfattning är därför att domstolsverket bör behålla sina nuvarande uppgifter inom rättshjälpsområdet.

Som har angetts i det föregående kommer de förslag som vi tidigare har lagt fram att medföra en kraftig minskning av antalet rättshjälpsärenden. Detta kommer att innebära ett minskat resursbehov såväl för domstolar och rättshjälpsnämnder som för domstolsverket. Å andra sidan kommer, som vi har angett i vårt betänkande (Ds Ju 1983:9) ADB-hantering av rättshjälpsärenden, våra förslag om att lägga över avräknings- och ekonomirutinerna på data att medföra behov av vissa resursförstärkningar för domstolsverkets del. Även våra övriga förslag kommer under en övergångsperiod att ställa vissa krav på domstolsverket i organisatoriskt hänseende. Förslagen kommer dock på sikt att medföra en minskning av verkets arbete med rättshjälpsfrågor. Vi har inte funnit det meningsfullt att närmare försöka beräkna hur stor förändringen av verkets arbetsvolym när det gäller rättshjälpen kommer att bli. Vi vill dock peka på att en ändrad organisation vid verket torde kunna leda till ett bättre utnyttjande av verkets resurser.

Det allmännas talerätt i rättshjälpsfrågor fullgörs f.n. av en särskild avdelning inom domstolsverket som är direkt underställd generaldirektören. I dag tjänstgör tre handläggare och en sekreterare på den avdelningen. Det kan ifrågasättas om det i framtiden kommer att finnas tillräckligt många ärenden för att motivera att dessa handläggs inom en fristående avdelning inom verket. Om talerätten i stället lades på den juridiska enheten, där det övergripande ansvaret för rättshjälpen inom verket ligger, skulle den kunskap och de erfarenheter som verkets personal får genom utövande av talerätten komma verket till godo även när det gäller att utfärda taxor, meddela föreskrifter m.m.

Denna fråga har tidigare diskuterats. Det ansågs då att det ur allmän förvaltningsrättslig synpunkt inte var lämpligt att sammanblanda domstolsverkets roll som tillsynsmyndighet över rättshjälpsnämnderna med en partsfunktion. Enligt vad som sägs i prop. 1978/79:90 (s. 503 f och 519 f) bör en övervakande myndighet utöva sitt inflytande över den underordnade myndigheten genom sin tillsynsverksamhet och inte genom att som part överklaga myndighetens beslut till andra organ. Å andra sidan kan man här peka på att det i 11 kap. 7 § regeringsformen stadgas att ingen myndighet får bestämma hur en förvaltningsmyndighet i ett särskilt fall skall besluta i ett ärende som rör myndighetsutövning mot enskild eller kommun eller som rör tillämpningen av lag. Domstolsverket torde i enlighet härmed, på samma sätt som gäller i förhållande till domstolar- nas dömande verksamhet, inte kunna styra rättshjälps- nämndernas tillämpning av rättshjälpslagen.

Utan att gå närmare in på dessa frågor vill vi peka på att våra förslag kan ge anledning till att än en gång överväga frågan om talerättsfunktionen bör ligga på den juridiska enheten eller på en annan avdelning inom domstolsverket. Om vårt förslag att lägga ned besvär- nämnden för rättshjälpen går igenom bortfaller också det nuvarande hinder mot en omorganisation som består däri att föredraganden i nämnden är anställd vid domstolsverket.

15 FÖRDELNINGEN AV BESLUTSBEOFGENHETER

15.1 Allmän rättshjälp

15.1.1 Nuvarande ordning

Rättshjälpsnämnderna hade - som tidigare har nämnts - till en början att pröva i princip alla frågor när det gällde allmän rättshjälp. Genom den lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1980 inskränktes rättshjälpsnämndernas behörighet att pröva frågor om allmän rättshjälp till de fall då den rättsliga angelägenheten inte är anhängig vid domstol. Med domstol avses i dag enligt vad vi tidigare anfört allmän domstol, allmän förvaltningsdomstol, bostadsdomstolen, försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätt, marknadsdomstolen, patentbesvärsrätten, arbetsdomstolen och krigsrätt. Med domstol likställs arrendenämnd, hyresnämnd och statens va-nämnd. Om den rättsliga angelägenheten är anhängig vid någon av dessa domstolar är det endast domstolen som har behörighet att pröva frågorna om beviljande av allmän rättshjälp, förordnande av biträde, fastställande och jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften, rättshjälpens upphörande m.m.

Även om angelägenheten inte är anhängig vid domstol och rättshjälpsnämnden därför är behörig att pröva frågor av här angett slag kan advokat och biträdande jurist på advokatbyrå bevilja rättshjälp och därvid fastställa maximibeloppet för rättshjälpsavgiften om angelägenheten avser äktenskapsskillnad, boskillnad (dock ej vid gemensam ansökan), underhållsbidrag till make eller barn, faderskap, vårdnad och umgänge. Vissa inskränkningar finns dock i denna rätt.

15.1.2 Vissa domstolars behörighet m.m.

I direktiven för vårt arbete (Dir 1981:75) anför departementschefen under rubriken Övriga frågor bl.a. (s. 10):

Genom de ändringar beträffande rättshjälpens organisation som genomfördes år 1979 anser jag att beslutsbefogenheterna mellan olika myndigheter har fått en i huvudsak ändamålsenlig fördelning. Det bör dock undersökas om fördelningen av beslutanderätten har lett till några påtagliga brister i kostnadskontrollen. Kommittén bör också granska om det i tillämpningen har uppstått några svårigheter vid gränsdragningen mellan olika organs beslutsbefogenheter.

Det kan diskuteras huruvida dagens fördelning av beslutsbefogenheter mellan olika myndigheter verkligen är ändamålsenlig i alla avseenden. De myndigheter som i dag har rätt att besluta i rättshjälpsfrågor är, som framgår av föregående avsnitt, framför allt allmän domstol, allmän förvaltningsdomstol och rättshjälpsnämnd. Därutöver finns emellertid ett antal myndigheter, som inte har lika stor mängd rättshjälpsärenden per år. Det skulle måhända leda till en bättre fördelning av beslutanderätten om någon eller några av dessa framtogs sin nuvarande behörighet att besluta om allmän rättshjälp. Beslutanderätten skulle i så fall få läggas över på annan domstol eller på rättshjälpsnämnden. Det är beträffande de myndigheter som anges i tab. IV:7 som denna fråga kan diskuteras.

Tabell IV:7 Antal mål/ärenden med allmän rättshjälp
hos vissa domstolar/myndigheter^x

Myndighet \ År	1980	1981	1982
Försäkringsöverdomstolen	94	102	55
Försäkringsrätterna	143	148	61
Arbetsdomstolen	62	46	45
Bostadsdomstolen	57	54	20
Marknadsdomstolen	-	1	1
Patentbesvärsrätten	-	-	-
Arrendenämnder	117	58	104
Hyresnämnder	168	118	82
Statens va-nämnd	16	17	21

x Antalet parter kan vara större.

Beträffande fördelningen av beslutsbefogenheter har emellertid till oss framförts synpunkter även i motsatt riktning. Några hyres- och arrendenämnder har uttalat att endast dessa nämnder borde vara behöriga att fatta beslut om beviljande av allmän rättshjälp i angelägenheter som kan komma under deras prövning. Rättshjälpsnämnderna skulle med andra ord inte längre vara behöriga att fatta beslut i frågan om allmän rättshjälp i dessa ärenden trots att angelägenheten ännu inte anhängiggjorts vid domstol.

Vid avgörandet av frågan om beslutsbefogenheterna skall vara spridda på ett flertal domstolar och andra myndigheter måste man beakta att beslutsfattandet är förenat med mindre problem om den fråga saken rör är något så när vanligt förekommande vid domstolen eller myndigheten. Ju mera sällan en viss angelägenhet förekommer desto svårare och mera tidskrävande blir handläggningen. Att utarbeta rutiner och utforma blanketter som sällan kommer till användning innebär också onödiga kostnader. Det är vidare av stort värde att

det vid den myndighet som skall fatta beslut finns personal med både sakkunskap och vana. Beslutsbefogenheterna i en viss fråga bör därför inte spridas på så många myndigheter att det brister i dessa avseenden.

I marknadsdomstolen och patentbesvärsrätten förekommer endast något ärende med allmän rättshjälp per år. Vi är av den uppfattningen att det lämpligaste är att inte tillägga dessa domstolar någon beslutanderätt i rättshjälpsfrågor. Såväl marknadsdomstolen som patentbesvärsrätten bör därför utgå ur uppräkningsen i 5 b § RHL, jfr 1 kap. 3 § LR. Därigenom blir rättshjälpsnämnden - och efter besvär kammarrätten, jfr vad vi uttalat härom i avsnitt 13.2.2 - beslutsmyndighet i fråga om allmän rättshjälp i de rättsliga angelägenheter som handläggs eller kan komma att handläggas av dessa domstolar.

När det därefter gäller statens va-nämnd som också har få ärenden med allmän rättshjälp per år kan samma resonemang föras. Här är också att märka att statens va-nämnd handlägger endast frågor som rör fastigheter och att den rättsskydds försäkring som ingår i villaförsäkringen täcker tvister som förs eller kan komma att föras i statens va-nämnd. För sådana tvister skall enligt våra förslag i huvudbetänkandet inte längre allmän rättshjälp beviljas. Nämnden bör därför utgå ur den uppräkning som anger vad som är att anse som domstol i RHL:s mening. Även om våra förslag i denna del av huvudbetänkandet inte skulle gå igenom bör ändå - av samma skäl som i fråga om marknadsdomstolen och patentbesvärsrätten - statens va-nämnd inte längre vara behörig beslutsmyndighet i frågor om allmän rättshjälp. Behörigheten bör i stället läggas på rättshjälpsnämnden. I enlighet med den ordning vi i kap. 13 förordar i fråga om fullföljd av rättshjälpsnämndens

beslut bör besvär i ärenden av denna art anföras hos Svea hovrätt (vattenöverdomstolen).

I bostadsdomstolen handläggs ungefär samma antal ärenden med allmän rättshjälp som i statens va-nämnd. Mycket kan därför tyckas tala för att även bostadsdomstolen skall undantas från rätten att besluta i rätts-hjälpsfrågor. Mot detta talar emellertid det faktum att bostadsdomstolen är överinstans för hyres- och arrendenämnderna. Beträffande dessa nämnder finns enligt vår uppfattning inga skäl för ändringar i fråga om beslutsbefogenheterna. Vid sådant förhållande bör inte heller ändringar göras i bostadsdomstolens beslutande-rätt.

Övriga domstolar och myndigheter i tab. IV:7 än de här nämnda bör alltså ha kvar sina beslutsbefogenheter i rättshjälpsfrågor.

I direktiven för vårt arbete sägs också som nämnts att vi bör undersöka om fördelningen av beslutanderätten har lett till några påtagliga brister i kostnadskontrollen. I vårt huvudbetänkande tog vi upp problemen med de brister i kostnadskontrollen som förekommer i olika avseenden. Sådana brister kan enligt vår mening sägas föreligga på grund av den nuvarande fördelningen av beslutanderätten endast när det gäller utredningskostnader. Dessa brister anser vi dock vara undanröjda genom det förslag till lösning av frågorna om utredningar och sakkunniga som vi har lagt fram i huvudbetänkandet.

15.1.3 Kompetenskonflikter

Gränsdragningen mellan olika organs beslutsbefogenheter har vållat problem och svårigheter i några avseenden.

Det kanske vanligaste problemet är följande. Rättshjälp söks hos rättshjälpsnämnden i en rättslig ange-

lägenhet som inte är anhängig vid domstol. Innan nämnden har fattat beslut i ärendet har angelägenheten dock hunnit anhängiggöras vid domstol, antingen av den rättssökande själv eller, vilket torde vara det vanligaste, av dennes motpart. Är då rättshjälpsnämnden behörig att besluta i frågan om beviljande av allmän rättshjälp? Besvärdsnämnden för rättshjälpen har besvarat denna fråga jakande (se bl.a. besvärdsnämndens avgörande BN 670/80) medan högsta domstolen (beslut i protokoll 1980-08-25 i mål Ö 213-218/80) och regeringsrätten (RÅ 80 Bb 314 och 315) stannat för motsatt utgång. Denna senare ståndpunkt har också intagits av bostadsdomstolen och av de flesta underrätter. Samma problem föreligger när en advokat beviljar sin klient rättshjälp, t.ex. i ett äktenskapsskillnadsärende, trots att motparten redan ansökt om stämning.

Problemet i fråga om kompetenskonflikt mellan rättshjälpsnämnd och advokat å ena sidan och domstol å andra sidan när rättshjälpsnämnden/advokaten beviljar allmän rättshjälp trots att angelägenheten har anhängiggjorts vid domstol behandlades i departementspromemorian (Ds Ju 1982:2) Rättshjälpskostnaderna. Där anfördes bl.a. (s. 33 ff):

En bestämmelse som innebär att rättshjälpsnämnden eller advokaten är behörig att besluta så länge angelägenheten inte är anhängig i domstol och som medför att behörigheten går förlorad så snart ett sådant anhängiggörande sker, är visserligen entydig till sin innebörd. Den har emellertid den allvarliga nackdelen att den nämnd eller advokat som har fått en ansökan måste undersöka sin kompetens och i vissa fall även försöka utreda om angelägenheten har blivit anhängiggjord vid någon domstol. Förutom att en regel av det beskrivna innehållet är besvärlig och arbetskrävande att tillämpa, medför den stora risker för misstag, varvid fråga uppkommer om ett felaktigt besluts rättsliga verkan. Om ett felaktigt beslut anses sakna giltighet kan det i sin tur få konsekvenser för ett biträde som, i förlitan på beslutet, utfört arbete vilket sedan anses inte kunna lagligen ersättas.

Vad som nu har sagts talar för att man bör söka en annan lösning än den nu beskrivna.

Den lösning som ter sig mest fördelaktig och som därför föreslås är att - med bibehållande i princip av fördelningen mellan advokat, rättshjälpsnämnd och domstol - advokaten resp. nämnden får behålla sin kompetens att pröva en ansökan om rättshjälp även om angelägenheten har kommit att anhängiggöras vid domstol innan rättshjälpsbeslut meddelats och alltså domstolen enligt huvudregeln är den som skall fatta beslutet. Förutsättningen för att denna dubbla behörighet skall kunna uppstå bör dock vara att advokaten eller nämnden hade behörighet att besluta när ansökan gjordes och att först därefter en domstol fått den rättsliga angelägenheten till sig.

Det resonemang som nu har förts utgår som nämnts från att advokaten eller rättshjälpsnämnden haft behörighet att pröva ansökningsen om allmän rättshjälp när ansökan gjordes. Också den situationen kan emellertid inträffa att advokaten eller nämnden i ett visst fall prövar en ansökan trots att det aldrig har förelegat någon behörighet att fatta beslut. Detta kan vara fallet om angelägenheten, utan advokatens eller nämndens vetskap, redan varit anhängig vid domstol när rättshjälpsansökan gjordes. I en sådan situation bör inte advokatens eller nämndens beslut äga giltighet.

Förslaget i departementspromemorian fick ett blandat mottagande av remissinstanserna.

Domstolsverket avstyrkte förslaget och anförde därvid bl.a.:

Det är tillfredsställande att man nu försöker lösa de problem som finns i fråga om beslutsbefogenheten. Den föreslagna bestämmelsen medför emellertid inte att behovet av att undersöka kompetensen bortfaller. Det kommer även efter den föreslagna ändringen att finnas beslut om allmän rättshjälp som inte äger giltighet. Detta gäller när advokat eller rättshjälpsnämnd prövar en ansökan trots att det aldrig förelegat någon behörighet att fatta beslut. Med den utgångspunkt som anges i promemorian, nämligen att man skall undersöka sin kompetens när det föreligger risk att fatta ogiltiga beslut, måste sålunda även efter genomförandet av den föreslagna regeln en undersökning göras i samtliga ärenden huruvida den rättsliga angelägenheten är anhängig vid domstol eller ej. Den föreslagna lösningen medför sålunda ett omständligt merarbete. Den medför dessutom andra nackdelar.

Den från den 1 januari 1980 införda ordningen om beviljande av rättshjälp medförde flera fördelar. En av dessa är att sedan den rättsliga angelägenheten väl anhängiggjorts har domstolen i de flesta fall ett be-

tydligt bättre beslutsunderlag än rättshjälpsnämnd. Emellertid har den nya ordningen medfört vissa nackdelar. Inom en del rättsområden har olika praxis utvecklats beroende på vilken myndighet som beslutar. Rättshjälpsnämnden och besvärsnämnden för rättshjälpen har en praxis medan domstolarna har en annan. Ett exempel på detta är den nu aktuella behörighetsregeln. Med den nu föreslagna regeln om dubbel kompetens kommer denna olägenhet att accentueras ytterligare. Två olika myndigheter kommer samtidigt att kunna fatta helt motstridiga beslut. Systemet kommer också att kunna missbrukas på så sätt att en person samtidigt kan få frågan om beviljande av allmän rättshjälp prövad vid två olika myndigheter.

En annan konsekvens av förslaget är att rättshjälpsystemet ytterligare kompliceras. När det gäller behörigheten att fatta beslut finns idag en enhetlig linje oavsett vilket beslut enligt rättshjälpslagen det än gäller. Den föreslagna ändringen innebär ett frångående av denna enhetliga linje. Beträffande beviljande av rättshjälp kommer en ordning att gälla och beträffande övriga beslut enligt rättshjälpslagen en annan. Förslaget är således knappast ägnat att förenkla systemet och underlätta tillämpningen.

I promemorian anges, att en bestämmelse som innebär, att rättshjälpsnämnd eller advokat är behörig att besluta så länge angelägenhet inte är anhängig vid domstol, och som medför, att behörigheten går förlorad så snart ett sådant anhängiggörande sker, är entydig till sin innebörd. Domstolsverket delar denna uppfattning och föreslår därför en regel med en sådan innebörd.

När det gäller frågan om kontroll av kompetensen kan den lösas på ett annat sätt än som föreslås i promemorian. Ansvar för att den myndighet till vilken ansökan ingivits är behörig att fatta beslut bör läggas på den rättssökande. Eftersom det föreslagna rättshjälpsbiträdet genom den förtryckta texten på ansökningsblanketten alltid är ombud i rättshjälpsärendet kommer ansvaret i praktiken att åvila biträdet. Anhängiggörs den rättsliga angelägenheten vid domstol efter det att rättshjälp sökts hos rättshjälpsnämnd, men innan nämnden fattat beslut, ankommer det sålunda på biträdet att upplysa domstolen om förhållandet. Domstolen skall då fatta beslut i anledning av den ansökan som finns i ärendet.

Den här förordade lösningen är den som redan idag tillämpas av de domstolar som uppräknas i 5 b § RHL. Den komplikation som uppkommer i dessa situationer gäller bitrådets rätt till retroaktiv ersättning. Enligt nyss nämnda domstolars uppfattning har biträdet rätt till ersättning räknat från den dag då ansökan inkom till rättshjälpsnämnden eftersom nämnden då var

behörig att fatta beslut. När det gäller beslut som fattats trots att det aldrig förelegat någon behörighet har domstolarna haft olika bedömningsgrunder beroende av orsaken till det felaktiga beslutet. Har saken anhängiggjorts av motparten och det varit ursäktligt att biträdet inte känt till detta har synnerliga skäl ansetts föreligga för retroaktiv ersättning. Om det felaktiga beslutet däremot har berott på försummelse från biträdets sida har någon retroaktiv ersättning inte utgått.

Besvärsnämnden för rättshjälpen tillstyrkte förslaget såvitt det avsåg att rättshjälpsnämnd och advokat alltid skulle vara behöriga att besluta angående allmän rättshjälp i de fall ansökan gjorts innan angelägenheten anhängiggjorts vid domstol. Besvärsnämnden anförde vidare:

Förslaget innehåller emellertid en regel om dubbel beslutsbehörighet innebärande att även domstol i nu nämnda fall är behörig. Den föreslagna dubbla beslutsbehörigheten är, enligt besvärsnämndens mening, omotiverad och olycklig och bidrar på intet sätt till en rationell lösning av problemet. Den föreslagna ordningen att två från varandra helt fristående myndigheter tillerkänns samtidig beslutsbehörighet i en och samma angelägenhet torde sakna motsvarighet på andra områden. Besvärsnämnden avstyrker förslaget i vad gäller dubbel beslutsbefogenhet.

En hovrätt uttalade bl.a. att det för domstolarnas del torde vara mest ändamålsenligt med en regel som innebär att endast domstolen är behörig att pröva frågan om rättshjälp när målet är anhängigt vid domstol. Om en ansökan om rättshjälp har kommit in till en advokat eller en rättshjälpsnämnd men inte hunnit prövas innan angelägenheten därefter anhängiggörs vid domstol, borde enligt hovrätten frågan om beviljande av rättshjälp alltid överlämnas till domstolens avgörande.

En tingsrätt anförde bl.a. att det är orimligt att en advokats eller en rättshjälpsnämnds beslut om bifall till en rättshjälpsansökan skall vara ogiltigt endast på den grund att motparten, beslutsfattaren ovetande, kort före beslutet väckt talan vid domstol. Enligt

tingsrätten föreföll det emellertid något underligt att skapa en ny gräns vid vilken motsvarande kompetenskonflikter kan uppstå, nämligen tidpunkten för ansökan om rättshjälp. Känner rättshjälpsnämnden eller advokaten vid tidpunkten för ansökan till att saken är anhängiggjord vid domstol bör man, uttalade tingsrätten, kunna lita på att ärendet hänskjuts dit. Saknas emellertid sådan kunskap och beviljas därför rätts-hjälp trots att talan väckts före ansökan sade sig tingsrätten ha svårt att se nackdelarna med att beslutet likväl tillerkänns giltighet.

I prop. 1982/83:61 där övriga förslag i departementspromemorian behandlades anförde departementschefen (s. 17):

I promemorian har även lagts fram förslag om ändring i reglerna om beslutsfördelningen mellan domstol, rätts-hjälpsnämnd och advokat när det gäller ansökningar om rättshjälp. I denna fråga har framför allt de remissinstanser som berörs av reglerna redovisat skilda uppfattningar om vilken lösning som är den lämpligaste. Med hänsyn till att frågan, som i första hand är av teknisk natur, inte är mer angelägen än att den kan anstå i avvaktan på ytterligare överväganden, avser jag inte att ta upp den i detta lagstiftningsärende. Det får i stället ankomma på rättshjälpskommittén att, i enlighet med sina direktiv (se dir 1981:75 s. 10), granska denna fråga och föreslå lämpliga åtgärder.

En annan situation där svårigheter har uppstått är vid avgörande av vem som skall fatta beslut om ersättning till biträdet i de fall den rättsliga angelägenheten varit föremål för parallell behandling vid olika myndigheter eller har behandlats såväl vid domstol som utomprocessuellt.

De senast nämnda svårigheterna kan illustreras med ett nyligen meddelat beslut i regeringsrätten (mål nr 1370-1983) varigenom en advokats ansökan om resning i ett mål angående biträdesersättning, i vilket mål besvärsnämnden för rättshjälpen meddelat beslut, lämnades utan bifall.

Förhållandena var i korthet följande. S beviljades allmän rättshjälp i en entreprenadtvist. Till biträde förordnades W. Förhandlingarna mellan S och dennes motpart fördes, enligt vad W uppgav i regeringsrätten, helt utom rätta och avslutades med en förlikning mellan parterna. Dock hade S och hans motpart instämt varandra vid tingsrätt angående vissa småfrågor föranledda av entreprenaden. Denna tvist handlades som ett FT-mål. Frågorna hade, enligt W:s uppgifter, inget samband med den skada som den utomprocessuella tvisten gällde. I samband med att förlikningen träffades var W i kontakt med den rådmän vid tingsrätten som handlade FT-målet angående ersättningsfrågan. Rådmannen uppgav då att han inte ansåg sig kunna besluta om någon ersättning i det målet. W tillskrev rättshjälpsnämnden och frågade hur han skulle redovisa sitt ersättningsanspråk. Muntligen fick han besked från en företrädare för nämnden att han borde ge in kostnadsräkningen i FT-målet till tingsrätten. W gav sedan in sin kostnadsräkning i fråga om såväl FT-målet som den utomprocessuella delen till rättshjälpsnämnden.

Rättshjälpsnämnden avvisade hans framställning. Som skäl anfördes att angelägenheten handlagts vid allmän domstol och att nämnden därför inte var behörig att pröva framställningen. Besvärsnämnden fastställde rättshjälpsnämndens beslut.

Regeringsrätten lämnade utan bifall W:s ansökan om resning.

I direktiven för vårt arbete poängteras vikten av att de förslag vi lägger fram skall innebära en så enkel och överskådlig men samtidigt effektiv reglering som möjligt. Vi har också i vårt huvudbetänkande föreslagit en enkel huvudregel (se 2 kap. 51 § LR) av innebörd att i rättsliga angelägenheter som handläggs vid domstol skall domstolen pröva frågor om allmän rättshjälp och att prövningen i annat fall skall ankomma på

rättshjälpsnämnd. Detta är i överensstämmelse med vad som gäller redan i dag, dock att det innebär att principen om domstolens exklusiva behörighet förstärks i ett visst avseende, nämligen när frågan är om utvidgning av en redan beviljad rättshjälp (se huvudbetänkandet s. 219 f). Något undantag från huvudregeln som medger rättshjälpsnämnd och advokat att bevilja allmän rättshjälp även efter det att angelägenheten har anhängiggjorts vid domstol har inte gjorts i det förslag till LR som vi lämnade i huvudbetänkandet.

Frågan är nu om något undantag från den i 2 kap. 51 § LR föreslagna huvudregeln kan vara motiverat t.ex. för sådana situationer som vi här har berört - vid beviljande av rättshjälp och bestämmande av ersättning.

De problem som har redovisats i det föregående beror på gränsdragningssvårigheter som inte är unika för rättshjälpslagstiftningen. Ett annat exempel på likartade problem är svårigheterna att i alla situationer klart ange gränsen mellan tingsrätts och fastighetsdomstols behörighet, ett problem som inte sällan leder till återförvisning av mål och betydande kostnader för parterna.

Det kan synas helt självklart att lagstiftarens uppgift alltid är att göra så klara gränsdragningar att alla misstag undviks. Eftersom detta mål knappast är möjligt att uppnå vill vi emellertid framhålla att det i en del fall kan vara viktigare att en enskild person får ett beslut och att han kan lita på det beslutet än att det är en viss myndighet som har fattat beslutet. En absolut entydig gräns är då inte det mest angelägna. Det kan i sådana fall vara väl så väsentligt att det beslut som har meddelats inte kan rivas upp enbart av det skälet att det har fattats av "fel" myndighet. Med ett avsteg från eljest gällande regler kan man då överväga en ordning där ett beslut får behålla sin verkan trots att det inte fattats på ett sätt som står

i överensstämmelse med den gränsdragning som anges i en författning.

Ett exempel från rättshjälpsområdet kan beskriva vad vi åsyftar. En ansökan om rättshjälp skall, som vi har redovisat ovan, prövas av rättshjälpsnämnden innan talan som rör angelägenheten i fråga har väckts vid domstol. Fr.o.m. denna tidpunkt ankommer prövningen på domstolen. Om rättshjälpsnämnden beviljar rättshjälp ovetande om att sökandens motpart har väckt talan vid domstol, blir beslutet enligt nuvarande regler ogiltigt, trots att det från alla andra synpunkter än den rent formella saknar betydelse vem som gör prövningen. Väsentligt däremot är det för sökanden att han kan lita på rättshjälpsnämndens beslut. En samlad bedömning ger enligt vår mening klart vid handen att rättshjälpsnämndens beslut bör bestå i en sådan situation.

Mot detta resonemang har invänts att rättshjälpsnämndens beslut kan vara materiellt diskutabelt, t.ex. därför att det av motpartens stämningsansökan framgår att det är tveksamt om sökanden kan anses ha ett befogat intresse av att få sin sak prövad. Denna invändning beror enligt vår mening på en felsyn. Att rättshjälpsnämndens beslut råkar meddelas efter tidpunkten för talans väckande och därmed bli en nullitet - varvid möjlighet öppnas för domstolen att fatta ett annat beslut i rättshjälpsfrågan - kan inte rimligen öka intresset av en omprövning. Hade den inbördes tidsföljden varit den motsatta skulle rättshjälpsnämndens beslut ha bestått oavsett om tingsrätten hyst stor tveksamhet i frågan om befogat intresse förelåg. Någon ändring i denna senare ordning kan inte vara befogad.

Situationer som den nu beskrivna kan uppkomma inte endast på grund av osäkerhet om när talan har väckts vid domstol. Även den ibland svåra bedömningen av vad som ryms under den rättsliga angelägenhet för vilken rättshjälp har beviljats kan ge problem. Det av rege-

ringsrätten behandlade fallet (se ovan s. 196) kan ändras därhän att ersättning enligt rättshjälpslagen faktiskt hade begärts i domstolen genom ingivande av en kostnadsräkning i stället för bara en muntlig förfrågan angående lämpligaste tillvägagångssätt. Man kan då göra det antagandet att denna begäran hade avvisats av domstolen därför att tvisten där inte ansågs falla inom ramen för den beviljade rättshjälpen. Rättshjälpsnämnden hade - åtminstone formellt - varit skyldig att pröva sin kompetens helt självständigt och biträdet hade även i detta fall kunnat hamna i den situationen att han inte hade fått någon ersättning trots yrkande därom.

De här redovisade olägenheterna blir följderna av nuvarande regler trots att det från samhällets sida rent materiellt är likgiltigt om det är domstolen eller rättshjälpsnämnden som fattar beslutet. Viktigt är däremot, som vi poängterat tidigare, att ett beslut i frågan fattas och att parten kan lita på beslutet.

Mot bakgrund av den nu lämnade redogörelsen vill vi föreslå en komplettering av behörighetsreglerna. Det bästa ur flera synpunkter vore enligt vår mening en regel av innebörd att en domstols eller annan myndighets beslut i fråga om sin egen kompetens alltid skulle vara bindande för andra "sidoordnade" myndigheter. En sådan regel skulle emellertid kunna få till följd att en domstol, sedan rättshjälpsnämnden funnit sig obehörig att pröva en viss rättshjälpsfråga, skulle tvingas handlägga denna rättshjälpsfråga som ett ärende utan egentlig anknytning till något ärende som domstolen har att pröva materiellt. Detta skulle vålla sådana komplikationer att nackdelarna med en sådan regel skulle bli större än fördelarna.

I stället för en regel om att en domstols eller annan myndighets avgörande av frågan om sin egen kompetens alltid skall vara bindande för övriga myndigheter vill

vi därför föreslå att behörighetsregeln i 2 kap. 51 § LR kompletteras på sådant sätt att om rättshjälpsnämnden (eller en advokat om det är en sådan angelägenhet där han över huvud taget har rätt att besluta) har funnit sig behörig att pröva frågan om beviljande av rättshjälp och nämnden beviljat rättshjälp så skall detta ställningstagande vara bindande. Tingsrätten, länsrätten eller den andra domstol där den rättsliga angelägenheten är anhängig skall då inte kunna ompröva frågan om beviljande av rättshjälp.

Vidare bör föreskrivas att om en domstol funnit sig obehörig att pröva en fråga om rättshjälp - det kan då röra sig om beviljande av rättshjälp, fastställande av biträdesersättning eller annat - har rättshjälpsnämnden att rätta sig efter detta beslut. Nämnden har då att pröva denna rättshjälpsfråga.

Även om här sägs att en domstols eller rättshjälpsnämndens beslut skall vara bindande bör på sedvanligt sätt en överprövning av domstolens eller nämndens beslut få ske efter besvär.

Om någon, t.ex. i förhoppningen att det skall gynna hans sak, ansöker om rättshjälp hos rättshjälpsnämnden trots misstanke eller vetskap om att talan väckts av motparten kan den i 2 kap. 44 § LR intagna regeln - att rättshjälpshavaren svarar för de ökade kostnader för rättshjälpen som han föranlett genom vårdslöshet eller försummelse - tillämpas. För det fallet att en advokat beviljar rättshjälp trots att han vet eller misstänker att den rättsliga angelägenheten är anhängig vid domstol finns bestämmelser om jämkning av hans ersättning i 2 kap. 34 § tredje stycket LR.

Den här förordade regeln att rättshjälpsnämnden skall vara bunden av en domstols ställningstagande i behörighetsfrågan hjälper inte i alla situationer. Ett fall då man får problem vid en strikt tillämpning av

huvudregeln angående behörighet kan illustreras med ett exempel ur besvärsnämndens praxis (besvärsnämndens beslut nr 889/82). I detta fall, som rörde äktenskaps-skillnad, var situationen den att rättshjälpshavarens motpart hade ansökt om stämning vid tingsrätten men återkallat denna ansökan innan stämningen hade delgetts rättshjälpshavaren. Denne kände därför inte till att talan hade väckts. Tingsrätten avskrev målet på grund av återkallelsen. Rättshjälpshavarens biträde begärde därefter hos rättshjälpsnämnden ersättning för utfört arbete men hans ansökan avvisades enär den rättsliga angelägenheten varit föremål för domstolens prövning. Besvärsnämnden lämnade besvären utan bifall.

Här kan vidare hänvisas till det tidigare (s. 196 f) omtalade fallet från regeringsrätten, som väl belyser de problem som kan följa på en strikt tillämpning av behörighetsreglerna. Ett motsvarande fall är ett ärende där JO meddelade beslut i oktober 1982, ett beslut som JO har överlämnat till oss. Bakgrunden för JO:s beslut var att ett biträde enligt RHL hemställt om ersättning vid rättshjälpsnämnden. Rättshjälpsnämnden avvisade ersättningsyrkandet under angivande att den angelägenhet som avsågs med rättshjälpen hade handlagts av domstol. Besvärsnämnden för rättshjälpen fastställde rättshjälpsnämndens beslut. Eftersom advokaten inte därefter kunde i tingsrätten begära ersättning för sitt arbete gick han miste om sådan ersättning. (En mer ingående redogörelse för fallet återfinns i Sveriges Domareförbunds Årstryck nr 5 - 6 för år 1981.)

JO uttalade i sitt beslut bl.a.:

Den praxis besvärsnämnden utvecklat ger enligt min mening anledning till vissa betänkligheter; sådan den framträder i förevarande fall bygger den uppenbarligen till en del på rättsliga tilläggskonstruktioner som inte ser ut att vara direkt förutsatta i lagtexten och förarbetena. För egen del skulle jag finna det natur-

ligt, om praxis hade utformats i närmare anslutning till det synsätt som - såvitt jag kan förstå - uppbär lagtexten och som avspeglas, när lagrådet i yttrande till 22 § rättshjälpslagen talar om "ersättningen för all biträdets medverkan avseende den rättsliga angelägenheten i vad denna prövas av domstolen" (prop. 1978/79:90 s. 489).

Självfallet menar jag inte att man i "prövas av domstolen" behöver inlägga att domstolen verkligen kommit att avgöra angelägenheten helt eller i den ifrågavarande delen. Det ter sig dock enligt min uppfattning rimligt, om domstolens befogenhet och skyldighet att bestämma ersättning tänkes begränsad till att avse biträdets arbete med angelägenheten såvitt denna varit direkt föremål för talan. (Jämför här rättsfallet NJA 1981 s. 1032 och besvärsnämndens ärende 97-1981, särskilt reservationen.) Vid dessa reflexioner förbiser jag inte att besvärsnämndens praxis säkerligen fungerar väl i de mest allmänt förekommande fallen, där den rättsliga angelägenheten blir slutbehandlad genom en rättegång, som inte behöver gälla alla till angelägenheten hörande enskildheter. Givetvis är det då av värde att ersättningsprövningen inte splittras. Man kan väl också förutsätta att rättshjälpsmyndigheterna är beredda att svara för kompletterande prövning i den händelse att domstolen med avvikelse från vad som bör vara normalt har begränsat sin prövning av biträdessättningen eller det visar sig att biträdets arbete med angelägenheten måste fortsätta efter avslutandet av rättegången, utan att domstol för den skull åter behöver anlitas. Jag inser vidare att frågan hur ett biträde skall kunna förutse på vilket sätt han bör göra sitt ersättningsanspråk gällande får mindre betydelse efter hand som de praktiserande juristerna kommer underfund om det nödvändiga i att konsekvent lämna domstolen besked om beviljad rättshjälp och framställa ersättningsyrkande, så snart någon som helst anledning därtill kan sparas.

Vi vill för sådana situationer som de här nämnda anlägga samma synsätt som i de tidigare resonemangen. Om tillämpningen av en gränsdragningsregel leder till att en enskild går miste om sin rätt, bör regeln kunna jämkas om dess upprätthållande inte motiveras av annat än formella skäl. I detta sammanhang betyder det nu sagda att rättshjälpsnämnden skall vara behörig att pröva en ansökan om biträdessättning om biträdet antingen genom okunskap om det faktiska förhållandet att motparten ansökt om stämning eller genom ett ursäkt-

ligt misstag i fråga om formalia annars skulle gå förlustig sin rätt. Det är uppenbart att en sådan regel skall tolkas restriktivt. Det bör aldrig ifrågakomma att sanktionera rent slarv från biträdets sida. Det kan t.ex. aldrig anses ursäktligt att i hovrätt underlåta att skicka in kostnadsräkningen tillsammans med besvärsskriften i ett sådant mål som kan avgöras direkt utan skriftväxling.

Ett beslut om biträdesersättning som fattas av rätts-hjälpsnämnden i en situation som den här beskrivna skulle kunna få betydelse för storleken av rätts-hjälpshavarens kostnader i ärendet. Detta skulle kunna inträffa såväl om han har vunnit som om han har förlorat i domstolen. En sådan återverkan på rättshjälps-havarens kostnadsansvar kan inte accepteras. Regeln om rättshjälpsnämndens behörighet att pröva frågan om biträdesersättning bör därför kompletteras med en föreskrift att en sådan i efterhand fastställd biträdesersättning inte får drabba den enskilde. Kostnadsökningen för rättshjälpen skall i stället stanna på staten. Med den restriktiva tillämpning som vi förordar av den här föreslagna undantagsregeln kommer den trots detta inte att få någon egentlig betydelse för belastningen på rättshjälpsanslaget.

Beslut i enlighet med den här föreslagna särlösningen i fråga om fastställande av biträdesersättning kan, på grund av att rättshjälpshavaren inte skall drabbas av någon kostnadsökning, troligen inte bli föremål för ADB-hantering. Utbetalningen av ersättning till biträdet - vilket är den enda åtgärd som behöver vidtas efter beslutet - får i stället ske manuellt.

15.2 Rättshjälp åt misstänkt i brottmål

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål kan delas in i det bistånd som en för brott misstänkt person kan få genom att en offentlig försvarare förordnas för honom och

den ekonomiska hjälp som kan utgå till den som är tilltalad i brottmål. Denna senare form av rättshjälp har vi valt att kalla ekonomisk rättshjälp. (Se våra tidigare betänkanden [Ds Ju 1983:2] Rätten till offentlig försvarare och [SOU 1984:66] Den allmänna rättshjälpen.)

Allmän domstol beslutar i alla frågor som rör rättshjälp åt misstänkt i brottmål. Den tingsrätt där åtal är väckt eller - om så ännu ej har skett i ett visst fall - tingsrätten i den ort där åtal kan komma att väckas fattar beslut i frågan om offentlig försvarare skall förordnas. Sedan åtal har väckts vid en tingsrätt är det den domstolen som beslutar om ekonomisk rättshjälp skall beviljas. Det är också domstolen som bestämmer ersättning till den offentlige försvararen, beslutar om den tilltalades eventuella ansvar för kostnaderna osv.

När RHL infördes diskuterades frågan om var beslutsbefogenheterna i fall som de här nämnda skulle ligga. I den promemoria som låg till grund för propositionen föreslogs att uppgiften att avgöra om behov av offentlig försvarare förelåg skulle ligga kvar hos domstol medan rättshjälpsnämnden skulle utse försvarare när domstolen hade förklarat att behov förelåg.

Promemorieförslaget i dessa delar mötte kritik under remissbehandlingen. Departementschefen uttalade i prop. 1972:4 (s. 287 f) att den i promemorian föreslagna ordningen torde kunna medföra vissa fördelar i administrativt hänseende och att även principiella skäl talade för att annan myndighet än den domstol som hade att handlägga brottmålet skulle utse offentlig försvarare. Med en sådan ordning skulle varje grund saknas för misstanke hos någon att domstolen påverkades av ovidkommande hänsyn vid valet av försvarare. Å andra sidan kunde promemorians förslag i vissa fall medföra praktiska olägenheter, varför departementsche-

fen inte för tillfället ville förorda någon ändring i den dåvarande ordningen, där domstolen även utsåg offentlig försvarare. Det kunde emellertid enligt departementschefen finnas anledning att aktualisera frågan på nytt när erfarenheter vunnits av det nya rätts-hjälpsystemet.

Det gjorda ställningstagandet beträffande offentliga försvarare fick enligt vad som vidare anfördes betydelse för frågan vem som skulle pröva en ansökan om ekonomisk rättshjälp. En sådan ansökan antogs ofta komma att göras i samband med en framställning om förordnande av offentlig försvarare. Det ansågs då praktiskt att den misstänkte fick båda frågorna prövade hos en och samma myndighet. Även andra skäl talade för att domstol skulle pröva en ansökan om ekonomisk rättshjälp. Så anfördes bl.a. att någon prövning av denna fråga aldrig blev aktuell förrän målet redan var anhängigt vid domstolen. Det var därför naturligt att domstolen fattade beslut i frågan om ekonomisk rätts-hjälp skulle beviljas.

Enligt justitieutskottet (JuU 1972:12 s. 38) förelåg inte tillräcklig anledning att göra någon ändring i den gällande ordningen. Utskottet erinrade dock om departementschefens uttalande att det kunde finnas anledning att aktualisera frågan på nytt när erfarenheter vunnits av det nya rättshjälpsystemet.

Frågan om vem som skall ha beslutanderätten när det gäller rättshjälp åt misstänkt i brottmål har, såvitt vi har oss bekant, inte varit föremål för några mera ingående överväganden sedan år 1972. Skälet härtill torde vara det förhållandet att den nuvarande ordningen fungerar väl. Prövningen av frågorna om huruvida det finns behov av offentlig försvarare - avgöranden som i dag på grund av nyligen genomförda lagändringar angående rätten till offentlig försvarare rymmer många avväganden - och vem som i så fall skall förordnas och

huruvida det finns förutsättningar att bifalla en begäran om ekonomisk rättshjälp ingår som ett naturligt led i domstolens hantering av brottmål. Detsamma gäller prövningen av olika ersättningsfrågor m.m.

Vi är därför av den uppfattningen att det saknas skäl att föreslå förändringar i fråga om beslutsbefogenheterna vid rättshjälp åt misstänkt i brottmål.

15.3 Rättshjälp genom offentligt biträde

15.3.1 Gällande rätt

Rättshjälp genom offentligt biträde beviljas efter ansökan eller då annars anledning föreligger. Ansökan skall i normalfallet göras av den som kan beviljas rättshjälp.

Enligt huvudregeln beviljas rättshjälp och förordnas biträde av den myndighet som handlägger ärendet. I ärende hos utskrivningsnämnd, beslutsnämnd och psykiatriska nämnden (41 § 1 och 2 RHL) prövas således frågan av resp. nämnd. Likaså är det, i mål och ärende hos förvaltningsdomstol angående vård enligt LVU och LVM, domstolen som fattar beslut. Vid handläggningen av ett LVU-ärende i socialnämnden är det, på grund av en undantagsregel, länsrätten som beslutar i frågan (41 § 3 och 4 RHL). Undantag stadgas också för samtliga utlänningsärenden (41 § 5 - 9 och 14 RHL). I dessa fall är rättshjälpsnämnd behörig myndighet. Vid frågor om offentligt biträde i kriminalvårdsärenden (41 § 10 och 11 RHL) gäller huvudregeln, dvs. här är det övervakningsnämnden, kriminalvårdsnämnden och kriminalvårdsstyrelsen som fattar beslut. I ärenden angående utlämning för vård (41 § 12 RHL) är det vederbörande förvaltningsdomstol som har att pröva frågan om rättshjälp och på grund av en undantagsregel är länsrätten beslutande myndighet i dessa ärenden även när de handläggs hos polisen. I ärenden angående kastrering (41 §

13 RHL) slutligen har socialstyrelsen på grund av huvudregeln att pröva frågan om rättshjälp genom offentligt biträde.

Om en myndighet som har behörighet att fatta beslut enligt vad som nu har sagts har skilt saken ifrån sig har den ändå rätt att bevilja rättshjälp under tiden till dess talan fullföljs eller fullföljdstiden gått ut.

En handläggande myndighet som inte själv har att pröva frågan om rättshjälp genom offentligt biträde, t.ex. polisen i ett utlänningsärende, skall till den behöriga myndigheten anmäla när behov av biträde föreligger och yttra sig över en ansökan om rättshjälp.

Talan mot domstols beslut i fråga om rättshjälp genom offentligt biträde förs på samma sätt som talan mot andra beslut fattade av domstolen.

Talan mot beslut i rättshjälpsfrågor av de olika nämnderna - utskrivningsnämnderna, beslutsnämnderna, psykiatriska nämnden, övervakningsnämnderna och kriminalvårdsnämnden - och mot sådana beslut av rättshjälpsnämnderna, kriminalvårdsstyrelsen eller socialstyrelsen förs i dag hos besvärsnämnden för rättshjälp.

15.3.2 Överväganden och förslag

Vi är av den uppfattningen att dagens regler angående befogenheterna att i första instans fatta beslut i fråga om rättshjälp genom offentligt biträde i stort sett fungerar väl. Det är därför endast i några avseenden som vi har funnit anledning att föreslå förändringar av dessa regler om beslutsbefogenheter.

Av redogörelsen för gällande rätt i avsnitt 9.3.1 framgår att beslut om utvisning på grund av asocialitet (43 § UtlL) meddelas av vederbörande länsrätt. Frågan om beviljande av rättshjälp genom offentligt

biträde i dessa mål eller ärenden prövas dock av rättshjälpsnämnden. Detta framstår inte som sakligt motiverat. Regeln medför vidare onödig omgång och ökad byråkrati. Vi föreslår därför att beslut om rättshjälp i ärenden av förevarande slag i enlighet med huvudregeln skall beviljas av den myndighet som handlägger utvisningsärendet. När utvisningsärendet handläggs hos polismyndighet bör dock motsvarande undantagsregel finnas som den som redan i dag gäller i ärenden om utlämning för vård. Länsrätten bör alltså besluta i rättshjälpsfrågan även vid ärendets handläggning hos polismyndigheten.

Vi har i avsnitt 15.1.2 framhållit vikten av att beslutsbefogenheterna i rättshjälpsfrågor inte sprids på ett så stort antal myndigheter att brister uppstår med hänsyn till personalens erfarenhet av sådana ärenden och till fungerande rutiner m.m.

I fråga om ärenden enligt 41 § 10, 11 och 13 RHL kan därför diskuteras om inte rättshjälpsfrågan borde prövas av annan myndighet än den som handlägger ärendet. Vi har från statistiska centralbyrån inhämtat uppgifter om antalet ärenden angående rättshjälp genom offentligt biträde hos dessa myndigheter. Antalet framgår av tab. IV:8.

Tabell IV:8 Antalet ärenden angående rättshjälp genom offentligt biträde hos vissa myndigheter

Antalet ärenden Myndighet				
	1980	1981	1982	1983
Övervakningsnämnderna, kriminalvårdsnämnden och kriminalvårdsstyrelsen (p 10 o 11)	13	6	6	11
Socialstyrelsen (p 13)	-	-	-	-

Under hänvisning till de i tab. IV:8 intagna siffrorna kan det synas rimligt att undanta alla de i denna tabell angivna myndigheterna från prövningen av frågor om rättshjälp genom offentligt biträde. Enligt vår uppfattning bör så ske i fråga om socialstyrelsen. Fall av kastrering utan vederbörandes samtycke torde vara utomordentligt sällsynta och frågan om offentligt biträde i denna typ av ärende förekommer därför mycket sällan. Då sådan fråga uppstår bör den hädanefter prövas av rättshjälpsnämnden.

I flertalet fall inom kriminalvårdsområdet där rättshjälp genom offentligt biträde kan beviljas ställs det stora krav på att huvudsaken avgörs skyndsamt. Ofta förekommer t.ex. tillfälliga omhändertaganden när fråga är om förverkande av villkorligt medgiven frihet. Det måste därför bedömas vara av vikt att rättshjälpsfrågan kan hanteras med samma skyndsamhet som huvudsaken. Vi anser därför att den nuvarande huvudregeln bör gälla för dessa fall.

När det sedan gäller frågan vem som skall vara behörig att pröva besvären över ett beslut angående rättshjälp genom offentligt biträde finns det anledning att föreslå större förändringar. Detta gäller dock inte sådana beslut som fattats av förvaltningsdomstol. Besvär bör alltså i dessa fall även i fortsättningen föras hos kammarrätt.

Dagens ordning med besvärsnämnden för rättshjälpen som överinstans beträffande övriga beslut angående offentligt biträde måste ändras på grund av våra förslag om besvärsnämndens avskaffande (avsnitt 13.2.2). Vi förordar här samma regel som vid besvär över rättshjälpsnämndens beslut i fråga om allmän rättshjälp. Besvär över en myndighets beslut i en fråga angående rättshjälp genom offentligt biträde skall alltså föras hos den myndighet som har att pröva besvär i huvudsaken. Detta innebär t.ex. att utskrivningsnämnds och be-

slutsnämnds beslut angående rättshjälp efter besvär skall prövas av psykiatriska nämnden och att övervakningsnämnds beslut angående rättshjälp i ett ärende angående förverkande av villkorligt medgiven frihet skall överklagas till kriminalvårdsnämnden. Psykiatriska nämndens och kriminalvårdsnämndens beslut i rättshjälpsfrågan bör då - i enlighet med vad som gäller i huvudsaken - inte gå att överklaga. Genom den här föreslagna ordningen undviker man ett flertal av de nuvarande olägenheterna i fråga om sekretess, lång tidsutdräkt m.m., som har tagits upp av psykiatriska nämnden.

Beträffande utlänningsärendena har vi i avsnitt 13.2.1 angett att besvär över rättshjälpsnämnds beslut bör föras hos kammarrätten i Jönköping.

Besvär över rättshjälpsnämnds beslut angående rättshjälp genom offentligt biträde i övrigt, dvs. i ärenden angående kastrering, bör föras hos den kammarrätt inom vars verksamhetsområde rättshjälpsnämnden är belägen.

Frågan om ekonomiadministrationen vid utbetalning av ersättning till offentliga biträden m.m. har uppmärksamats av psykiatriska nämnden.

Som framgår av vårt huvudbetänkande (s. 216 f) ligger inte alla de domstolar och myndigheter som har att besluta i frågor om allmän rättshjälp inom domstolsverkets verksamhetsområde. Detta innebär att de inte betjänas av verkets redovisningscentral. Vi föreslår dock i det nämnda betänkandet - för att samtliga myndigheter som har att besluta i frågor om allmän rättshjälp skall kunna dra nytta av våra långt gående förslag till förenklingar - att datahanteringen av rättshjälpsfrågor vid dessa domstolar och myndigheter skall ombesörjas av domstolsverket på samma sätt som motsva-

rande frågor vid de domstolar som betjänas av verkets redovisningscentral.

Frågan blir nu om även de olika nämnderna inom den psykiatriska vårdlagstiftningens och kriminalvårdslagstiftningens område på motsvarande sätt skall, i fråga om ekonomiadministrationen när det gäller rättshjälp genom offentligt biträde, knytas till domstolsverkets redovisningscentral. Vi är av den meningen att så inte bör ske. En av anledningarna härtill är att de vinster i fråga om förenklingar osv. som följer med det datoriserade system vi har föreslagit i huvudbetänkandet saknar motsvarighet i fråga om ärenden angående rättshjälp genom offentligt biträde. I dessa ärenden skall den enskilde nämligen, enligt vad vi tidigare har anfört, inte svara för någon del av kostnaderna. Detta leder till att man inte behöver något avräkningsförfarande. Ett annat skäl till att vi inte anser oss böra föreslå någon förändring i förhållande till dagens situation är, som vi redovisade i avsnitt 9.1.3, att ett omfattande utredningsarbete pågår i fråga om den psykiatriska vårdlagstiftningen. Om de olika förslag som har lagts fram leder till lagstiftning kan resultatet bli att frågor om tvångsvård i framtiden skall prövas av domstol. I sådana fall bör självfallet även rättshjälpsfrågorna i dessa ärenden prövas av domstol.

V SPECIALMOTIVERING

16 FÖRSLAG TILL LAG OM ÄNDRING I RÄTTEGÅNGSBALKEN

21 kap. 10 § RB

Förslaget till ändring av första stycket av detta stadgande korresponderar med vårt förslag till lydelse av 2 kap. 34 § första stycket LR.

Här kan hänvisas till vad som sägs i avsnitt 4.2 i detta betänkande och avsnitt 11.1.2 i huvudbetänkandet (återfinns som bil. 2 till detta betänkande).

31 kap. 1 och 11 §§ RB

Dessa stadganden upptar regler om den dömdes återbetalningsskyldighet för rättegångskostnader. Endast i fråga om ansvaret för kostnader för ekonomisk rätts hjälp finns en bestämmelse i RHL (38 § första stycket). Detta senare lagrum hänvisar dock till reglerna i RB.

Enligt vår uppfattning är det lämpligt att den tabell med högsta belopp för den dömdes återbetalningsskyldighet som vi presenterade i avsnitt 7.2.3 tas in i författningstexten. Emellertid har vi bedömt det som mindre lämpligt att i RB införa en tabell av denna storlek. Vi har därför valt att ta in den i vårt förslag till LR (3 kap. 11 §). De här framlagda förslagen till ändringar i 31 kap. 1 och 11 §§ RB är en följd av denna omdisposition.

17 FÖRSLAG TILL LAG OM ÄNDRING I FÖRSLAGET TILL
LAGEN (1900:000) OM RÄTTSHJÄLP

17.1 Inledning

Vårt huvudbetänkande rörde i huvudsak den allmänna rättshjälpen. Varken rättshjälp åt misstänkt i brottmål eller rättshjälp genom offentligt biträde behandlades i sak. Däremot lämnade vi där förslag till författningstext även i fråga om dessa två rättshjälpsformer. Dessa förslag utgjordes i stort av de nu gällande reglerna i RHL som vi i viss utsträckning justerat i språkligt och redaktionellt avseende.

Redan i huvudbetänkandet förutskickade vi att författningstexten i fråga om både rättshjälp åt misstänkt i brottmål och rättshjälp genom offentligt biträde skulle behandlas och bli föremål för ändringsförslag i vårt nästa betänkande. Genom att förslaget till LR delades in i kapitel är ett sådant tillvägagångssätt möjligt.

De sålunda aviserade förslagen till ändringar av förslagen till 3 och 4 kap. LR presenteras i detta betänkande. På grund av våra överväganden beträffande organisationsfrågorna m.m. finns här även förslag till ändringar i förslaget till 1, 2 och 6 kap. LR. Även sådana ändringar förutskickades i huvudbetänkandet.

Att i fråga om LR ställa upp förslaget till författningstext med rubrikerna "Nuvarande lydelse" och "Föreslagen lydelse" är, som följer av vad ovan sagts, inte meningsfullt. De ändringar vi föreslår i detta betänkande är ändringar i förhållande till våra tidigare förslag, inte ändringar i gällande rätt. För att

underlätta läsningen av författningsförslagen ges därför i specialmotiveringen för varje stadgande en hänvisning till dess närmaste motsvarighet i gällande rätt.

För att den som läser specialmotiveringen inte skall vara tvungen att samtidigt ha tillgång till vårt huvudbetänkande har några smärre delar av detta fogats som bilaga till detta betänkande.

17.2 1 kap. LR

3 §

Förslaget till 1 kap. 3 § LR motsvaras i dag av 5 b § RHL.

Marknadsdomstolen och patentbesvärsrätten har utgått ur uppräknningen av vad som i LR avses med begreppet domstol. Detta innebär att marknadsdomstolen och patentbesvärsrätten inte längre är behöriga att fatta beslut i rättshjälpsfrågor i de mål som är anhängiga där. Beslutsmyndighet är i stället rättshjälpsnämnden och efter besvär den kammarrätt inom vars verksamhetsområde nämnden är belägen.

Inte heller statens va-nämnd finns längre med i uppräknningen. Rättshjälp skall inte längre mer än i yttersta undantagsfall förekomma i de ärenden som handläggs i va-nämnden. Om någon vill ansöka om rättshjälp i ett sådant ärende skall den ansökan hädanefter prövas av rättshjälpsnämnden.

De här berörda förslagen har behandlats i avsnitt 15.1.2.

Andra myndigheter är enligt förslaget till ny lydelse av detta stadgande att anse som domstol i LR:s mening. Det gäller förutom arrendenämnd och hyresnämnd även beslutsnämnd, utskrivningsnämnd, psykiatriska nämnden, övervakningsnämnd, kriminalvårdsnämnden och kriminal-

vårdsstyrelsen. Samtliga dessa myndigheter beslutar redan enligt nu gällande regler i frågor rörande rättshjälp genom offentligt biträde i de ärenden som är anhängiga vid resp. myndighet. Så skall alltjämt gälla (se 4 kap. 11 § LR). Den föreslagna förändringen i förevarande paragraf innebär på grund av regeln i 6 kap. 1 § första stycket LR att besvär över myndighetens beslut i rättshjälpsfrågan följer samma regler som den vanliga besvärsordningen beträffande myndighetens beslut, dvs. besvär i huvudsaken och i rättshjälpsfrågan förs hos samma myndighet (se den allmänna motiveringen avsnitt 15.3.2).

5 och 6 §§

Förslaget till 1 kap. 5 § LR motsvaras i dag av 3 § första stycket RHL.

Endast en rättshjälpsnämnd skall finnas enligt vårt förslag. Besvärsnämnden för rättshjälpen föreslås avskaffad. Beträffande dessa frågor, se kap. 12 och 13.

17.3 2 kap. LR

51 §

Reglerna om vem som beslutar i olika rättshjälpsfrågor är i dag spridda på olika ställen i RHL.

Första stycket utgörs av den enkla huvudregeln angående behörighetsfrågorna.

Beträffande andra och tredje styckena kan här hänvisas till den allmänna motiveringen, avsnitt 15.1.3.

Till andra stycket kan anmärkas att rättshjälpsnämnden inte bör vara skyldig att undersöka sin egen behörighet. Vet nämnden däremot om att angelägenheten är anhängig vid domstol har den självfallet inte rätt att pröva frågan om beviljande av rättshjälp. Den domstol där angelägenheten är anhängig är inte heller skyldig att i varje enskilt fall undersöka om rättshjälpsnäm-

den varit behörig. Domstolen skall alltså utgå ifrån att nämnden, när den beviljade rättshjälpen, inte kände till att angelägenheten var anhängig vid domstol.

Det kan inträffa att nämnden har vetskap om det rent faktiska förhållandet att en angelägenhet är anhängig vid domstol men gör den rättsliga bedömningen att denna angelägenhet inte är densamma som den, vari rättshjälp söks. Detta bör likställas med att nämnden inte kände till att angelägenheten var anhängig vid domstol. Även i en sådan situation är rättshjälpsnämndens beslut alltså giltigt.

Att det någon gång kan bli aktuellt att tillämpa reglerna i 2 kap. 34 och 44 §§ LR framgår av den allmänna motiveringen.

Med den i tredje stycket föreslagna regeln skall, som framgår av den allmänna motiveringen, en part eller ett ombud inte behöva riskera att såväl domstolen som rättshjälpsnämnden anser sig sakna behörighet att pröva en viss fråga. Om domstolen har funnit sig obehörig att pröva en rättshjälpsfråga under påståendet att den rättsliga angelägenhet som avses med rättshjälpsansökan eller som rättshjälpshavaren beviljats rättshjälp för inte är densamma som den angelägenhet som är anhängig vid domstolen, skall alltså rättshjälpsnämnden pröva frågan om rättshjälp även om den rättsliga angelägenhet vari rättshjälp söks eller beviljats enligt nämndens mening är eller har varit anhängig vid domstol.

52 §

Paragrafens första och tredje stycken motsvaras i dag av 16 § RHL.

Andra stycket innebär en nyhet. Beträffande frågan om advokatens och domstolens skyldighet att undersöka advokatens behörighet kan hänvisas till vad som sägs

ovan i anslutning till 51 §. Detsamma gäller i fråga om tillämpningen av 2 kap. 34 och 44 §§ LR.

Här finns anledning att betona att en förutsättning för att advokatens beslut enligt andra stycket skall vara giltigt självfallet är att det rör sig om en sådan rättslig angelägenhet som han är behörig att besluta i på grund av första och tredje styckena.

56 §

Paragrafen innebär en nyhet. Den har behandlats i den allmänna motiveringen (se avsnitt 15.1.3). Här skall bara erinras om den restriktivitet som bör råda vid tillämpningen av första stycket av denna bestämmelse.

57 - 59 §§

Paragraferna motsvaras av delar av 26, 31 resp. 34 § RHL (56 - 58 §§ i förslaget till LR i huvudbetänkandet).

17.4 3 kap. LR

I vårt huvudbetänkande har vi lagt fram förslag till 3 kap. LR, Rättshjälp åt misstänkt i brottmål. I det här föreliggande betänkandet är det endast i fråga om 3 kap. 6 och 11 §§ LR som vi föreslår några förändringar i förhållande till förslagen i huvudbetänkandet.

6 §

Förslaget till ny lydelse av andra stycket innebär inga förändringar i sak i förhållande till nu gällande rätt. Genom den föreslagna formuleringen markeras dock tydligare att det endast är då kostnaderna är obetydliga, t.ex. kostnaderna för en kortare resa, som rättshjälp inte skall beviljas om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda. Orsaken till denna regel, som alltså gäller redan i dag, är att sådana obetydliga utgifter inte skall få förorsaka stora administrativa kostnader.

11 §

Stadgandets andra stycke har sin nuvarande motsvarighet i 31 kap. 1 § första stycket sista meningen RB. Den föreslagna lydelsen innehåller dock vissa förtydliganden i förhållande till formuleringen i RB. Beträffande hänvisningen till 2 kap. 28 § första och fjärde styckena LR, se huvudbetänkandet avsnitt 7.2.6 och 7.2.7 (delar härav återges i bil. 2 till detta betänkande).

Vidare kan här erinras om vad som sägs i specialmotiveringen till bl.a. 2 kap. 28 § LR (s. 196 i huvudbetänkandet):

I 2 kap. 27 § LR sägs att rättshjälpsavgiften bestäms med hänsyn till rättshjälpshavarens underlagssumma och till rättshjälpskostnaderna. Begreppet underlagssumma är nytt. En av anledningarna till att denna nya term införs är att man därigenom får en beteckning som ger uttryck för samtliga de faktorer av ekonomisk art som skall tillmätas betydelse för rättshjälpsavgiftens storlek. Att som i RHL använda "årsinkomst" som en sådan beteckning är språkligt mindre bra. En annan anledning till den nya termen är att den öppnar möjligheter till förenklningar i konstruktionen av rätts-hjälpsavgiften för dödsbon.

Underlagssumman utgör alltså ett mått på rättshjälps-havarens ekonomiska bärkraft. Den underlagssumma som bestäms för rättshjälpshavaren skall därför vara bestämmande för hans fasta avgift och utgöra en av de faktorer som påverkar storleken av hans rörliga avgift.

Avgörande vid bestämmandet av underlagssumman för fysisk person (2 kap. 28 § första stycket LR) är de faktorer som i dag tillmätts betydelse vid fastställande av maximibeloppet, nämligen årsinkomst, försörjningsbörda, förmögenhet, skuldsättning och andra särskilda omständigheter som påverkar betalningsförmågan. Vi har i den allmänna motiveringen berört dessa frågor, se 7.2.6 och 7.2.7. Här skall bara påpekas att med närstående avses, som framgår av den allmänna motiveringen, maka, förutvarande maka, sambo eller barn.

Beträffande den i andra stycket intagna tabellen och tredje stycket kan hänvisas till den allmänna motiveringen, avsnitt 7.2.3. Som vi angav i specialmotive-

ringen till 31 kap. 1 och 11 §§ RB har vi valt att ta in tabellen i förslaget till LR i stället för, såsom är fallet med bestämmelsernas nuvarande motsvarighet, i RB.

Förslagets fjärde stycke motsvarar nuvarande 31 kap. 1 § andra stycket RB.

17.5 4 kap. LR

1 §

Som vi anförde i huvudbetänkandet innehåller denna paragraf en definition av vad rättshjälpsformen rättshjälp genom offentligt biträde är. En sådan definition saknas i RHL men i sak innebär bestämmelsen inga förändringar i förhållande till gällande rätt.

2 - 8 §§

41 § RHL innehåller en uppräkningslista i 14 punkter av i vilka mål och ärenden som rättshjälp genom offentligt biträde kan beviljas. Bestämmelserna har i vårt förslag för att bli mera överskådliga delats upp på sju olika stadganden med mellanrubriker alltefter de olika vårdområden e.d. där rättshjälp kan komma i fråga.

Förslag till materiella ändringar återfinns endast i 4 § 2. och 3. Den tid som en utlänning skall ha hållits i förvar i ett avvisnings- eller ett verkställighetsärende för att rättshjälp skall kunna beviljas i ärendets behandling hos polismyndighet under hänvisning till förvarstiden har kortats ner från "längre än en vecka" till "längre tid än tre dagar". Beträffande skälen härför, se den allmänna motiveringen, avsnitt 10.2.3.

Vi har i 5 § tagit upp ärenden angående utvisning på grund av asocialitet skilt från de övriga utvisningsärendena som finns i 4 §. Anledningen härtill är att våra förslag angående beslutsbefogenheter för de i 5 §

angivna utvisningsärendena avviker från motsvarande förslag beträffande andra utvisningsärenden (se 11 §).

9 §

Paragrafen motsvarar 42 § RHL. Frågan om huruvida vårdnadshavaren och den unge skall ha gemensamt biträde eller det krävs att de får var sitt biträde behandlas i avsnitt 10.3 i den allmänna motiveringen.

I andra stycket behandlas frågan om förutsättningen för beviljande av rättshjälp i det enskilda fallet. Av skäl som vi har angett i den allmänna motiveringen (se avsnitt 10.4) föreslår vi att den nu gällande presumptionsregeln behålls för utlänningsärendena och för mål och ärenden enligt LVU och LVM. Beträffande vikten av en nyanserad tillämpning av presumptionsregeln hänvisas till den allmänna motiveringen.

I övriga ärenden däremot föreslås presumptionsregeln ersatt av en regel av innebörd att rättshjälp skall beviljas då behov av biträde föreligger. Se härom den allmänna motiveringen (avsnitt 10.4).

10 §

Stadgandet motsvaras i gällande rätt av 43 § första och femte styckena RHL.

11 §

Paragrafens motsvarighet återfinns i dag i 43 § andra och tredje styckena RHL.

När fråga är om rättshjälp genom offentligt biträde i ärenden angående utvisning på grund av asocialitet (se 5 §) innebär vårt förslag att länsrätten, inte som i dag rättshjälpsnämnden, skall fatta beslut. Detta gäller även när ärendet behandlas hos polismyndighet. I ärenden angående kastrering är beslutanderätten enligt vårt förslag överflyttad till rättshjälpsnämnden och, efter besvär, kammarrätten. (Se den allmänna motiveringen, avsnitt 15.3.2.)

12 och 13 §§

Stadgandena motsvaras av 43 § sista resp. fjärde stycket RHL.

14 och 15 §§

Paragrafernas nuvarande motsvarighet återfinns i 44 § RHL.

Frågan om vem som skall förordnas till biträde har behandlats i den allmänna motiveringen, avsnitt 10.5.

För det fall både vårdnadshavaren och den unge har beviljats rättshjälp i mål eller ärende enligt LVU skall gemensamt biträde förordnas om inte särskilda skäl talar däremot. Detta är en förändring i uttryckssätt i förhållande till nu gällande rätt, som stadgar att gemensamt biträde skall förordnas om det ej finns motstridiga intressen mellan vårdnadshavaren och den unge. Omformuleringen föreslås för att markera den delvis nya syn i denna fråga som kommer till uttryck i avsnitt 10.3 i den allmänna motiveringen.

Hänvisningarna i 15 § är något annorlunda än i den i huvudbetänkandet föreslagna 9 §, där tyvärr en felaktighet insmugit sig.

16 och 17 §§

Dessa paragrafer motsvaras av 45 § RHL.

17.6 6 kap. LR

1 §

Paragrafens nuvarande motsvarighet är 49 § RHL.

Beträffande första stycket föreslås inga förändringar i detta betänkande. På grund av förslaget till ändrad lydelse av 1 kap. 3 § LR kommer stadgandet dock att beröra flera myndigheter än vad som f.n. är fallet (se specialmotiveringen till nämnda stadgande). Alla de förvaltningsmyndigheter som omnämns i den nu gällande

lydelsen av andra stycket som "annan förvaltningsmyndighet" har härigenom kommit att omfattas av första stycket i paragrafen. Det andra stycket har därefter endast avseende på rättshjälpsnämnden.

I fråga om talan mot rättshjälpsnämndens beslut gäller att besvär skall anföras hos den domstol där ärendet med hänsyn till den rättsliga angelägenhetens beskaffenhet hör hemma. Nämnden skall med ledning av de föreskrifter härom som bör meddelas i en regeringsförfattning i varje enskilt fall avgöra vilken domstol detta är. Nämndens beslut är bindande för domstolarna. Mot nämndens beslut i fråga om val av överinstans bör talan inte kunna föras. (Se härom den allmänna motiveringen, avsnitt 13.2.2 och 15.3.2.)

Endast när det gäller besvär över beslut om rättshjälp i utlänningsärenden är i paragrafen utsagt vilken domstol som är rätt besvärinstans. (Se den allmänna motiveringen, avsnitt 13.2.2.)

Tredje stycket följer i och för sig av första och andra styckena. Vi har ändå, till undvikande av missförstånd, valt att markera att talan inte kan föras mot beslut av advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå.

3 §

Reglerna om kostnadsansvar när ett beslut om rättshjälp undanröjs finns i dag i 49 a § tredje stycket RHL.

Beträffande förslaget till ändring i denna paragraf kan hänvisas till den allmänna motiveringen, avsnitt 10.6.

6 - 11 §§

Första stycket av den tidigare föreslagna 6 § (3 § femte stycket RHL) föreslås nu utgå. Anledningen härtill är att i förordningen (1975:506) med instruktion

för domstolsverket anges att domstolsverket är central förvaltningsmyndighet för bl.a. rättshjälpsnämnderna. Enligt sin instruktion har verket att bl.a. leda och samordna verksamheten vid nämnderna, meddela föreskrifter, råd och anvisningar samt se till att verksamheten bedrivs effektivt. Den nuvarande bestämmelsen i RHL om verkets tillsynsfunktion är därför överflödigt.

Övriga ändringar i dessa paragrafer är föranledda av förslaget att det skall finnas endast en rättshjälpsnämnd och att besvärsnämnden för rättshjälpen skall upphöra. 6 § motsvarar 3 § sjätte stycket RHL medan de nu föreslagna 7 och 8 §§ motsvarar de tidigare föreslagna 8 och 9 §§ (4 resp. 5 §§ RHL).

17.7 Övergångsbestämmelser

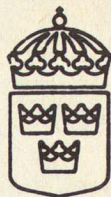
Som vi anförde i vårt huvudbetänkande skulle det, eftersom många rättshjälpsärenden pågår under flera år, vara en fördel om man hade kunnat låta de nya reglerna i LR helt eller till övervägande del gälla även ärenden där rättshjälp beviljats före lagens ikraftträdande. Vi uttalade där vidare att de systematiska skillnaderna mellan de gamla och nya bestämmelserna inte är obetydliga och vi fann det inte möjligt att helt förutse vilka komplikationer som kan uppkomma om man försöker applicera de nya reglerna på de kanske 50 000 - 60 000 rättshjälpsärenden som kan vara påbörjade men inte avslutade vid övergången. Vi ansåg att man bör undvika att skapa ett övergångssystem som kan ge upphov till osäkerhet för berörda parter och ge domstolar och rättshjälpsnämnder tillämpningssvårigheter. Huvudregeln borde därför vara att äldre bestämmelser skall gälla i sådana ärenden där rättshjälp har beviljats före den nya lagens ikraftträdande. Som vi anförde kan man dock, om det efter en tid - ett eller ett par år - visar sig att tillämpningen av dubbla system ger svårigheter i det långa loppet, överväga

att låta de nya bestämmelserna gälla även de äldre, vid denna tidpunkt relativt få, ärendena.

De här redovisade principiella tankegångarna har relevans även i fråga om de nu föreslagna reglerna. Samma ordning bör alltså gälla i fråga om de här föreslagna ändringarna i materiellt avseende. Detsamma gäller i fråga om marknadsdomstolens, patentbesvärsrättens och statens va-nämnds behörighet att besluta i rätts-hjälpsfrågor i sådana ärenden där rättshjälp beviljats tidigare. När det gäller de övriga organisatoriska förändringar vi föreslår bör de nya reglerna däremot börja tillämpas fullt ut den dag den nya lagen träder i kraft. Beträffande de ärenden som då är anhängiga vid besvärsnämnden för rättshjälpen och rätts-hjälpsnämnderna får särskilda regler för den fortsatta handläggningen ges i en förordning.

Bilaga 1 Kommittédirektiv
Översyn av rättshjälpssystemet
Dir 1981:75

Kommittédirektiv



Dir 1981:75

Översyn av rättshjälssystemet

Dir 1981:75

Beslut vid regeringssammanträde 1981-12-22

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Petri, anför.

Bakgrund

Rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972:429), RHL, utgår i fyra skilda former, nämligen som allmän rättshjälp, rättshjälp åt misstänkt i brottmål, rättshjälp genom offentligt biträde samt rådgivning.

Allmän rättshjälp lämnas i princip i varje rättslig angelägenhet där behov av sådant bistånd föreligger, om inte rättshjälp skall utgå i annan form. Det är därvid utan betydelse om angelägenheten skall prövas av domstol eller annan myndighet eller om det är fråga om en angelägenhet som inte handläggs vid någon myndighet. Den rättssökande skall efter förmåga själv bidra till kostnaderna (rättshjälpsavgift). Återstoden betalas av staten. Den lägsta rättshjälpsavgiften uppgår till 1,5 procent av basbeloppet (2 procent fr.o.m. den 1 januari 1982). Avgiften kan i vissa fall sättas ned eller efterges helt. Den viktigaste ersättningsgilla kostnaden är kostnaden för biträde.

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål innefattar dels rätt till offentlig försvarare, dels annan rättshjälp (bl.a. rätt till ersättning för kostnad för bevisning). Någon rättshjälpsavgift betalas inte. Den som döms för brott kan dock åläggas att, inom vissa gränser, återbetala kostnaden för rättshjälpen.

Rättshjälp genom offentligt biträde kan lämnas i vissa i lagen särskilt angivna förvaltningsärenden, som rör den personliga rörelsefriheten eller den kroppsliga integriteten. I huvudsak gäller det mål och ärenden inom den psykiatriska sjukvården, den sociala vårdlagstiftningen, kriminalvården samt på utlänningslagstiftningens område. Ersättning till offentligt biträde betalas av allmänna medel. Någon återbetalningsskyldighet kan inte åläggas.

Rättshjälp kan slutligen utgå i form av *rådgivning*. Den rättshjälpsformen omfattar rådgivning och därmed jämförliga åtgärder i rättsliga angelägenhe-

2

ter under högst en timme. Rådgivning meddelas av advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå. Avgiften, som beror på konsultationens längd, är för år 1982 lägst 80 kr. och högst 340 kr. Avgiften kan sättas ned eller efterges. I så fall betalar staten kostnaderna för rådgivningen till den del de inte täcks av avgifterna.

Rättshjälpsreformen, som trädde i kraft år 1973, innebar en upprustning av samhällets rättshjälp och ett förbättrat rättsskydd för stora grupper av medborgare. År 1979 gjordes omfattande ändringar i lagstiftningen (SFS 1979:240), vilka trädde i kraft den 1 januari 1980. Ändringarna hade till syfte att effektivisera de olika rättshjälpsformerna och förenkla rättshjälpssystemet. Reformen innebar bl.a. att beslutsbefogenheter i stor omfattning flyttades från de dåvarande sex rättshjälpsnämnderna dels till advokater och biträdande jurister vid advokatbyråer, dels till ett stort antal myndigheter, främst domstolar, som handlägger de mål eller ärenden där rättshjälp kan bli aktuell.

Överflyttningen av beslutsbefogenheter har inneburit en betydande rationalisering. Antalet anställda hos rättshjälpsnämnderna har kunnat minskas med närmare hälften. Någon motsvarande ökning av antalet anställda hos domstolarna har inte skett. De påfrestningar som omorganisationen och det nya regelsystemet medfört har numera i allt väsentligt bemästrats, men vissa problem kvarstår.

Statens utgifter för rättshjälpen har ökat kraftigt under senare år. Från ca 60 milj. kr. för budgetåret 1973/74 har de stigit till ca 216 milj. kr. för budgetåret 1980/81. I syfte att begränsa kostnaderna för rättshjälpen höjdes nivån för rättshjälps- och rådgivningsavgifter fr.o.m. den 1 april 1981. Riksdagen har i dagarna med anledning av prop. 1981/82:28 beslutat om ytterligare avgiftshöjningar och vissa andra ändringar i RHL, påkallade främst av besparingsskäl.

När det gäller allmänhetens efterfrågan på de olika rättshjälpsformerna kan nämnas följande. Antalet ärenden om allmän rättshjälp kan för budgetåret 1980/81 beräknas till omkring 76 000. Rättshjälp åt misstänkt i brottmål förekom i omkring 45 000 fall. Antalet ansökningar om rättshjälp genom offentligt biträde uppgick till omkring 6 000. Det uppskattade antalet rådgivningsärenden var mellan 25 000 och 30 000. I omkring 16 000 av dessa sattes avgiften ned eller eftergavs helt.

Tillkallande av en kommitté

I samband med 1979 års ändringar i RHL uttalade riksdagen att en förnyad översyn av lagstiftningen borde komma till stånd sedan ytterligare erfarenheter vunnits av tillämpningen på området (JuU 1978/79:30, rskr 268). I prop. 1980/81:20 framhöll min företrädare att kostnadsutvecklingen inom

rättshjälpen var sådan att det i det rådande statsfinansiella läget var påkallat att göra en allmän översyn av det allmännas åtaganden inom rättshjälppssystemet. Detta uttalande mötte inte någon erinran under riksdagsbehandlingen (JuU 17, rskr 65).

Även jag anser att inte minst den ekonomiska utvecklingen gör det angeläget att en grundlig översyn av rättshjälpen kommer till stånd. En sådan översyn behövs också för att i enlighet med vad riksdagen har uttalat göra en utvärdering av 1979 års reform och undanröja vissa problem som har visat sig i tillämpningen av RHL. Översynen av RHL har redan inletts i justitiedepartementet. Som nyss nämnts har på min hemställan regeringen för en tid sedan föreslagit vissa ändringar i RHL, betingade av främst besparingsskäl. Förslagen har, med något undantag, i dagarna antagits av riksdagen (JuU 1981/82:19, rskr 105).

Det sålunda inledda översynsarbetet fortsätter i departementet. Resultatet av detta arbete kommer att redovisas i en departementspromemoria tidigt nästa år. Avsikten är att det bl.a. skall föreslås ett nytt avgiftssystem samt ändrade regler för rättshjälp vid bodelning och vid tvister om fel i fastighet. Det finns emellertid åtskilliga frågor som rör rättshjälpen och som är av den karaktären att de lämpligen bör anförtros åt en kommitté med parlamentarisk förankring. Jag förordar därför att en sådan kommitté tillkallas för att se över rättshjälppssystemet.

Kommitténs uppdrag

Vid översynen får den grundläggande målsättningen för rättshjälppssystemet inte förloras ur sikte, nämligen att den enskilde skall ha möjlighet att tillvarata sina rättsliga intressen oberoende av sin ekonomiska situation. Rättshjälpen bidrar på det sättet till att främja principen om allas likhet inför lagen. Det finns emellertid anledning att undersöka vilka förändringar i rättshjälpslagstiftningen som kan göras för att öka effektiviteten och åstadkomma besparingar.

Såsom justitieutskottet uttalat i sitt av riksdagen godkända betänkande (JuU 1978/79:30 s. 45, rskr 268) bör kommittén ha frihet att överväga en total revidering av RHL. En begränsning ligger dock i kravet på att åstadkomma besparingar. Det är därför troligt att man måste behålla huvudprincipen att den rättssökande skall efter förmåga bidra till kostnaderna för rättshjälpen. Gör man det, blir utrymmet för radikala förenklingar av rättshjälppssystemet mera begränsat. Det är emellertid ändå av största vikt att kommittén undersöker varje möjlighet att göra systemet mindre arbetskrävande och enklare att handskas med.

När det gäller den närmare inriktningen av kommitténs arbete vill jag som exempel på angelägna frågor framhålla följande.

Allmän rättshjälp

En viktig fråga för kommittén att ta ställning till är tillämpningsområdet för institutet allmän rättshjälp och omfattningen av rättshjälpsförmåner.

Allmän rättshjälp kan enligt huvudregeln beviljas fysisk person i varje rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd. Rättshjälpsformen allmän rättshjälp har alltså ett mycket vidsträckt tillämpningsområde. Vissa begränsningar har emellertid funnits alltsedan lagens tillkomst. Andra har tillkommit efter hand. Bl.a. har riksdagen i dagarna beslutat att allmän rättshjälp inte längre får beviljas i ärenden om äktenskapsförord, testamente och boskillnad efter gemensam ansökan. En huvuduppgift för kommittén blir att överväga var de ytterligare begränsningar av tillämpningsområdet som nu måste göras lämpligen bör sättas in. Den prioritering som krävs måste givetvis göras så att i första hand de mest angelägna behoven tillgodoses. Detta torde förutsätta en kartläggning av olika huvudtyper eller grupper av rättsliga angelägenheter vari frågan om allmän rättshjälp kan aktualiseras. Jag vill i detta sammanhang peka på några områden som påkallar särskild uppmärksamhet.

Rättshjälp i *förvaltningsärenden* har hittills beviljats mycket restriktivt. Denna praxis, som har ett uttryckligt stöd i förarbetena till RHL, får ses mot bakgrund av den skyldighet att i skilda hänseenden gå allmänheten tillhanda som åvilar olika myndigheter. Även i fortsättningen bör allmän rättshjälp i förvaltningsärenden förekomma endast när speciella omständigheter påkallar det. Emellertid tyder vissa uppgifter på att de myndigheter som efter den 1 januari 1980 har fått befogenhet att bevilja allmän rättshjälp ofta anlägger en mer liberal syn vid tolkningen av RHL:s begränsningsregler än som tidigare gjordes av rättshjälpsnämnderna. Kommittén bör undersöka vilka åtgärder som kan vidtas för att återhållsamheten skall kunna vidmakthållas. Kommittén bör i detta sammanhang också uppmärksamma vilken utformning reglerna i förvaltningslagen (1971:290) om väglednings- och service-skyldighet kan komma att ges i framtiden.

En fråga som alltsedan RHL:s tillkomst tilldragit sig stor uppmärksamhet är i vilken utsträckning allmän rättshjälp skall kunna ges en *näringsidkare* när det gäller rättsliga angelägenheter som rör näringsverksamheten. År 1979 gjordes en försiktig utvidgning av möjligheten till rättshjälp i dessa fall. Riksdagen uttalade i samband därmed att utvecklingen på området borde följas med uppmärksamhet och att frågan borde tas upp till nya överväganden bl.a. från statsfinansiella synpunkter vid den kommande översynen av rättshjälpsystemet (JuU 1978/79:30 s. 49). Kommittén bör nu undersöka tillämpningen av regeln. Mot bakgrund av de riktlinjer för översynen som jag

tidigare angett bör det övervägas om regeln bör göras mer restriktiv.

Vid reformen år 1979 togs under riksdagsbehandlingen upp frågor om förmåner vid rättshjälp i *angelägenheter som behandlas utom riket*. Det uttalades att även denna fråga borde tas upp vid en kommande översyn. Kommittén bör undersöka regelns tillämpning och vid behov lägga fram förslag till ändringar. Härvid bör också uppmärksammas frågan om omfattningen av beslutad rättshjälp i situationer då en rättslig angelägenhet som behandlas i Sverige står i samband med rättsliga förfaranden utomlands (jfr NJA 1980 s. 346).

Avsikten är att i den departementspromemoria som nu är under utarbetande ta upp frågan om att inskränka rättshjälpen i tvister som rör fastigheter, i första hand fel i fastighet, under förutsättning att behovet av rättsligt bistånd kan tillgodoses genom rättsskydds försäkring. Kommittén bör gå vidare på den linjen och undersöka i vad mån *rättsskyddsbehovet kan tillgodoses i någon annan form* än genom allmän rättshjälp. Förutom rättsskydds försäkring kan här pekas på att medlemskap i en intresseorganisation redan i dag i vissa fall för med sig att medlemmarna kan få det rättsskydd som behövs i angelägenheter som rör organisationens verksamhetsområde.

Ett sätt att minska behovet av allmän rättshjälp kan vara att för vissa rättsliga angelägenheter ordna *förfarandet inom den berörda myndigheten* på sådant sätt att behovet av vägledning i rättsliga frågor åtminstone delvis kan tillgodoses därigenom. Härvid kan jämföras med den ordning som gäller beträffande vissa tvistemål om mindre värden vid allmän domstol. Det är emellertid inte självklart att det alltid blir billigare för samhället att lägga rådgivningsuppgifterna på myndigheten i stället för att låta en rättshjälpsfinansierad rådgivning skötas av advokater eller motsvarande. Det är heller inte säkert att uppgifterna kan tillgodoses lika bra av myndigheten som av en fristående rådgivare. I fråga om mål som handläggs vid tingsrätt kommer de aktuella frågorna att tas upp av rättegångsutredningen (Ju 1977:06) i ett delbetänkande som läggs fram i början av år 1982. Kommittén bör, bl.a. på grundval av vad rättegångsutredningen kommit fram till, överväga om det är möjligt att minska samhällets totala kostnader genom att lägga över rådgivningsuppgifter på myndigheten i stället för att finansiera rådgivningen genom rättshjälpen.

I detta sammanhang vill jag också peka på de förslag till bl.a. vägledningsskyldighet för myndigheterna som förvaltningsrättsutredningen (Ju 1978:09) har lagt fram i sitt delbetänkande (SOU 1981:46) Ändringar i förvaltningslagen. Förslagen övervägs f.n. inom departementet.

I syfte att förhindra missbruk av rättshjälpen finns i RHL en bestämmelse om att allmän rättshjälp inte får beviljas den som inte har ett *befogat intresse* av att få sin sak behandlad. Om allmän rättshjälp redan har beviljats men den

6

rättssökande inte längre kan anses ha befogat intresse av att få saken prövad skall rättshjälpen upphöra. Dessa regler avser bl.a. att hindra att anspråk som framstår som oberättigade eller avser obetydliga ekonomiska värden jämförda med rättegångskostnaderna får drivas på det allmännas bekostnad. Vissa erfarenheter tyder på att reglerna mycket sällan tillämpas. Kommittén bör undersöka möjligheterna att göra intresseprövningen mer effektiv. Begränsningar i rättshjälpen bör också övervägas för vissa fall där det mot bakgrund av rättshjälpens karaktär av social lagstiftning inte framstår som rimligt att rättshjälp lämnas. Man kan bl.a. tänka sig att inskränka möjligheterna till rättshjälp när angelägenheten rör egendom av lyxkaraktär.

I detta sammanhang bör också uppmärksammas den inte ovanliga situationen att parter, av vilka åtminstone en har allmän rättshjälp, i en dispositiv tvist ger en uppgörelse formen av en förlikning trots att den helt eller till större delen är till den ena partens förmån. Härigenom uppnår man att den part, som i realiteten förlorat målet, trots detta undgår skyldighet att ersätta statens kostnader för den vinnande partens rättshjälp (jfr NJA 1976 s. 259). Kommittén bör undersöka om det går att åstadkomma en ordning som – utan att betydande olägenheter av annat slag uppstår – ger domstolen möjlighet att *undersöka förlikningens verkliga innebörd* och på grundval därav fastställa återbetalningsskyldighet för rättshjälpskostnader.

Kommittén bör vidare överväga om *förmånerna vid allmän rättshjälp* är lämpligt utformade. Jag vill här särskilt peka på *utredningskostnader* (9 § andra stycket 2 och 3 samt 24 och 25 §§ RHL). Tillgänglig statistik visar att kostnaderna för utredningar har ökat starkt under senare år. Vissa uppgifter tyder på att parter i ökad utsträckning anlitar privata sakkunniga innan talan väcks. Rättshjälpsreformen år 1979 innebar i detta hänseende en utvidgad kostnadskontroll. Det kan dock ifrågasättas om denna kontroll motsvarar de krav som numera måste ställas. Kommittén bör undersöka frågan och lägga fram förslag som syftar till en förbättrad kostnadskontroll och även till besparingar. (Se i denna fråga även JuU 1981/82:19 s. 20.)

När det gäller frågan om den *rättssökandes eget bidrag* för att betala kostnaderna för rättshjälpen har, som tidigare nämnts, rättshjälps- och rådgivningsavgifterna successivt höjts. I den tidigare nämnda departementspromemorian kommer vidare att behandlas frågan om ett annorlunda utformat avgiftssystem som bl.a. innebär att en självrisk, räknad i procent på rättshjälpskostnaden, införs. Det finns emellertid ytterligare frågor rörande avgiftssystemet som kan behöva övervägas av kommittén. Det bör sålunda undersökas i vad mån *närståendes ekonomiska förhållanden* bör kunna inverka på den rättssökandes rättshjälps- och rådgivningsavgift. Det kan t.ex. ifrågasättas om inte en makes eller en underhållsskyldig förälders ekonomi normalt bör inverka på bedömningen när avgiften fastställs för den

rättssökande. En närliggande fråga som också bör granskas gäller möjligheterna att införa betalningsansvar för rättshjälpskostnader för parter som *utan rättshjälp driver en rättslig angelägenhet gemensamt med en person som beviljats allmän rättshjälp* (jfr NJA 1966 s. 270 och NJA 1975 s. 431).

Rättshjälpsystemets nuvarande uppbyggnad innebär att avgift bara tas ut en gång i varje angelägenhet oavsett om angelägenheten handläggs i flera domstolsinstanser eller både inom och utom rätta. Kommittén bör undersöka om det finns anledning att i stället införa en ordning som innebär att en *ny avgift skall betalas*, om rättshjälpen i en rättslig angelägenhet skall bestå även efter det att saken har avgjorts i första instans eller på motsvarande sätt behandlats i en första omgång.

I 31 § RHL ges beträffande mål och ärenden i domstol regler om *motparts ersättningsskyldighet för kostnad för allmän rättshjälp*. I 33 § föreskrivs om *fördelningen av den återbetalade ersättningen* mellan staten och den som haft allmän rättshjälp. Regleringen innebär, bortsett från vissa särbestämmelser, att de föreskrifter om rättegångskostnader som ges i lag skall tillämpas också i fråga om rättshjälpskostnaderna. Den som åläggs ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader skall i princip betala den del av kostnaderna som avser motpartens rättshjälpsavgift till denne och resten av kostnaderna till staten. Reglerna skall tillämpas i varje instans. Det innebär, att en part som vunnit i överrätt i en delfråga, t.ex. ett inhibitionsyrkande, blir berättigad att få tillbaka sin rättshjälpsavgift från motparten. Det kan ifrågasättas om inte den regeln leder till en omotiverat förmånlig behandling. Även om parten sedermera förlorar i huvudsaken, blir han inte skyldig att betala någon ny rättshjälpsavgift. Kommittén bör undersöka hur hithörande regler har kommit att fungera hos domstolarna. I den mån systemet visar sig vara mindre ändamålsenligt bör kommittén lämna förslag till förbättringar.

I mål och ärenden vid domstol fattar domstolen beslut om biträdesersättning, fastställer rättshjälpsavgift, beslutar om återbetalning till staten av rättshjälpskostnad och beslutar om fördelning av den återbetalade ersättningen mellan staten och den som haft allmän rättshjälp. Domstolen har då i allmänhet samma sammansättning som när den beslutar i själva saken. Kommittén bör undersöka om det skulle vara förenat med några fördelar att i dessa frågor eller i vissa av dem öppna möjlighet att överlåta åt *en av domstolens ledamöter*, exempelvis rotelinnehavaren, eller någon *tjänsteman vid domstolen att ensam fatta beslut*.

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål innefattar dels rätt till offentlig försvarare enligt de bestämmelser som finns i bl.a. RB, dels annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål, t.ex. ersättning för bevisning och för egen resa och

8

uppehålle i samband med domstolsförhandling. Reglerna om offentlig försvarare innebär bl.a. att om den misstänkte på grund av sakens beskaffenhet eller något annat förhållande inte kan tillvarata sin rätt utan biträde skall offentlig försvarare förordnas för honom. Om den misstänkte är anhållen eller häktad skall offentlig försvarare förordnas om han begär det. När det finns anledning att döma den som är under 21 år till annan påföljd än böter skall offentlig försvarare förordnas, om det inte är uppenbart att det inte behövs. I vissa militära mål finns också en presumtion för att offentlig försvarare skall förordnas, se 87 § militära rättegångslagen (1948:472).

Budgetåret 1979/80 uppgick statens kostnader för rättshjälp åt misstänkt i brottmål till drygt 58,5 milj. kr. Budgetåret 1980/81 steg kostnaderna till drygt 72 milj. kr. Ersättning till offentliga försvarare är kostnadsmässigt helt dominerande i denna rättshjälpsform.

När det gäller *förordnande av offentlig försvarare* har tillämpningen med åren blivit alltmera generös. Det är också i många fall angeläget att den enskilde får den hjälp som en offentlig försvarare utgör. Det finns emellertid skäl att överväga om inte en mer restriktiv reglering av rätten till offentlig försvarare i en del fall bör införas. Det kan sålunda ifrågasättas om det finns anledning att rutinmässigt förordna en offentlig försvarare vid vissa typer av brott eller, bortsett från fall när någon är anhållen eller häktad, så snart en begäran om det framställs. Kommittén bör undersöka om förutsättningarna för att förordna offentlig försvarare kan stramas åt utan att berättigade rättssäkerhetskrav sätts åt sidan.

Det kan också finnas anledning att i överrättsprocessen föra in ett *strängare rättegångskostnadsansvar* för en tilltalad som förlorar målet. De nuvarande reglerna i 31 kap. RB innebär att den tilltalade i allmänhet kan åläggas att till staten betala igen högst ett belopp som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet enligt RHL. Detta gäller även om den tilltalade döms i flera instanser. Rättegångsutredningen kommer att ta upp frågor om tilltalades ansvar för rättegångskostnader i en senare etapp av sitt arbete. Kommittén bör efter samråd med rättegångsutredningen överväga dessa frågor.

Offentligt biträde

Tillkomsten av rättshjälpsformen rättshjälp genom offentligt biträde innebar att det skapades en väsentlig förstärkning av den enskildes rättsskydd för ärenden avseende den personliga rörelsefriheten eller den kroppsliga integriteten. Vid denna rättshjälpsform bidrar inte den enskilde till kostnaderna för rättshjälpen. Tillgången till offentligt biträde har förbehållits vissa i RHL särskilt angivna typer av ärenden. Huvuddelen av alla ärenden om offentligt biträde hänför sig f.n. till utlänningsområdet.

Återstoden gäller i första hand mål och ärenden som regleras i den sociala och psykiatriska vårdlagstiftningen. Förutsättningarna i det enskilda fallet för att offentligt biträde skall få förordnas utgör en ytterligare begränsning. Ursprungligen gällde att offentligt biträde skulle utses för den som åtgärden avsåg, om det behövdes för att tillvarata hans rätt. Vid bedömningen av behovet skulle särskilt beaktas om i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter hade lämnats under utredningen eller betydelsefulla sakförhållanden i övrigt var oklara.

Genom en lagändring, som trädde i kraft den 1 juli 1978 (SFS 1978:363), gjordes för utlänningsärendena den ändringen i den allmänna förutsättningen för offentligt biträde att biträde skall utses, om det ej måste antas att behov av biträde saknas. Den nya ordningen, som alltså innebär en presumptionsregel för förordnande av offentligt biträde, angavs i lagstiftningsärendet (prop. 1977/78:90 s. 677) vara en garanti för att rättssäkerheten skulle ökas och att handläggningstiderna skulle avkortas. Kostnadsökningen beräknades bli måttlig och väl uppvägas av de vinster som man antog skulle göras genom förkortade handläggningstider.

I anledning av ett förslag i prop. 1979/80:1 om socialtjänsten har riksdagen beslutat att den presumptionsregel för biträdesbehov som infördes för utlänningsärenden skall tillämpas på hela området för offentligt biträde fr.o.m. den 1 januari 1982 (SoU 1980/81:15, rskr 130, SFS 1981:23).

Enligt min mening är det angeläget att också rättshjälpsformen rättshjälp genom offentligt biträde tas med vid avvägningen av hur tillgängliga resurser bäst skall användas. Kommittén bör därvid särskilt uppmärksamma *presumptionsregeln att offentligt biträde skall förordnas om det inte framgår att behov av biträde saknas*. Regeln, som alltså numera har införts på hela området för offentligt biträde, har hittills bara varit i tillämpning på utlänningsärenden. Erfarenheterna av regelns tillämpning bör undersökas. Det är exempelvis av intresse att granska vilken inverkan på handläggningstiderna som förekomsten av offentligt biträde har haft. Kommittén bör överväga om det går att införa en mer restriktivt utformad regel än presumptionsregeln utan att befogade rättsskyddsintressen åsidosätts. Eventuellt kan förutsättningarna för offentligt biträde vara olika på skilda områden och för olika grupper inom samma område. Detta gäller t.ex. utlänningsärenden, där rättssäkerhetsaspekten väger särskilt tungt i fråga om utlännningar som åberopar politiska skäl.

Rättshjälp genom offentligt biträde är helt kostnadsfri för den berörde. Det finns enligt min mening anledning att nu närmare överväga om denna ordning bör bestå. Kommittén bör därför *undersöka förutsättningarna för och konsekvenserna av att avgiftsbelägga denna rättshjälpsform*. Även ett införande av återbetalningsskyldighet bör övervägas. Därvid kan olika lösningar tänkas för skilda områden.

10

Kommittén bör även i övrigt granska området för offentligt biträde och komma med de förslag som granskningen föranleder.

Rådgivning

Genom reformen år 1979 ändrades rådgivningsinstitutet i viss utsträckning. I den mån kommitténs förslag i andra hänseenden nu får till följd att ändringar bör göras även såvitt gäller rådgivningsinstitutet bör kommittén föreslå ändringar också beträffande denna rättshjälpsform.

Övriga frågor

Genom de ändringar beträffande rättshjälps organisation som genomfördes år 1979 anser jag att beslutsbefogenheterna mellan olika myndigheter har fått en i huvudsak ändamålsenlig fördelning. Det bör dock undersökas om fördelningen av beslutanderätten har lett till några påtagliga brister i kostnadskontrollen. Kommittén bör också granska om det i tillämpningen har uppstått några svårigheter vid *gränsdragningen mellan olika organs beslutsbefogenheter*.

En genomgående strävan i kommitténs arbete bör vara att åstadkomma en *så enkel och överskådlig men samtidigt effektiv reglering som möjligt*. Frågor om rättshjälp är massärenden som handläggs av ett stort antal myndigheter, advokater och biträdande jurister på advokatbyråer. För den praktiska tillämpningen är det bl.a. av kostnadsskäl nödvändigt med mer eller mindre generella riktmärken och schabloner. Regler som kräver att det i det enskilda fallet skall tas hänsyn till ett flertal olika omständigheter bör i möjligaste mån undvikas.

Tidsplan, samråd m.m.

Kommitténs arbete bör bedrivas i samråd med domstolsverket och besvärsnämnden för rättshjälp. Vidare bör kommittén, när det finns anledning till det, samråda med rättegångsutredningen (Ju 1977:06) och förvaltningsrättsutredningen (Ju 1978:09). Kommittén bör även i övrigt ta kontakt med berörda myndigheter och organisationer. Utredningsarbetet bör bedrivas skyndsamt och, om kommittén finner det lämpligt, i etapper.

I de frågor som rör förhållandet mellan staten såsom arbetsgivare och de statsanställda bör kommittén vid arbetets påbörjande och vidare under arbetets gång informera berörda huvudorganisationer och i förekommande fall annan berörd central arbetstagarorganisation med vilken staten har eller brukar ha avtal om löner och andra anställningsvillkor samt bereda dem tillfälle att framföra synpunkter.

Föredragandens hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för justitiedepartementet

att tillkalla en kommitté med högst sex ledamöter med uppdrag att se över rättshjälpsystemet,

att utse en av ledamöterna att vara ordförande,

att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt kommittén.

Vidare hemställer jag att regeringen föreskriver att kostnaderna skall belasta andra huvudtitelns kommittéanslag.

Regeringens beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Justitiedepartementet)

Bilaga 2 Utdrag ur SOU 1984:66
Den allmänna rättshjälpen

11.1.2 Överväganden

11.1.2.1 Ersättningens storlek

Som framgår av föregående avsnitt har frågan om vad som är att anse som skäligen ersättning för utfört arbete redan tidigare ägnats stor uppmärksamhet.

Detsamma gäller vikten av en effektiv kostnadskontroll. Förarbetena till den nu gällande 22 § första stycket RHL innehåller också mycket klara uttalanden härom. Trots detta torde kostnadskontrollen fortfarande inte fungera tillfredsställande.

Innan vi går in på frågan hur man skall få en bättre fungerande kostnadskontroll kan det vara lämpligt att något beröra frågan om vilka faktorer som har betydelse för ersättningens storlek och hur man skall väga dessa faktorer mot varandra. (För enkelhetens skull talas här bara om advokater men vad som sägs gäller också biträdande jurister och andra som förordnas till biträden enligt RHL. Dessutom gäller det i fråga om såväl medlare som skiftesmän).

Ett till synes enkelt sätt att bestämma ersättningens storlek är att relatera den endast till sakens beskaffenhet, dvs. att använda sig av rena saktaxor. En sådan taxa finns i dag, nämligen den för gemensam ansökan om äktenskapsskillnad. Under förarbetena till RHL knöts vissa förhoppningar till möjligheten att utforma ett flertal sådana saktaxor. Det har emellertid visat sig svårare än vad man då antog. För att en saktaxa skall vara motiverad måste den utformas så att den täcker merparten av alla de ärenden som taxan avser. Det krävs alltså att det är en relativt homogen grupp ärenden där advokatens arbete i flertalet fall slutförs på ungefär samma tid. Redan av detta krav inser man svårigheterna med att hitta lämpliga sakområden för en sådan taxa. Vi har inte vid vår genomgång av tänkbara områden funnit någon ny ärendegrupp beträffande vilken vi vill förordna en saktaxa.

Beträffande all ersättning som inte regleras av saktaxan för mål om gemensam ansökan om äktenskapsskillnad – utom ersättning till offentlig försvarare, som inte behandlas här – blir det alltså fråga om att tillämpa den huvudregel i 22 § RHL som säger att biträde, skiftesman och medlare har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Det är – även om vi här uppehåller oss mycket vid besparingar för det allmänna och vid vikten av myndigheternas kostnadskontroll – viktigt att slå fast att advokaten alltid har rätt till skälig ersättning för bl. a. sitt arbete med ärendet. Det skall självfallet inte komma i fråga att i överdriven spårivert fastställa så låg ersättning att advokaten inte ges skäligt betalt för ett fullgott arbete. Det är emellertid lika viktigt att betona att det är den som yrkar ersättning som skall visa att det begärda arvodet är skäligt. För att den beslutande myndigheten skall kunna sätta ned den yrkade ersättningen krävs alltså inte att denna kan sägas vara direkt oskälig.

I prop. 1981/82:28 har frågan om vilka faktorer som skall beaktas vid bestämmandet av ersättning behandlats utförligt. Departementschefen uttalade där att advokatens tidsåtgång i ärendet visserligen var en viktig faktor men han poängterade det angelägna i att de övriga faktorerna av betydelse ägnades betydligt större uppmärksamhet i fortsättningen. Denna betoning av bl. a. kvalitetsfaktorn är värd att notera. Den är dock inte någon egentlig nyhet. Redan vid RHL:s tillkomst uttalade sig, som tidigare nämnts, den dåvarande departementschefen emot användandet av rena timtaxor, bl. a. därför att den individuella arbetsprestationen skulle skjutas i bakgrunden och den kunnigare advokaten skulle missgynnas i förhållande till den långsamme och mindre kunnige.

Även om alltså kvalitetsfaktorn har betonats har i praktiken ersättning

yrkats och bestämts i enlighet med den timkostnadsnorm som ligger till grund för taxan i mål om gemensam ansökan om äktenskapsskillnad. Kostnadsräkningarna utformas genomgående som ett yrkande om ersättning för X antal arbetstimmar à Y kr, varvid Y utgörs av den för tillfället gällande timkostnadsnormen. Den beslutande myndigheten ser därefter mer till om den debiterade arbetstiden är rimlig än om den yrkade ersättningen är skälig. På sätt och vis är det naturligt att så sker. Ärendets art och omfattning — något som enligt författningstexten skall beaktas vid bedömningen av vad som är skäligt arvode — är faktorer som ofta återspeglas i tidsåtgången. Även om så inte är fallet i ett enskilt ärende kan det, eftersom kostnadsräkningarna ofta inte innehåller någon mera utförlig arbetsredogörelse, ibland vara svårt för den beslutande myndigheten att få mer än tämligen vaga begrepp om arten och omfattningen av advokatens arbete. När det gäller en annan omständighet som skall beaktas, nämligen med vilken skicklighet och omsorg som uppdraget har utförts, utgår myndigheten ofta från som något självklart att arbetet har skötts normalt skickligt och med sedvanlig omsorg. Advokaten påpekar mycket sällan att han har varit speciellt skicklig i ett ärende. Det motsatta förhållandet, att advokaten skött ett uppdrag med mindre kunighet och omsorg, läggs till grund vid arvodesbestämningen endast om advokaten varit direkt oskicklig e. d.

Mot bakgrund av det nu sagda är det naturligt att den angivna tidsåtgången är det som trots allt bildar grund vid bestämmandet av ersättning. Det är då också endast i ett fåtal fall som en advokat tillerkänns högre ersättning per arbetstimme än den gällande timkostnadsnormen även om advokaten har visat prov på stor skicklighet och omsorg vid utförandet av ett uppdrag. De gånger så sker är det fråga om advokater som kan sägas vara experter på det aktuella området. Att arvodet fastställs till lägre ersättning per timme än enligt timkostnadsnormen torde sällan förekomma.

Vi är emellertid av den uppfattningen att skickligheten borde tillmätas större betydelse än vad som nu sker. En advokat som inom ett speciellt sakområde har skaffat sig särskilda kunskaper och stor erfarenhet har större förutsättningar att utföra ett uppdrag inom detta område med större skicklighet än många andra advokater. Ofta utför han dessutom uppdraget på kortare tid än de flesta andra. Detta bör tillmätas större betydelse för storleken på hans ersättning än vad som är möjligt att göra i ett system där tidsåtgången är den i stort sett enda avgörande faktorn. Det är inte rimligt att han bara skall få ersättning enligt den normala timkostnadsnormen för den verkliga, relativt sett kortare arbetstid han lagt ned i ärendet. Han skall inte missgynnas för att han skaffat sig specialkunskaper och stor erfarenhet.

Å andra sidan förväntas även en advokat som inte är så specialiserad ha erhållit sådana kunskaper genom sin utbildning och i sin verksamhet att han skall kunna ta sig an även ärenden med mera ovanliga rättsfrågor m. m. Så länge det inte är fråga om något mera speciellt ämnesområde eller några svårare eller ovanligare frågor anses en advokat inte ha rätt att få betalt för de timmar han kan ha varit tvungen att lägga ned på studium av litteratur och rättsfall. Sådana studier har han, har det hävdats, i allmänhet nytta av i sin framtida verksamhet och det är därigenom han så småningom förvärvar den större skicklighet och erfarenhet som han skall kompenseras för enligt vad vi tidigare har sagt. Det har inte ansetts rimligt att tidsåtgången för denna

förkovran skall belasta den enskilde klientens rättshjälpskostnader. Endast i de fall då ärendet är av särpräglad karaktär har ersättning därför ansetts böra utgå för litteraturstudier (jfr besvärsnämndens avgörande BN 294/75). Den gränsdragning som det här är fråga om kan ofta vara svår att göra. Vi ser ingen möjlighet att ge ytterligare preciseringar utan överlämnar detta åt rättstillämpningen.

Som framgår av det nu sagda är det skickligheten hos en normalt kunnig advokat som bör bilda utgångspunkten för bedömningen av ersättningens storlek. I begreppet skicklighet ligger naturligtvis då också, som framgår av vad som tidigare har sagts, att arbetet skall ha utförts utan någon onödig tidsutdräkt. Effektivitet bör uppmuntras. Den advokat som arbetar med skrivautomater, ordbehandlingsmaskiner o. d. skall ej missgynnas av att arbetet görs fort och rationellt. Hans totala ersättning skall, om den utförda arbetsprestationen är likvärdig, vara densamma som normaladvokatens även om han redovisar en mindre tidsåtgång. Å andra sidan skall den advokat som arbetar i liten skala, eventuellt utan sekreterarhjälp, inte ha mera betalt än normaladvokaten trots den större tidsåtgång som detta arbetssätt medför.

Det nu redovisade synsättet stämmer väl med departementschefens här-
ovan på s. 150 redovisade mening.

11.1.2.2 Kostnadskontrollen

Allmänt

Behovet av en effektiv kostnadskontroll har betonats många gånger tidigare. Vi delar helt denna uppfattning. En sådan kontroll är nödvändig både för att man skall kunna hålla nere statens kostnader för rättshjälpen och för att den rättssökande allmänheten inte skall drabbas av för höga kostnader. Vi har därför sett det som väsentligt att försöka bedöma varför kostnadskontrollen inte fungerar och att ge förslag till åtgärder för att ändra på detta.

Vi är väl medvetna om hur svårt det är för de beslutande organen att utöva kostnadskontrollen. Det rör sig om ibland besvärliga avvägningar. En felaktig bedömning kan resultera i att rättshjälpsanslaget kommer att belastas i alltför hög grad eller att en onödigt stor utgift drabbar den person som har beviljats allmän rättshjälp eller den som åläggs betalningsskyldighet för motpartskostnader. Men en felaktig bedömning kan i andra fall drabba den ersättningsberättigade advokaten som kan få sitt arvodesanspråk nedsatt på skönsmässiga grunder.

Kostnadskontrollen fungerar mindre tillfredsställande i både domstolar och rättshjälpsnämnder. Skälen härtill är emellertid inte helt desamma. I vissa avseenden har domstolarna lättare att göra en korrekt bedömning av vad som är skälig ersättning än vad nämnderna har – i andra avseenden är förhållandet det omvända.

Domstolarna

I ett ärende som handläggs vid domstol borde domstolen ha relativt goda möjligheter att göra korrekta bedömningar av ett arvodes skälighet. Domstolen har en egen erfarenhet av advokatens agerande och har under ärendets gång haft tillfälle att konstatera om advokaten utför ett arbete som för saken

framåt eller ej. Skäligheten av den tidsåtgång som advokaten uppger går då också att kontrollera i viss utsträckning.

Besvärlikare för domstolen är att avgöra kvaliteten på och tidsåtgången för det utomprocessuella arbete som alltid förekommer — i större eller mindre utsträckning — även i de mål som är föremål för domstolsprövning. Här är domstolen i sin bedömning hänvisad till advokatens egna upplysningar. Det är lätt att förstå att domstolarna då känner osäkerhet och är tveksamma beträffande det riktiga i att godta eller inte godta det begärda arvodet som skäligt. Det nu sagda räcker dock inte som förklaring till varför kostnadskontrollen inte är effektiv i domstolarna.

Vi anser oss ha stöd för påståendet att domstolarna ogärna gör mindre prutningar av begärd ersättning även i de fall domstolen tycker att denna är väl hög. Anser man att det yrkade arvodet är bara något i överkant accepterar man det regelmässigt. Det är först om ersättningen uppfattas som klart oskälig som nedsättning sker och då med försiktighet. Det är också betecknande att domstolarna ofta inte motiverar sitt beslut på annat sätt än att "ersättningen bestäms till skäliga ansedda X kr".

Ett annat fenomen som enligt vår mening är påtagligt är att hovrätten, när ersättningsfrågan förs dit, ofta med ändring av tingsrättens beslut fastställer den begärda ersättningen.

Vi har försökt analysera vilka orsaker som ligger bakom den nu beskrivna situationen. Dessa torde vara flera.

Även om samma domare handlägger målet från det en ansökan om stämning kommer in till domstolen till dess målet avgörs och han alltså har goda möjligheter att följa ärendet finns det en rad osäkerhetsmoment vid arvodesprövningen. Omfattningen av advokatens kontakter med huvudmannen, med motparten och dennes ombud, med en eventuell sakkunnig osv. kan vara svårbedömd. Om det begärda arvodet förefaller högt kan det därför ligga nära till hands att anta att dessa kontakter har varit och har behövt vara tidsödande eftersom huvudmannen eller kanske motparten har varit särskilt besvärlig. Klarhet i hur det förhåller sig i detta avseende är inte lätt att få. Med en förmodan om att sådana faktorer har bidragit till att ärendet har dragit ut på tiden är det naturligt att benägenheten att pruta på ersättningen blir mindre.

Det kan också finnas psykologiska skäl till att domstolarnas kostnadskontroll fungerar dåligt. Att pruta på ersättningen till en advokat, som ju arbetar under det ansvar som advokatsamfundets normer anger, upplevs av många som svårt utom i uppenbara fall. Inte sällan är det också så att det är domstolens ställningstagande till huvudsaken i målet som har krävt arbete och ingående överläggningar. Det är inte onaturligt att frågan om rättegångskostnaderna då ter sig mindre väsentlig och ägnas uppmärksamhet först i de fall den begärda ersättningen framstår som oskälig eller ombudet har uppträtt oskickligt.

Den omständigheten att hovrätten ofta ändrar tingsrättens ersättningsbeslut i de fall tingsrätten har satt ned ett begärt arvode uppmuntrar inte heller till en effektiv kostnadskontroll i tingsrätterna. Hovrättens underlag för prövningen av vad som är skälig ersättning för advokatens arbete i tingsrätten borde ju vara ännu sämre än det underlag tingsrätten haft. Det är emellertid relativt vanligt att advokaten tillställer hovrätten en arbetsredogörelse som

är utförligare och mer informativ än den ofta schablonartade kostnadsräkning han har gett in till tingsrätten.

En grundläggande förutsättning för att den beslutande myndigheten skall kunna göra en korrekt bedömning av ett arvodes skälighet är att den till sitt förfogande har en kostnadsräkning som är uppsatt på ett sådant sätt att den ger meningsfull information. Vikten av att advokaterna upprättat sina kostnadsräkningar så att de ger sådan information poängterades av departementschefen i prop. 1981/82:28 (s. 18). Den 1 januari 1982 fick 20 § RHF till följd därav ny lydelse. Härefter stadgas bl. a. att kostnadsräkningen, utom i de fall ersättningen skall bestämmas enligt taxa, skall innehålla en arbetsredogörelse, som skall vara så utförlig att ersättningsanspråkets skälighet kan bedömas. Om advokaten vill åberopa några särskilda omständigheter, såsom att uppdraget har inneburit speciella svårigheter eller ställt särskilda krav, skall han redovisa dessa omständigheter. Den tid som har lagts ned på uppdraget skall också anges.

De krav som i 20 § RHF ställs på kostnadsräkningens innehåll kan synas självklara. Ändå ser man räkningar – även sådana med stora ersättningsanspråk – som innehåller en "arbetsredogörelse" av karaktären "konferenser med huvudmannen", "konferenser med motparten och dennes ombud", "ett flertal telefonsamtal från och några telefonsamtal till huvudmannen" osv., utan någon antydning till information om vad som har behandlats vid de olika tillfällena och hur lång tid detta har tagit eller om de vidtagna åtgärderna har fört ärendet framåt. En sådan kostnadsräkning i ett ärende av någon storlek kan inte anses fylla lagens krav på att den skall innehålla en arbetsredogörelse. Den i bil. 5 intagna kostnadsräkningen A är belysande för denna sorts räkningar. Även en mer utförlig kostnadsräkning som kan anses motsvara lagens krav kan emellertid ge otillräcklig information för bedömningen av arvodets skälighet. Ett exempel härpå utgör det utdrag ur en kostnadsräkning som återfinns som räkning B i bil. 5. Ett försök att utifrån den räkningen seriöst bedöma skäligheten av det yrkade arvodet torde vara dömt att misslyckas.

Vi vill därför gå ett steg längre än att ånyo bara peka på vikten av en utförlig kostnadsräkning och arbetsredogörelse. Det är som nyss sagts utomordentligt viktigt att domstolen får ett tillräckligt gott underlag för att bedöma ersättningsyrkandet. Det underlag som många, troligen flertalet, advokater har för sitt ersättningsanspråk är ett tidkort, ett klientkort eller något motsvarande (t. ex. anteckningar om olika arbetsmoment och tidsåtgången för dessa förda på aktomslaget e. d.). Att åtminstone i de fall det är fråga om rättshjälp kräva av advokaterna att de normalt för sådana anteckningar fortlöpande ter sig inte orimligt. De har i dag en författningsenlig skyldighet att i kostnadsräkningen ange den tid som har lagts ned på uppdraget. En sådan skyldighet bör finnas även framöver och bör då tas in i verkställighetsföreskrifterna.

Enligt vår uppfattning bör domstolens underlag för bedömningen av ersättningsfrågan inte avvika så markant från advokatens eget underlag som ofta är fallet i dag. Det rimliga är i stället att domstolen ges ett underlag som i största möjliga utsträckning är lika gott som advokatens eget. Det är alltså väsentligt att advokaten för domstolen redovisar de olika delmomenten i sitt arbete med angivande av den tid som varje moment har krävt. Redan i dag

finns det advokater som gör på detta sätt. De utdrag ur kostnadsräkningar som är intagna som exempel C och D i bil. 5 är bra exempel härpå.

Ett möjligt tillvägagångssätt när det gäller redovisningen av de olika arbetsmomenten och den tid dessa har tagit är att advokaten ger in en kopia av sitt tidkort, klientkort e. d. som bilaga till sin kostnadsräkning. Ett ännu mera praktiskt sätt förefaller dock vara att advokaten kontinuerligt under ärendets gång gör sina noteringar om vidtagna åtgärder på en handling som tjänar som såväl tidkort som kostnadsräkning. Om det redan vid ifyllandet av uppgifterna står klart att dessa kommer att bli offentliga genom att handlingen ges in till domstolen skulle advokaten redan då kunna beakta sekretesshänsyn o. d.¹ De särskilda upplysningar som kan behövas som motivering till varför en viss åtgärd har varit nödvändig och/eller varför denna har blivit särskilt tidskrävande — en information som är speciellt väsentlig i fråga om utomprocessuella åtgärder — skulle också kunna noteras på detta tidiga stadium. De klientkort som i dag används vid de allmänna advokatbyråerna utgörs av en av domstolsverket utgiven blankett. Med endast smärre förändringar och tillägg skulle denna blankett kunna användas som en sådan handling, se bil. 6.

Sammantaget bör den nu skisserade metoden att ge domstolen ett tillräckligt gott underlag för arvodesprövningen te sig fördelaktigare för advokaten än dagens modell att utforma hela kostnadsräkningen först sedan ärendet har avslutats. Eftersom arbetet med upprättandet av kostnadsräkningen i rättspraxis inte har ansetts ersättningsgillt bör det vara ekonomiskt förmånligt att få den iordningställd på samma gång som andra nödvändiga anteckningar görs i akten.

Frågan är då hur domstolen skall behandla det ingivna tidkortet. Ett lämpligt sätt bör kunna vara det som man enligt uppgift ofta försöker använda i besvärnsnämnden för rättshjälp och i rättshjälpsnämnderna — en metod för arvodesprövning som redan i dag också används av en del domare. Den metoden går ut på att för varje post i kostnadsräkningen bedöma vad den kan vara värd tidsmässigt och att sedan lägga ihop de olika posterna till ett slutresultat. Domstolen bör alltså, med användande av sin egen kännedom om processföremålet och omständigheterna därvidlag, sin egen inblick i parternas agerande, sin vetskap om föreliggande bevisning och utredning m. m., göra en uppskattning av den skäligen tidsåtgången för de olika moment som finns upptagna i tidkortet. Strävan bör då vara att domstolen med utgångspunkt i sitt eget kunnande och sina egna värderingar uppskattar vilken tid en advokat med normala kunskaper och normal erfarenhet skulle ha behövt använda för att utföra sitt uppdrag på motsvarande sätt (jfr departementschefens uttalande på s. 150 härövan). Den som använt längre tid än vad ett "normalombud" skulle ha behövt skall alltså inte få större ersättning. Inte heller skall den som på grund av specialkunskaper och stor erfarenhet eller rationella arbetsmetoder har utfört sitt uppdrag på kortare tid bli missgynnad.

Med tidkortet eller motsvarande dokumentation som underlag och med en arbetsmetod som den nu beskrivna har domstolen en relativt fast grund att stå på när det gäller att bedöma ett ersättningsanspråk. En prutning behöver då heller inte bjuda motstånd, eftersom det inte innebär annat än ett konstaterande av att advokaten arbetar på ett annat sätt än "normaladvokaten".

¹ Regler om advokaters tystnadsplikt finns i 8 kap. 4 § RB, i 34 § stadgarna för Sveriges advokatsamfund och i 9 kap. 9 § sekretesslagen (1980:100).

Nedsättningen behöver alltså inte innebära eller uppfattas som en anmärkning mot advokaten och dennes arbete.

Om detta sätt att arbeta med arvodesanspråk blir en fast rutin i domstolen undviker man lättare att kostnadsfrågorna kommer i bakgrunden när ett mål avgörs. Detta är naturligtvis väsentligt för effektiviteten i kostnadskontrollen.

Slutligen bedömer vi risken för att tingsrätten och hovrätten skall ha olika uppfattning i fråga om ett ersättningsanspråk mindre om det fylliga underlag som behövs för bedömningen finns ingivet redan i tingsrätten. Detta innebär också en ökad effektivitet i ersättningsfrågornas prövning.

7.2.6 Faktorer av betydelse för rättshjälpsavgiftens storlek i det enskilda fallet

Bestämmande för rättshjälpsavgiftens storlek är i dag sökandens inkomst, försörjningsbörd, förmögenhet och skulder. Man tar alltså hänsyn till alla de faktorer som påverkar hans ekonomiska situation och låter den samlade bilden av ekonomisk bärkraft vara avgörande för avgiftens storlek. Metoden har den stora fördelen att den – under förutsättning att de uppgifter som sökanden lämnar är korrekta – leder till att lika fall behandlas lika och att avgiften speglar sökandes förmåga att betala. Det finns emellertid också nackdelar med denna detaljerade metod. För att man skall vara säker på att den ger det rättvisa resultat mellan olika sökande som är dess avsikt krävs att riktigheten av de lämnade uppgifterna på något sätt kan kontrolleras. Det kan framstå som tämligen meningslöst att ha en väl utarbetad skala för avgifter och detaljerade anvisningar för hur dessa skall beräknas om man samtidigt riskerar att använda felaktiga siffror som grund vid beräkningen. Emellertid är ett system med omfattande kontrollåtgärder tidsödande för den beslutande myndigheten. Det medför också en belastning i administrativt hänseende såväl för advokaterna som för myndigheterna. Man har därför valt att som enda egentliga kontroll föreskriva att sökanden i ansökan skall ange sin till försäkringskassan anmälda inkomst, den s. k. sjukpenninggrundande inkomsten. I detta sammanhang bör också nämnas att sökanden lämnar sina uppgifter i ansökan under straffansvar. Man vet emellertid ändå inte hur sanningsenliga uppgifterna är eftersom de som nämnts inte kontrolleras utom ibland när det gäller den sjukpenninggrundande inkomsten.

Det är mot bakgrund av bl. a. det nu sagda som man bör se uttalandena i våra direktiv att det för den praktiska tillämpningen bl. a. av kostnadsskäl är nödvändigt med mer eller mindre generella riktmärken och schabloner. I direktiven sägs att regler som kräver att det i det enskilda fallet skall tas hänsyn till ett flertal olika omständigheter i möjligaste mån bör undvikas.

Innan vi går över till frågan om man i stället för dagens metod att bestämma rättshjälpsavgiften skulle kunna använda sig av vissa schabloner för att avgöra avgiftens storlek vill vi påpeka att tillämpningen av dagens regler inte medför några större administrativa besvär. Vad som däremot kan innebära vissa problem är inhämtandet av uppgifter osv. Inte heller detta är dock särskilt besvärligt när det gäller vanliga löntagare. En större brist ligger i

stället i de tidigare nämnda dåliga kontrollmöjligheterna. För att slippa ifrån dessa svårigheter skulle det kanske vara motiverat att gå över till någon schablonmetod för att bestämma avgiftens storlek.

Vill man använda sig av någon enkel schablon finns det som vi ser det två olika alternativ. Det ena är den sjukpenninggrundande inkomsten, dvs. den rena bruttoinkomsten, det andra är den beskattningsbara inkomsten.

Att använda den sjukpenninggrundande inkomsten som schablon har den fördelen att resultatet därigenom sällan blir en för låg avgift. De flesta är måna om att den inkomst som anmäls till försäkringskassan inte understiger den verkliga inkomsten. Det kan dock inte anses rimligt att enbart bruttoinkomsten skall vara bestämmande för avgiftens storlek. Två personer med lika stor inkomst men med stor skillnad i t. ex. försörjningsbörda bör inte behandlas lika. Inte ens om man går ifrån den rena schablonmetoden och låter den sjukpenninggrundande inkomsten i kombination med underhållsbördan vara avgörande får man emellertid ett system som i tillräcklig grad blir rättvisande mellan olika sökande. Det är givet att den som har en viss förmögenhet är bättre ställd i ekonomiskt hänseende än den som inte har några tillgångar av betydelse. I ett system som inte alls tar hänsyn till förmögenhet – eller skulder – får alltså inte varje sökande betala efter förmåga. Det innebär att en av grundtankarna inom rättshjälpen går förlorad.

Inte heller om man låter den beskattningsbara inkomsten vara avgörande får man en schablon där förmögenhet och skulder beaktas i tillräcklig grad. Viss hänsyn tas däremot till försörjningsbördan. Denna inkomst är därför på sätt och vis i många fall ett bättre mått på sökandens ekonomiska förmåga. Enligt vår uppfattning bör den ändå inte användas för att fastställa rättshjälpsavgiftens storlek. Ett skäl är att underskottsavdrag kan reducera en hög bruttoinkomst till en låg beskattningsbar inkomst. Rättshjälpens karaktär av social förmån medför att sådana avdrag inte bör få någon betydelse vid bestämmandet av rättshjälpsavgiftens storlek. Ett annat tungt vägande skäl är att försörjningsbördan inte skulle komma att beaktas i tillräcklig grad om man använde denna schablon.

Även om man skulle begagna sig av en schablon måste man vara medveten om att denna långt ifrån alltid kan brukas. Det blir säkerligen nödvändigt med undantag och specialregler för många fall. Som exempel kan nämnas att sökanden bytt arbete, slutat arbeta för att börja studera, har en osedvanligt tung underhållsbörda m. m. Vidare finns alla de sökande som inte har någon egentlig fast inkomst. Man kan därför inte avvara regler och anvisningar för hur avgiften skall bestämmas i det enskilda fallet när schablonmetoden inte går att använda. Detta medför i varje rättshjälpsärende en prövning av vilken metod som skall komma till användning. Man vinner därför inte så mycket i enkelhet med schabloner att det uppväger de nackdelar i fråga om mindre god rättvisa som alltid är förbundna med en schablonmetod. Vi föreslår därför inte någon sådan metod för bestämmande av rättshjälpsavgiftens storlek. Att man ändå skall söka åstadkomma förenklade regler för beräkning av avgiften är en självklarhet.

Beräkningen av avgiftens storlek bör alltså allttjämt göras med utgångspunkt i sökandens faktiska ekonomiska situation. De faktorer som då måste tillmätas betydelse är liksom i dag hans inkomst och hans försörjningsbörda

och även i viss mån hans eventuella förmögenhet eller skuldbörda. Enligt våra direktiv bör också undersökas i vad mån närståendes ekonomiska förhållanden bör kunna inverka på avgiften.

När det till en början gäller sökandens egen inkomst har diskuterats att det är nettotinkomsten och inte bruttotinkomsten som bör vara bestämmande. Att generellt använda nettotinkomsten kan dock inte komma i fråga med hänsyn till svårigheterna att fastställa denna inkomst utan inverkan av eventuella underskottsavdrag. En annan sak är att man kan ta hänsyn till vårt progressiva skattesystem när man utformar avgiftsskalorna.

Vad därefter angår sökandens försörjningsbörda är att märka att denna enligt dagens regler skall påverka avgiftens storlek om sökanden i väsentlig omfattning bidrar till någons underhåll. Detta väsentlighetsrekvisit skall, som vi tidigare har nämnt, ses ur den underhållsberättigades synvinkel. För att sökandens avgift skall tillåtas påverkas av hans underhållsbörda krävs alltså att det bidrag han lämnar till någon annans försörjning är av väsentlig betydelse för denne.

Det är enligt vår uppfattning rimligt att inte all underhållsskyldighet, oavsett dess omfattning, skall få inverka på rättshjälpsavgiftens storlek. Det bör alltså finnas en begränsning till de fall underhållsbördan är av viss storlek. Att som i dag kräva att den skall vara väsentlig ur den underhållsberättigades synvinkel förefaller dock något oegentligt. Viktigare måste vara om den har någon märkbar betydelse för den försörjningsskyldiges ekonomiska situation. Rättshjälpsavgiftens storlek skall ju enligt vad vi tidigare har sagt avspegla rättshjälpshavarens ekonomiska bärkraft. Vad t. ex. ett underhållsbidrag som han betalar har för betydelse för den underhållsberättigade är däremot av mindre intresse i detta sammanhang.

Underhållsskyldigheten skall för att vinna beaktande enligt förslaget vara sådan att rättshjälpshavarens betalningsförmåga påverkas väsentligt därav. Vad som är väsentligt får bedömas från fall till fall. Ledning för bedömningen av denna fråga bör ges i verkställighetsföreskrifterna.

Om väsentlighetsrekvisitet är uppfyllt skall underhållsbördan på samma sätt som i dag medföra en förskjutning med ett schablonbelopp av inkomstgränserna i avgiftsskalan. Härigenom vinner man i enkelhet jämfört med om underhållsbeloppets faktiska storlek skulle vara avgörande.

I dagens regler finns ingen begränsning när det gäller den krets av personer för vilka sökanden kan tillgodoräkna sig ett erlagt underhållsbidrag vid bestämmande av rättshjälpsavgiftens storlek. Underhållsbidraget beaktas oavsett till vem det betalas. Detta är enligt vår mening inte rimligt. Även om det ur statsfinansiell synpunkt är av liten betydelse bör därför reglerna ändras. Den enda försörjningsbörda som bör tillmätas betydelse vid fastställande av avgiftens storlek är den som avser make – även förutvarande make – sambo och barn.

Reglerna om betydelsen av förmögenhet eller skuldsättning är i dag utformade så att årsinkomsten skall jämkas på det sättet att ett skäligt belopp läggs till eller dras ifrån om sökandens betalningsförmåga är väsentligt ökad eller minskad på grund av förmögenhetsinnehav, skuldsättning eller annan särskild omständighet. De närmare anvisningarna för när och med vilket belopp jämkning skall ske är utfärdade av domstolsverket. Av anvisningarna framgår tydligt att det endast är om förmögenheten resp. skuldsättningen medför

en väsentligt höjd resp. sänkt betalningsförmåga som den får någon betydelse för avgiftens storlek. Detta bör i sak gälla även i fortsättningen.

Därefter återstår att behandla frågan i vad mån ekonomin hos någon sökanden närstående skall kunna inverka på avgiften. Enligt direktiven kan det t. ex. ifrågasättas om inte en makes eller en underhållsskyldig förälders ekonomi normalt bör inverka på bedömningen när avgiften fastställs. Makes och/eller underhållsskyldig förälders inkomstförhållanden har i dag betydelse bara i ett fall, nämligen om sökanden tjänar mindre än 10 000 kr per år och det därför är aktuellt att helt efterge avgiften.

Utgångspunkten när man diskuterar frågan om närståendes ekonomiska förhållanden skall tillmätas någon betydelse för sökandens avgift måste enligt vår mening vara att varje individ skall bedömas efter sina egna ekonomiska förutsättningar och inte efter någon annans. Det är sökanden som är part i ärendet och som har något intresse i saken. I många fall för han dessutom sin talan mot just make, barn eller förälder och att i dessa fall tillmäta motpartens ekonomi någon betydelse är orimligt.

I de fall då talan förs mot någon helt utomstående skulle man däremot kunna i vissa fall rucka på principen att det enbart är sökandens ekonomi som skall vara avgörande. I dag tas hänsyn till sökandens försörjningsbörda när man bestämmer avgiftens storlek. Det kunde därför tyckas konsekvent om man på motsvarande sätt beaktade de ekonomiska förhållandena hos den som bidrar till sökandens försörjning. När barn söker allmän rättshjälp finns kanske inga principiella invändningar mot en sådan ordning. Föräldrarnas ekonomiska situation skulle då väl kunna tänkas få betydelse för beräkningen av avgiftens storlek. Mera betänkligt är det måhända att tillmäta en makes ekonomiska förhållanden betydelse då den andra maken söker allmän rättshjälp. Utvecklingen i samhället i övrigt går mot att makarna beaktas som självständiga individer i ekonomiskt hänseende. Om den andra makens ekonomi skall få inverka på avgiftens storlek inställer sig också frågan om även en sambos ekonomiska förhållanden skall tillmätas någon betydelse. I fall av samboende kan man möjligen än mindre utgå ifrån att kontrahenterna har gemensam ekonomi. Å andra sidan är det ofta så att de som lever tillsammans i praktiken har en gemensam ekonomi och att en rättslig angelägenhet som rör den ena kontrahenten också berör den andra. Därför skulle man kunna ha som utgångspunkt att den närståendes ekonomiska förhållanden skall tillmätas viss betydelse för avgiftens storlek. Om det i det konkreta fallet stod klart att deras ekonomi är åtskild eller att den rättsliga angelägenheten är helt privat fick man göra undantag härifrån.

En regel om att närståendes ekonomi skall ha betydelse för sökandens rättshjälpsavgift framstår som angelägen främst när det gäller tvister som rör gemensamt ägd eller brukad egendom. Den kanske vanligaste egendomen av sådant slag som är föremål för tvister är familjens fastighet och bil m. m. Som framgår av kap. 5 föreslår vi emellertid att tvister som rör just fastigheter och bilar men även båtar och husvagnar skall undantas från rättshjälpens tillämpningsområde. Detta i kombination med de regler vi föreslår i kap. 12 om medparts ansvar för rättshjälpskostnader i vissa fall medför att behovet av en regel av nu diskuterat innehåll inte kommer att vara så stort framöver.

En ordning som den ovan beskrivna — där det alltså skulle avgöras från fall till fall om den närståendes ekonomi skulle inverka på avgiftens storlek —

skulle också föra med sig tillämpningssvårigheter och flera praktiska problem. Det räcker här med att peka på svårigheterna att avgöra huruvida även en närstående har ett ekonomiskt intresse i saken och på det dubbla arbetet med att fylla i och behandla en rättshjälpsansökan även med avseende på den närståendes ekonomi. Systemet skulle bli allt annat än lätt att handskas med.

Troligen skulle en ordning där avgiftens storlek var beroende av närståendes ekonomiska förhållanden minska statens utgifter för den allmänna rättshjälpen. Emellertid skulle en stor del av vinsten ätas upp av ökade administrativa kostnader på grund av att systemet blir omständligare och svårare att tillämpa.

Vi förordar därför ingen regel om att närståendes ekonomiska förhållanden generellt skall beaktas vid bestämmandet av avgiftens storlek. Att de bör inverka vid bedömningen av frågan om avgiften skall bestämmas till 0 kr återkommer vi till i specialmotiveringen till 2 kap. 29 och 30 §§ LR.

7.2.7 Förslag till avgiftstabell

Mot bakgrund av de överväganden vi har redovisat i detta kapitel har vi konstruerat ett förslag till avgiftstabell för olika inkomstlägen (se tab. 7:1).

F. n. är författningstexten utformad så att den innehåller en beskrivning i ord av vilken betydelse en viss inkomst och en viss försörjningsbörda har. I lagtexten sägs t. ex. att om den rättssökande i väsentlig omfattning bidrar till annans underhåll skall de inkomstgränser som upptas i ett tidigare stadgande höjas med 9 000 kr för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrar. Med ledning av denna beskrivning har sedan domstolsverket utarbetat tabellen i bil. 3. Denna tabell innehåller för varje inkomst om jämnt 1 000 kr den maximala avgift sökanden skall betala om han inte har någon försörjningsbörda eller om han fullgör underhållsskyldighet mot 1–6 personer. För varje inkomst finns alltså sju olika tänkbara avgifter angivna.

Vad som i dag kallas årsinkomst i RHL är inte bara sökandens inkomst. Däri inryms också försörjningsbörda, förmögenhet, skuldsättning m. m. Som framgår av specialmotiveringen till 2 kap. 27 och 28 §§ LR har vi valt termen underlagssumma som beteckning för samtliga relevanta faktorer av ekonomisk art. I vår tabell är intervallen för underlagssumman som tidigare nämnts på 5 000 kr. Vi har förutsatt att beräkningen av inkomstens storlek sker efter ungefär samma grunder som i dag och att förmögenhet och skuldsättning har likartad inverkan på underlagssummans storlek som f. n. i fråga om årsinkomsten.

När det gäller betydelsen av rättshjälpshavarens försörjningsbörda har författningstexten utformats så att underhållsskyldighet mot närstående skall beaktas om den är sådan att rättshjälpshavarens betalningsförmåga påverkas väsentligt därav. För varje person till vars underhåll rättshjälpshavaren bidrar med ett så stort belopp att hans betalningsförmåga påverkas väsentligt skall ett avdrag från underlagssumman göras. Storleken på detta avdrag bör kunna överlåtas åt regeringen eller domstolsverket att bestämma men enligt vår uppfattning är 10 000 kr ett i dag lämpligt avdrag. I dag är motsvarande belopp något lägre, vilket har kritiserats. Utformar man försörjningsbördans inverkan på rättshjälpsavgiftens storlek på detta sätt kan avgiften för alla rättshjälpshavare anges i en enda tabell, som då också kan tas in i författ-

ningstexten. Med detta system slipper man också ändra avgiftsskalan när man t. ex. på grund av inflation anser sig behöva höja avdragsbeloppet för varje underhållsberättigad.

Statens offentliga utredningar 1985

Kronologisk förteckning

1. Församlingar i samverkan. C.
2. Livsmedelsforskning II. Jo.
3. Leva som äldre. S.
4. Rättshjälp. J.

Statens offentliga utredningar 1985

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Rättshjälp. [4]

Socialdepartementet

Leva som äldre. [3]

Jordbruksdepartementet

Livsmedelsforskning II. [2]

Civildepartementet

Församlingar i samverkan. [1]



